

NOWA BIBLIOTEKA

NEW LIBRARY

NB

USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE
I MEDIA

2020

nr 2 (37)

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

UNIwersytet śląski w Katowicach
Instytut Nauk o Kulturze

NOWA BIBLIOTEKA

NEW LIBRARY

USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE
I MEDIA

*BIBLIOTEKA SPECJALNA DLA KULTURY, NAUKI
I SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ*

POD REDAKCJĄ
AGNIESZKI ŁAKOMY-CHŁOSTY

nr 2 (37)

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2020

RADA NAUKOWA

Prof. nadzw. dr hab. Mariola Antczak (Uniwersytet Łódzki)

Dr hab. Anna Dymmel, prof. UMCS (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Prof. dr hab. Ewa Głowacka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Prof. dr hab. Elżbieta Gondek, profesor emerytowany

Dr hab. Małgorzata Górska, prof. UWr (Uniwersytet Wrocławski)

Prof. Gregory Hadley (Niigata University of International and Information Studies Niigata, Japan)

Asoc. prof. Baiba Holma (University of Latvia)

Prof. dr hab. Mariola Jarczykowska (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

Dr hab. Artur Jazdon (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Dr hab. Katarzyna Materska, prof. UŚ (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

Ph.D. Serhii Nazarovets (National University of Kyiv-Mohyla Academy Library)

Dr hab. Diana Pietruch-Reizes, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Dr hab. Michał Rogoż, prof. UP (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

Prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD (Comenius University in Bratislava)

REDAKCJA

Agnieszka Gołda

Izabela Swoboda

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Jacek Tomaszczyk

Justyna Adamus-Kowalska

Anna Małgorzata Kamińska

Anna Seweryn

ADRES REDAKCJI

Instytut Nauk o Kulturze

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Pl. Sejmu Śląskiego 1

40-032 Katowice

e-mail: nowabiblioteka@us.edu.pl

Półrocznik wydawany przez

Instytut Nauk o Kulturze

Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Publikacja recenzowana

Zawartość odnotowana w indeksie cytowań CYTBIN

Spis treści

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

- Hanna Bias:** Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej – specjalna przestrzeń, specjalne zbiory, specjalny odbiorca
- Anna Borowska-Jadłoś:** Cyfrowy warsztat pracy współczesnego nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej I i II stopnia
- Iwona Bany-Kozub, Sława Janiszewska, Beata Kościelna, Natalia Różycka:** Specjalne zbiory, usługi i użytkownicy w „Bibliotece pod Atlantami” w Wałbrzychu (Oddział Książki Mówionej – współpraca z Oddziałem Psychiatrycznym – gry mobilne)
- Anna Gawinek:** Zajęcia dla dzieci i młodzieży w wybranych miejskich bibliotekach publicznych województwa śląskiego – przegląd
- Weronika Pawłowicz:** Ze zbiorów Biblioteki Śląskiej: „Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci” i jej autor
- Tomasz Dudek:** Zakład Narodowy im. Ossolińskich i jego zbiory w latach 1817–1939
- Urszula Knop:** Oferta bibliotek polskich politechnik w zakresie otwartych zasobów naukowych na temat COVID-19
- Małgorzata Bańkowska:** Od bursztynu do turkusy – perspektywy przeobrażeń systemów zarządzania bibliotekami w świetle doświadczeń uczelni zawodowych

RECENZJE I OMÓWIENIA RECENZYJNE

Dominika Potempa: Algorytm Ady / James Essinger ; przekł. Jerzy Wołk-Łaniewski. – Kraków : Znak Horyzont, 2020. – 317, [1] s. ; 21 cm. – ISBN 978-83-240-5662-0

SPRAWOZDANIA

Urszula Szybowska: Międzynarodowa konferencja IATUL Seminar 2019 „Organizacyjne i prawne aspekty Otwartej Nauki” (Gdańsk, 10–11 grudnia 2019 r.)

Agnieszka Łakomy-Chłosta, Agnieszka Gołda: Międzynarodowa konferencja „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań” (Katowice, 31 stycznia – 1 lutego 2020 r.)

Piotr Chmielewski: II Ogólnopolska Konferencja Naukowa WIAD20 „Architektura Informacji Istotą Projektu” (Toruń, 22 lutego 2020 r.)

Natalie Grochowicki: Konferencja online „Specjalista informacji XXI wieku. Rezultaty i wyzwania” (3 czerwca 2020 r.)

Jolanta Kokoszka: Sprawozdanie z działalności Koła Naukowego Infologów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach za rok 2019

Table of Contents

ARTICLES AND COMMUNICATIONS

- Hanna Bias:** Archive of Silesian Musical Culture – special space, special collections, special recipient
- Anna Borowska-Jadłoś:** Workshop of a contemporary teacher of a primary and secondary music school librarian
- Iwona Bany-Kozub, Sława Janiszewska, Beata Kościelna, Natalia Różycka:** Special collection, services and users of „Pod Atlantami” Library in Wałbrzych (Audiobook department – cooperation with Psychiatric Ward – mobile games)
- Anna Gawinek:** Activities for children and youth in selected municipal public libraries in the Silesian Voivodeship – review
- Weronika Pawłowicz:** From the collection of the Silesian Library: “Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci” and its author
- Tomasz Dudek:** Ossoliński National Institute and its collections in 1817–1939
- Urszula Knop:** Library offer at Polish universities of technology concerning open research resources on COVID-19
- Małgorzata Bańkowska:** From Amber to Teal – perspectives of library administration changes in the context of vocational colleges

REVIEWS AND COMPTEES-RENDUS

Dominika Potempa: Ada's Algorithm / James Essinger ; przekł. Jerzy Wołk-Łaniewski. – Kraków : Znak Horyzont, 2020. – 317, [1] s. ; 21 cm. – ISBN 978-83-240-5662-0

REPORTS

Urszula Szybowska: International conference IATUL Seminar 2019 “Organisational and legal aspects of Open Learning” (Gdańsk, 10–11 December 2019)

Agnieszka Łakomy-Chłosta, Agnieszka Gołda: International conference on “The future of research in the light of copyright law, codes of ethics for researchers and criteria for assessing the quality of research”. (Katowice, 31 January to 1 February 2020)

Piotr Chmielewski: II Polish National Scientific Conference WIAD20 “Information architecture as the essence of the project” (Toruń, 22 February 2020)

Natalie Grochowicki: The online conference “Information Specialist of the 21st century. Results and challenges” (3 June, 2020)

Jolanta Kokoszka: Report on the activities of the Scientific Circle of Infologists of the University of Silesia in Katowice for the year 2019

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Hanna Bias

Biblioteka Główna Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego
w Katowicach

e-mail: h.bias@am.katowice.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-2323-534X>

Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej – specjalna przestrzeń, specjalne zbiory, specjalny odbiorca

Abstrakt: Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej, działające przy Bibliotece Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, założono w 1968 r., by wypełnić lukę w zakresie dokumentacji dawnej i współczesnej kultury muzycznej całego regionu śląskiego. Archiwum skupiło się na gromadzeniu wszelkich świadectw twórczości i rozwoju muzyki, a z racji swojego położenia większa część zbiorów dotyczy działalności muzycznej na Górnym Śląsku. W artykule przedstawiono historię powstania tego miejsca, specyfikę zbioru, wraz z dopowiedzeniem o zgromadzonych najcenniejszych silesiakach, oraz zaprezentowano plany na przyszłość, które pozwolą Archiwum zaistnieć nie tylko w najbliższym regionie czy kraju, ale także na arenie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Archiwum. Biblioteka akademicka. Kultura muzyczna. Rękopis muzyczny. Silesiak. Śląsk. Region. Zbiory specjalne

Wprowadzenie

Sięgająca wczesnego średniowiecza, wspaniale rozwijająca się także w okresach renesansu, baroku i klasycyzmu kultura muzyczna regionu śląskiego wymagała znacznej intensyfikacji prac dokumentacyjnych i rozwinięcia kompleksowych badań historycznych. Działo i działa wprawdzie kilka placówek bibliotecznych, w których zbiorach znajdują się liczne cenne zabytki naszej kultury muzycznej: Biblioteka Uniwersytecka i Biblioteka Kapitułna we Wrocławiu, Biblioteka Uniwersytetu Warszaw-

skiego, lecz żadna z nich nie obejmuje swoim zasięgiem całości etnicznej Śląska w jej rozwoju historycznym aż do czasów współczesnych.

Potrzeba dostępu do muzycznych silesiaków, czyli wszelkiego rodzaju świadectw przejawów kultury muzycznej Śląska, była powodem utworzenia w roku akademickim 1966/1967 odrębnej jednostki przy Bibliotece Akademii Muzycznej w Katowicach, która miała zdynamizować rozwój badań nad historią muzyki śląskiej. Formalnie Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach zaczęło istnieć od 1968 r., ze stanem zbiorów w liczbie 550 woluminów. Archiwum skupiło się na gromadzeniu różnorodnych świadectw twórczości i rozwoju muzyki na rozległej przestrzeni geograficznej, obejmującej Górny Śląsk, Śląsk Cieszyński, Opawski, Dolny z Wrocławiem, Legnicą, Głogowem aż po Żagań i Zgorzelec (Akademia Muzyczna, 2015).

Inicjatorem powstania Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej był Karol Musioł – Dyrektor Biblioteki katowickiej Akademii Muzycznej. Germanista i bibliotekarz z wykształcenia, historyk z zamiłowania, szybko dał się poznać jako sprawny organizator i działacz społeczny, zwłaszcza w sferach krajowych i międzynarodowych organizacji bibliotekarskich. Wśród jego licznych publikacji wiele jest poświęconych związkom polsko-niemieckim, tak w zakresie rozwoju kultury muzycznej, jak i wzajemnych kontaktów wybitnych przedstawicieli muzyki i literatury obu narodów (Moll, 2004, s. 33). K. Musioł poświęcił historii muzyki śląskiej kilkanaście prac, odpierając w nich często ataki próbujące umniejszyć czy zlekceważyć rolę tego regionu w artystycznym dorobku kraju. Przekonywał o równouprawnieniu tej ziemi w dziedzinie osiągnięć kulturalnych i artystycznych, zarówno w przeszłości, jak i współcześnie. Pisał o zasługach Śląska w zakresie wzajemnego przekazywania zdobyczy muzyki między poszczególnymi krajami, gdyż już od najwcześniejszego okresu rozwoju kultury muzycznej, ziemia śląska była pomostem między wschodem i zachodem. Jego dociekania badawcze koncentrowały się na historycznym rozwoju ziem, na których przenikały się i wzajemnie inspirowały wpływy polskie, czeskie i niemieckie. Pisał także o tym, że dzięki pośrednictwu Śląska polska muzyka ludowa została nie tylko odkryta przez europejską kulturę artystyczną, lecz z powodu swej oryginalności i świeżości stała się też istotną jej częścią. Szczególną inwencję wykazał w wydobywaniu z zapomnienia muzyków urodzonych na Śląsku, którzy asymilowali się w kręgu tych trzech narodów, wnosząc swój wkład w muzyczną kulturę Europy (Bias, 1988, s. 164–165). Przykładami takich artykułów są: *Die Carl Hauptmann-Handschriften in der Schlesischen Bibliothek* (Musioł, 1958), *Wymowa społeczno-polityczna songów i pieśni Brecht-*

ta (Musioł, 1974), *Rozwój śląskiej muzyki artystycznej. Od średniowiecza do klasycyzmu* (Musioł, 1977), *August Heinrich Hoffmann von Fallersleben und das oberschlesische Volkslied. Ein Beitrag zur Geschichte der romantischen Volksliedforschung* (Musioł, 1977), *Wkład Śląska do polskiej i europejskiej kultury muzycznej w okresie Baroku* (Musioł, 1980).

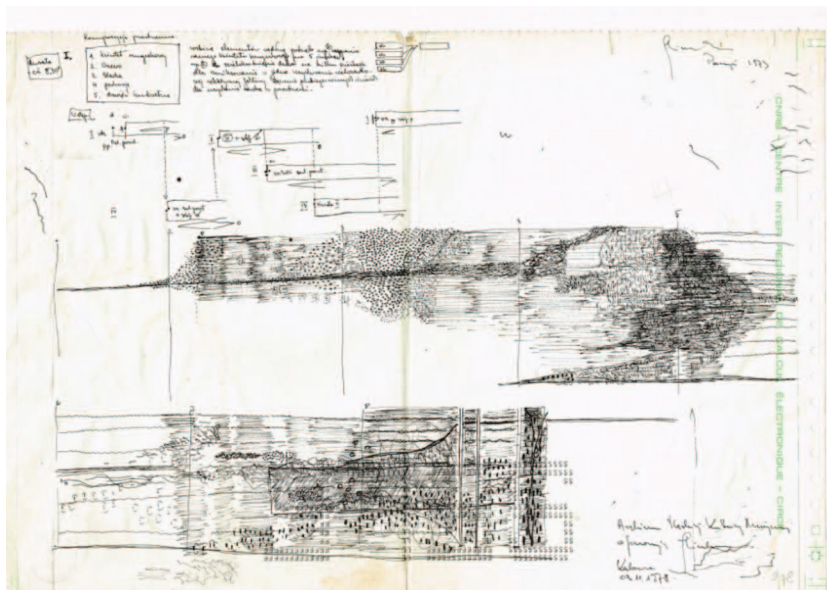
Zbiory

Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej rozwija swoją działalność w trzech zasadniczych kierunkach. Do jego podstawowych zadań należy gromadzenie, opracowywanie i organizowanie dostępu naukowcom, badaczom kultury muzycznej i osobom zajmującym się jej popularyzacją oraz studentom, a w szczególności do: rękopisów i druków muzycznych, piśmiennictwa i dokumentów życia muzycznego w oryginałach lub reprodukcjach. Do głównych celów Archiwum należy stworzenie bogatego warsztatu pracy dla badaczy m.in. z dziedzin muzykologii, historii kultury i teorii muzyki. Istnienie takiej placówki w ramach biblioteki szkoły wyższej stwarza szczególną szansę dla zainteresowania muzyką artystyczną regionu młodzieży studiującej. Należy podkreślić, że bez działalności Archiwum gromadzone zbiory pozostawałyby w rozproszeniu. Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej w skali regionu, ale także na forum ogólnokrajowym jako instytucja gromadząca zasoby z dziedziny sztuk muzycznych, łączy pracę podstawową z organizatorską, naukową z muzyczną oraz wydawniczą z dydaktyczną (Markiewicz, 1995, s. 3–4).

Gromadzenie kolekcji rozpoczęto od zbiorów i danych o działalności muzycznej na Górnym Śląsku, głównie z racji na bujnie rozwijający się od połowy XIX w. ruch polskich zespołów chóralnych będący rezultatem wzrostu świadomości przynależności Ślązaków do polskiego kręgu kulturowego. Również na bieżąco prowadzona jest dokumentacja profesjonalnego życia muzycznego w okresie niepodległości międzywojennej, aż po wydarzenia aktualne, z uwzględnieniem także przejawów życia muzycznego Dolnego Śląska, np. festiwali: „Vratislavia Cantans”, Wrocławskiego Festiwalu Polskiej Muzyki Współczesnej, Turnieju Chórów „Legnica Cantat” czy Festiwalu Chopinowskiego w Dusznikach Zdroju (Markiewicz, 1995, s. 6–7). W katalogach Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej zarejestrowano już około 30 000 jednostek.

Do najcenniejszych zbiorów należą niewątpliwie autografy i rzadkie wydania dzieł Józefa Elsnera (nauczyciel Fryderyka Chopina), spuścizny kompozytorskie Jana Sztwiertni, Władysława Macury, Tadeusza Prejz-

nera, Stefana Ślązaka, Jana Gawlasa, Bolesława Woytowicza, część zbiorów folklorystycznych po Stanisławie Wallisie, cenny zbiór śpiewników śląskich, wiele rzadkich dziewiętnastowiecznych druków muzycznych z oficyn wrocławskich oraz rękopisy kompozytorów współczesnych (fot. 1), m.in. Edwarda Bogusławskiego, Henryka Mikołaja Góreckiego, Wojciecha Kilara, Eugeniusza Knapika, Aleksandra Lasonia, Witolda Szalonka, Józefa Świdra. Od 2010 r. pracownicy Archiwum katalogują programy i afisze w bazie danych online. Obecnie w katalogu znajduje się 16 500 takich rekordów (Akademia Muzyczna, cop. 2008).

Fot. 1. Rękopis muzyczny *Kompozycja przestrzenna* Aleksandra Glinkowskiego
Źródło: Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej.

W zbiorze dokumentów życia muzycznego przechowywane są liczne unikalne programy i afisze związane z bogatym ruchem śpiewaczym śląskiego regionu (m.in. spuścizna Chóru mieszanego „Ogniwo”, afisze od 1922 r.); z działalnością takich instytucji jak Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach (afisze od 1929 r.), Filharmonia Śląska (afisze od 1946 r.), Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia w Katowicach (afisze od 1971 r.), Opera Śląska (afisze od 1948 r.), Instytucja Promocji i Upowszechniania Muzyki Silesia (afisze od 1989 r.), Opera Wroclawska (afisze od 1955 r.), Filharmonia we Wrocławiu (od 1961 r.); a także dokumentujące artystyczną twórczość solistów i zespołów kameralnych, m.in. B. Woytowicza (pianista i kom-

pozytor), Józefa Cetnera (skrzypek), Władysławy Markiewiczówny (pianistka), Tadeusza Żmudzińskiego (pianista), Lidii Kozubek (pianistka), Juliana Gembalskiego (organista), Kwartetu Śląskiego.

Kolekcja dokumentuje ponadto historię festiwali (Festiwal Prawykonanń Polska Muzyka Najnowsza, Festiwal Śląska Jesień Gitarowa, Śląska Trybuna Kompozytorów), konkursów muzycznych (Międzynarodowy Konkurs Dyrygentów im. Grzegorza Fitelberga w Katowicach, Konkurs Muzyczny im. Michała Spisaka w Dąbrowie Górniczej, Międzynarodowy Konkurs Wokalistyki Operowej im. Adama Didura w Bytomiu), a także wykładów i konferencji.

Część afiszy zdobią autografy wykonawców, m.in. Krystiana Zimmermana (pianista), Antoniego Szafranka (dyrygent), Andrzeja Hiolskiego (śpiewak), Mściława Rostropowicza (wiolonczelista). Do najcenniejszych należą dziewiętnastowieczne zabytkowe afisze wywodzące się z Krakowa, następnie z Warszawy, Wilna i Lwowa. Część z nich prezentuje działalność artystyczną Karola Lipińskiego, braci Kątskich: Apolinarego i Antoniego, oraz braci Wieniawskich: Henryka i Józefa.

W 2007 r. zmieniła się siedziba Biblioteki. Zbiory zostały przeniesione do nowo wybudowanego budynku Centrum Nauki i Edukacji Muzycznej, w którym powierzchnia Biblioteki zajmuje 909 m². Zadbano również i o to, aby w tej przestrzeni wydzielić specjalne miejsce dla Archiwum (fot. 2). Zastosowano specjalistyczny system chroniący zbiory. Za jedną z szaf znajduje się butla z dwutlenkiem węgla¹. Aktywacja systemu odbywa się za pośrednictwem elektrycznych mechanizmów spustowych. Poza tym zakupiono specjalistyczne szafy, pudła, materiały bezkwasowe, które mają chronić zbiór przez kolejne dziesięciolecia. Jedną z wytycznych w trakcie budowy nowej przestrzeni było umieszczenie w Archiwum szafy pancerniej. Architekt musiał zmieniać plan ze względu na wagę tego mebla, należało bowiem wzmocnić strop. W szafie przechowywane są najcenniejsze obiekty, m.in. księgi liturgiczne z I poł. XVII w. zawierające chorały gregoriańskie, autografy takich muzyków, jak Igor Strawiński, H.M. Górecki, W. Kilar, pamiątki osobiste kompozytorów Młodej Polski: Ludomira Różyckiego (okulary, maska pośmiertna, medale), Grzegorza Fitelberga (batuty).

¹ Gazowe systemy gaśnicze stosuje się w zwalczaniu pożaru w otoczeniu, w którym niepożądane jest użycie wody.

Fot. 2. Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej w 2017 r.
Źródło: Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej.

Działalność muzyczna

Drugim celem, jaki założyło sobie Archiwum, było upowszechnianie dawnej i współczesnej muzyki śląskiej. Zainicjowany w 1972 r. cykl koncertowy „Silesia Cantat” stanowi realizację owych zamierzeń. W ramach cyklicznych imprez organizowanych w Katowicach, Pszczynie, Cieszynie, Rybniku i innych miastach województwa zabrzmiały utwory solowe, kameralne, chóralne i symfoniczne kompozytorów śląskich wszystkich epok. Prezentowano utwory takich artystów, jak: J. Elsner, Jakub Gołąbek, Grzegorz Gerwazy Gorczycki, Filip Gotschalk, Jerzy Liban z Legnicy, Johann Schobert, Thomas Stolzer, Georg Philipp Telemann, Leopold Silvius Weiss. Z zakresu współczesnej muzyki kompozytorów środowiska katowickiego i cieszyńskiego wykonano dzieła takich twórców, jak: Roman Berger, E. Bogusławski, Ryszard Gabryś, J. Gawlas, Aleksander Glinkowski, H.M. Górecki, Jan Wincenty Hawel, Eugeniusz Knapik, Stanisław Kotyczka, Andrzej Krzanowski, W. Macura, W. Szalonek, J. Świder. Mamy tu do czynienia z ekspansywną działalnością skierowaną z jednej strony na wydobywanie z zapomnienia muzyki dawnej i propagowanie współczesnej muzyki śląskiej, jej twórców i działaczy, z drugiej zaś na zainteresowanie wykonawców muzycznych repertuarem utworów powstałych na Śląsku (Bias, 1988, s. 162–163).

Cykl koncertów podzielono na trzy grupy kompozytorskie: programy monograficzne (tu należą wieczory poświęcone J. Elsnerowi w 200. rocznicę jego urodzin i J. Sztwiertni w 30 lat po tragicznej śmierci w obozie hitlerowskim Gusen), koncerty wypełnione w całości dziełami śląskimi o wartości historycznej i spotkania z muzyką współczesną. Fakt, iż wieczory muzyki dawnej aż w połowie zdeterminowały ogólną liczbę i tematykę imprez, świadczy o słusznym rozumieniu przez organizatorów wartości dokumentów artystycznych. Są to zresztą na ogół dokumenty przeszłości muzycznej, niezwykle cenne. Wysłuchano także utworów zapomnianych, a co więcej – prawykonań nowo odkrytych zabytków polskiej muzyki dziewiętnastowiecznej. Popularnością cieszyły się też koncerty muzyki współczesnej, przedstawiające bardzo różnorodny zestaw propozycji twórczych. Tu w przewadze znalazły się utwory wykonywane po raz pierwszy – kompozycje H.M. Góreckiego, E. Bogusławskiego, W. Szalotka, J. Świdra. Prawykonania objęły pozycje będące wyrazem skrajnie odmiennych postaw twórczych. Obok bowiem utworów instrumentalnych mieliśmy do czynienia ze scenicznymi próbami o ambicjach neooperowych (R. Gabryś, S. Kotyczka) (Markiewicz, 1995, s. 20–37).

Działalność badawcza

Inicjowanie badań naukowych, organizacja i współorganizacja sympozjów i konferencji to trzecia dziedzina działania Archiwum. Do ważniejszych osiągnięć w tym zakresie zaliczyć należy sesję *Chopin na Śląsku* zorganizowaną w 1973 r., trzydniowe sympozjum o tematyce *Kultura muzyczna ziemi cieszyńskiej*, które wzbogaciło wiedzę o muzyce artystycznej i ludowej naszego regionu, zorganizowane wspólnie z Wydziałem Wychowania Muzycznego Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie w 1974 r. (Markiewicz, 1995, s. 12–20).

Kolejne dwa sympozja wyjazdowe poświęcone tradycjom śląskiej kultury muzycznej zorganizowało Archiwum w ramach Dni Elsnerowskich w 1974 r. Rok Elsnerowski, który Archiwum uczciło wystawą rękopisów i druków dzieł śląskiego klasyka, zaprezentowaną w Muzeum im. Józefa Elsnera w Grodkowie, w mieście rodzinnym kompozytora, przyniósł ponadto szereg cennych odkryć. Podczas prac nad dokumentacją śląskich czasopism muzycznych K. Musioł odnalazł cztery nieznane do tej pory pieśni J. Elsnera.

Tytuły kolejnych sympozjów to *XXX-lecie Opery Śląskiej* wraz z wystawą plakatów i afiszy bytomskiej Opery, które odbyło się 15 kwiet-

nia 1975 r. w auli Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach, gdzie swoje wystąpienia wygłosili muzykolog Józef Kański oraz teoretycy Karol Bula i Leon Markiewicz; *Oddziaływanie twórczości Karola Szymanowskiego na śląską kulturę muzyczną* miało miejsce 1 grudnia 1977 r. w murach Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej i poruszało takie tematy, jak: *Wpływ Szymanowskiego we wczesnej twórczości Michała Spisaka* (Bożena Mazepa), *Bolesław Woytowicz o Karolu Szymanowskim* (Jolanta Bauman), *Henryk Mikołaj Górecki a Karol Szymanowski* (Leon Markiewicz), *Oddziaływanie estetyczne Karola Szymanowskiego na twórczość i osobowość Witolda Szalonka* (Stanisław Kosz), *Ciągłość tradycji Karola Szymanowskiego w śląskim środowisku kompozytorskim* (Bożena Gieburowska), *Wykonawstwo dzieł Szymanowskiego oraz badania nad jego twórczością na Śląsku* (Lilianna Moll); dwudniowe sympozjum *Tradycje śląskiej kultury muzycznej II* (22–23 maja 1979 r.) podzielono na trzy bloki tematyczne: *Dawna muzyka Śląska*, *Śląski folklor muzyczny*, *Z dziejów śląskiej kultury muzycznej XIX i XX w.* Zwieńczeniem spotkania był Koncert z cyklu „Silesia Cantat”, na którym wykonano kompozycje J. Świdra, Jana Wincentego Hawela, Czesława Grabowskiego, W. Szalonka, A. Krzanowskiego. Konferencja *Organy na Śląsku* zgromadziła 15 oraz 16 marca 1994 r. słuchaczy w auli Akademii Muzycznej w Katowicach, którzy wysłuchali prelekcji Jarosława Stępowskiego, Waldemara Krawca, Witolda Zabornego, Władysława Szymańskiego, Marka Urbańczyka, Henryka Orzyszka, Olgierda A. Nowakowskiego, Leopolda Czacharowskiego, Wojciecha Różaka, Marka Pilcha, Wandy Falk, Roberta Kopoczka, Jerzego Kukli. Imprezie towarzyszył koncert muzyki organowej oraz wystawa *Organy na Śląsku* (Programy oraz afisze Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej, sygn. 101 a Pm, 35 AF).

Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej rozwinęło także własną działalność naukowo-badawczą i wydawniczą. Do ważniejszych prac z tego zakresu należy zaliczyć *Bibliografię Śląskich Czasopism Muzycznych* (Opole 1972) opracowaną przez K. Musioła na podstawie zbiorów 29 bibliotek polskich oraz zagranicznych. Bibliografia zawiera opisy 36 periodyków niemieckich wydawanych od 1801 r., 5 czeskich od 1811 r. i 15 polskich od 1920 r. (Prokopowicz, Spóz, Pięta, 1998, s. 71).

Zapoczątkowano serię wydawniczą pt. „Prace Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej”. W jej ramach ukazały się następujące pozycje: Karol Musioł, *Bibliografia Śląskich Czasopism Muzycznych* (Opole 1972); *Chopin na Śląsku. Zeszyt naukowy wydany z okazji XX-lecia istnienia ekspozytury katowickiej Towarzystwa im. Fryderyka Chopina*, red. Karol Musioł (Katowice 1973); *Kultura muzyczna ziemi cieszyń-*

skiej. *Twórczość i życie muzyczne*, red. Czesław Grabowski (Katowice 1977); *Tradycje śląskiej kultury muzycznej. J. Elsner a polska kultura muzyczna XIX wieku* (Katowice 1977); Eugenia Wybraniec, *Kultura muzyczna w województwie katowickim* (Katowice 1979); *Oddziaływanie Szymanowskiego na śląską kulturę muzyczną*, red. Karol Musioł (Katowice 1980); *Tradycje śląskiej kultury muzycznej II*, red. Karol Musioł (Katowice 1980); Iwona Bias, *Jan Sztwiertnia 1911–1940. Dokumenty życia i twórczości. Katalog wystaw* (Ustroń 1990); Lilianna Manuela Moll, Gabriela Kamska-Jonszta, *Szymanowski na Śląsku. Katalog wystawy w 100. rocznicę urodzin kompozytora* (Katowice 1982); *Organy na Śląsku*, red. Julian Gembalski (Katowice 1984), biografie kompozytorów „szkoły śląskiej”: Iwona Bias, Monika Bieda, Anna Stachura, *Emocja utkana z dźwięku. Edward Bogusławski: życie – dzieło* (Częstochowa 2005); Iwona Bias, *Eugeniusz Knapik kompozytor i pianista* (Katowice 2001); Iwona Bias, *Aleksander Lasoń. Portret kompozytora* (Katowice 2001); Iwona Bias, Monika Bieda, *Władysława Markiewiczówna. Kompozytorka, pianistka, pedagog* (Katowice 2000); Iwona Bias, Monika Bieda, Anna Stachura, *Józef Stompel. Moje życie z muzyką* (Katowice 2003). W cyklu „Faksymilia” zostały wydane dwie pieśni J. Elsnera (Katowice 1975) oraz prospekt pracy Juliusza Rogera z 1863 r. *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku* (Opole 1976).

Pozostałe formy działalności

Do stałych form propagowania czytelnictwa i zbiorów Archiwum należą wystawy i okolicznościowe pokazy poświęcone wybitnym muzykom, działaczom, instytucjom oraz towarzystwom muzycznym. Prezentacja kolekcji inspirowała studentów do wybierania tematów swoich prac magisterskich związanych ze spuściznami kompozytorskimi, twórcami, wydarzeniami mającymi swe tradycje w kulturze muzycznej Śląska. Wystawa prezentowana w kwietniu 2018 r. o tytule *Muzyczne oblicza wojny*, przedstawiająca trzy osobistości – Zdenka Karola Runda (1889–1962), T. Prejznera (1903–1944) oraz Stefana Ślązaka (1889–1957), spotkała się ze sporym zainteresowaniem. Muzykolog Magdalena Dziadek w miesięczniku społeczno-kulturalnym „Śląsk” (R. 23, 2018, nr 5 (270), s. 55) opisała ważność podjętego tematu i konieczność zapoznania się z ekspozycją. W mediach społecznościowych Filharmonii Śląskiej oraz Chóru Mieszanego „Ogniwo” pisano o wystawie *Historia pieśni pisaną. 105-lecie katowickiego Chóru Mieszanego „Ogniwo”* prezentowanej w listopadzie 2018 r. Archiwum bierze również czynny udział w Nocy

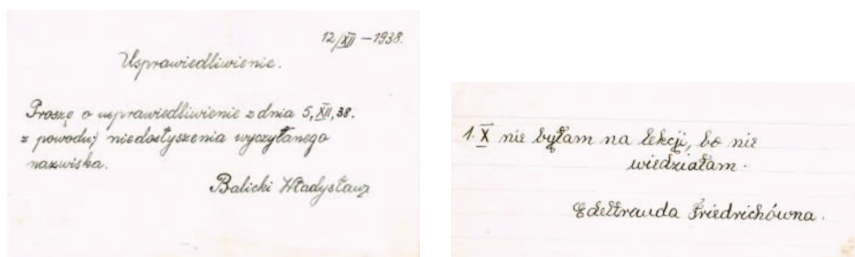
Muzeów. W 2019 r., posługując się gromadzonymi przez dziesięciolecia pamiątkami, przypomniano najważniejsze postaci z dziejów Akademii. Wspomniano trudy powstawania Państwowego Konserwatorium Muzycznego w 1929 r. na podstawie korespondencji między pedagogami. Dużym zainteresowaniem cieszyły się osobiste przedmioty L. Różycykiego i G. Fitelberga. Nie mogło zabraknąć również pokaźnej liczby muzycznych rękopisów najsłynniejszych kompozytorów zaliczanych w skład śląskiej szkoły kompozytorskiej. Ekspozowano autografy *Siwej mgły* W. Kilara, *Amen* H.M. Góreckiego czy awangardowego *1+1+1+1* W. Szalonka. Wystawę zobaczyło około 70 odwiedzających, którzy zostali oprowadzeni przez czwórkę bibliotekarzy: Hannę Bias, Jolantę Korycką, Martę Kurowską i Barnabę Matusza. W 2018 r. Archiwum wzięło udział w Konkursie fotograficznym organizowanym przez Uczelnię. Inspiracją do wykonania zdjęcia była prawdziwa sytuacja. Akordeonista Marek Andrysek na potrzeby koncertu studiował rękopis partytury A. Krzanowskiego. Ze względu na miniaturowy zapis muzyczny był zmuszony użyć szkła powiększającego. Konkursowa fotografia, podpisana „Detektyw Marek Andrysek tropi zmiany w utworze Andrzeja Krzanowskiego”, zdobyła wyróżnienie (fot. 3).

Fot. 3. Detektyw Marek Andrysek tropi zmiany w utworze Andrzeja Krzanowskiego
Źródło: Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej.

Archiwum regularnie odwiedzają wycieczki szkolne, studenci, goście z zagranicy, którzy mają okazję zapoznać się z najcenniejszymi

oraz nietypowymi zbiorami. 23 marca oraz 12 kwietnia 2019 r. na terenie Akademii Muzycznej w Katowicach odbyły się zajęcia ze studentami Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego. Studenci ostatniego roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych II stopnia, w ramach przedmiotu prowadzonego przez Annę Seweryn *Projektowanie i aranżacja przestrzeni bibliotecznej*, odwiedzili Akademię Muzyczną. Spotkanie rozpoczęło się spacerem po neogotyckim budynku Akademii, w trakcie którego H. Bias zapoznała zwiedzających z historią uczelni oraz ksiąźnicy. Omówiono plan przeprowadzki do nowego budynku, zarządzanie zbiorem bibliotecznym, współpracę z architektem. Zwrócono uwagę na specjalistyczne wyposażenie biblioteki muzycznej, w szczególności Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej. W trakcie spotkań ze zorganizowanymi grupami często przedstawiana jest historia notacji muzycznej, prezentowane są rolki do pianoli, exlibrisy Czesława Niemena, przybliżane są sylwetki absolwentów oraz pedagogów uczelni. W 2019 r., który dla Akademii Muzycznej w Katowicach był rokiem jubileuszowym, podczas spotkań z gośćmi prezentowane były pamiątki dokumentujące 90-lecie uczelni, m.in. listy obecności Wojskowej Szkoły Muzycznej, zabawne usprawiedliwienia studentów Śląskiego Konserwatorium Muzycznego w Katowicach (fot. 4), liczne rękopisy.

Fot. 4. Usprawiedliwienia studentów Śląskiego Konserwatorium Muzycznego w Katowicach (dzisiejsza Akademia Muzyczna), 1938 r.

Źródło: Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej.

Od 1970 r. Biblioteka Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach należy do International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres (dalej: IAML). Stowarzyszenie to zajmuje znaczące miejsce wśród międzynarodowych organizacji bibliotecznych i muzycznych. Obecnie skupia ok. 1850 instytucji i członków indywidualnych z 53 krajów. Przedstawiciele Biblioteki Akademii Muzycznej w Katowicach oraz Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej uczestniczą w kongresach i pracach IAML. W strukturze

stowarzyszenia działa Sekcja Archiwów i Centrów Informacji IAML (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres, 2019a), której sekretarzem jest H. Bias. Sekcja ma za zadanie promocję zbiorów archiwalnych na świecie, ich scalanie i fachową konserwację. Nakłania również archiwa i centra informacji do wzięcia udziału w projekcie Répertoire International des Sources Musicales RISM (Międzynarodowy Katalog Źródeł Muzycznych), którego celem jest stworzenie katalogu zawierającego informacje o źródłach muzycznych rozproszonych po całym globie (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres, 2019b).

Podsumowując działania podjęte przez Archiwum, trzeba podkreślić, że jego istnienie przyczyniło się do wzbogacenia świadomości o przeszłości życia muzycznego Śląska. Ze stale powiększających się zasobów Archiwum łatwo korzystać mogą zarówno instytucje muzyczne, wykonawcy, jak i wszyscy ci, którzy kulturę muzyczną tego zróżnicowanego geograficznie regionu zechcą wybrać jako przedmiot i cel swych badań naukowych.

Literatura

- Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach. (2015). *Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej*. Pobrane 23 grudnia 2019, z: http://www.am.katowice.pl/?a=65_archiwum-slaskiej-kultury-muzycznej.
- Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach. (cop. 2008). Katalog Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej. [Baza danych]. Pobrane 23 grudnia 2019, z: <https://askm.am.katowice.pl>.
- Archives and Music Documentation Centres. (2019). Pobrane 23 grudnia 2019, z: <https://www.iaml.info/archives-and-music-documentation-centres>.
- Bias, I. (1988). Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej. W: E. Bogusławski, K. Bula, R. Gabryś, L. Markiewicz (red.), *Górnośląski Almanach Muzyczny* (s. 161–165). Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres. (2019a). *Archives and Music Documentation Centres* (2019). Pobrane 23 grudnia 2019, z: <https://www.iaml.info/archives-and-music-documentation-centres>.
- International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres (2019b). *Project Group on RISM Series C*. Pobrane 23 grudnia 2019, z: <https://www.iaml.info/project-group-rism-series-c>.
- Markiewicz, L. (1995). *25 lat Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej*. Katowice: Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego.

- Moll, L. (2004). Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach. W: W. Spóz, E. Wojnowska, S. Hrabia (red.), *Biblioteka muzyczna 1996–1999* (s. 33–38). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Musioł, K. (1958). Die Carl Hauptmann-Handschriften in der Schlesischen Bibliothek. W: *Libri*, 8(3–4) (s. 227–284). Copenhagen: Ejnar Munksgaard.
- Musioł, K. (1974). Wymowa społeczno-polityczna songów i pieśni Brechta. W: K. Musioł (red.), *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach*, 11 (s. 84–97). Katowice: Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna.
- Musioł, K. (1977). Rozwój śląskiej muzyki artystycznej. Od średniowiecza do klasycyzmu. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej: J. Elsner a polska kultura muzyczna XIX wieku* (s. 5–26). Katowice: Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej; Grodków: Grodkowskie Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe.
- Musioł, K. (1977). August Heinrich Hoffmann von Fallersleben und das oberschlesische Volkslied: ein Beitrag zur Geschichte der romantischen Volksliedforschung. W: *Jahrbuch für Volksliedforschung*, Jg. 22 (s. 11–22). Berlin: W. de Gruyter & Co.
- Musioł, K. (1980). Wkład Śląska do polskiej i europejskiej kultury muzycznej w okresie Baroku. W: Z.J. Nowak (red.), *Wśród zagadnień polskiej literatury barokowej* (s. 119–129). Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Programy oraz afisze Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej. Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej, sygn. 101 a Pm (29 programów), 35 AF (33 afisze).
- Prokopowicz, M., Spóz, A., Pięła, W. (1998). *Biblioteki i zbiory muzyczne w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.

Hanna Bias

Library of the Academy of Music Karol Szymanowski in Katowice

e-mail: h.bias@am.katowice.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-2323-534X>

Archives of Silesian Music Culture – special space, special collections, special recipient

Abstract: Archives of Silesian Music Culture alongside the Library of the Academy of Music Karol Szymanowski in Katowice was founded in 1968, in order to fill the void concerning documentation of old and contemporary musical culture of the region of Silesia. It aims at gathering, compiling and making manuscripts and musical prints available to scholars and students. The very existence of the Archive

contributed to enriching our awareness of the past of the musical life of Silesia region. The ever-growing collection of the Archive might be easily used by music institutions, artists as well as all those who have academic interest in the field of musical culture of this geographically diverse region. The article presents the history of the creation of this place, the specifics of the collection and presents plans for the future that will allow the Archive to appear in the minds of not only the nearest region or country, but also on the international arena.

Keywords: Archive. Academic library. Musical culture. Musical manuscript. Silesiak. Silesia. Region. Special collections

Artykuł wpłynął do redakcji 4 września 2020 r.

Anna Borowska-Jadłoś

Państwowa Szkoła Muzyczna I i II st. w Zielonej Górze

e-mail: anna.m.borowska@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2239-2378>

Cyfrowy warsztat pracy współczesnego nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej I i II stopnia

Abstrakt: W artykule zaprezentowano cyfrowy warsztat pracy współczesnego nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej I i II stopnia. Zwrócono uwagę na otwarte zasoby edukacyjne przydatne w codziennej pracy bibliotekarzy muzycznych. Wskazano biblioteki cyfrowe i strony edukacyjne podejmujące zagadnienia związane z muzyką klasyczną, udostępniające druki muzyczne i scenariusze lekcji. Przybliżone zostały także podstawy prawne funkcjonowania bibliotek szkolnych.

Słowa kluczowe: Biblioteka cyfrowa. Biblioteka szkolna. Nauczyciel bibliotekarz. Otwarte zasoby edukacyjne. Szkoła muzyczna

Wprowadzenie

Nauczyciel bibliotekarz przemykający cicho pomiędzy regałami lub zajęty oprawianiem druków muzycznych w szary papier to już przeszłość. Współczesny bibliotekarz w szkole muzycznej sprawnie wyszukuje informacje, odkrywa przed czytelnikami interesujące otwarte zasoby edukacyjne, posługując się nowoczesnymi narzędziami technologii informacyjnej i komunikacyjnej. Nauczyciel bibliotekarz kieruje się w planowaniu swojej pracy zapisami znajdującymi się w statucie szkoły, zgodnymi z wymaganiami *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Ustawa, 2016). Artykuł 104 wspomnianej *Ustawy* określa w kilku punktach zadania biblioteki szkolnej: „Organizacja biblioteki uwzględnia w szczególności zadania w zakresie: 1) gromadzenia i udo-

stępniania podręczników, materiałów edukacyjnych i materiałów ćwiczeniowych oraz innych materiałów bibliotecznych, zgodnie z art. 22aj¹ ustawy o systemie oświaty; 2) tworzenia warunków do efektywnego posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi; 3) rozbudzania i rozwijania indywidualnych zainteresowań uczniów oraz wyrabiania i pogłębiania u uczniów nawyku czytania i uczenia się; 4) organizowania różnorodnych działań rozwijających wrażliwość kulturową i społeczną uczniów, w tym w zakresie podtrzymywania tożsamości narodowej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych, mniejszości etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym” (Ustawa, 2016).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia również podnosi kwestię funkcji biblioteki szkolnej w procesie kształcenia uczniów: „Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji” (Rozporządzenie, 2018). Natomiast *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 sierpnia 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego* wspomina jedynie, że „W szkole powinna znajdować się biblioteka zawierająca w swoich zasobach materiały niezbędne do realizacji podstawy programowej i programów nauczania (nuty, książki, nagrania oraz prasę specjalistyczną)” (Rozporządzenie, 2019). Istotne znaczenie w tym zakresie ma szeroko rozumiany warsztat pracy nauczyciela bibliotekarza. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że nauczyciel bibliotekarz powinien opierać swój warsztat pracy na współczesnych dokonaniach teorii i praktyki pedagogicznej. W celu realizacji swoich planów dydaktycznych i wychowawczych nauczyciel bibliotekarz powinien podejmować działania w ramach samokształcenia i doskonalenia posiadanych

¹ Treść artykułu 22aj *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty*: „1. W bibliotece szkolnej są gromadzone podręczniki, materiały edukacyjne, materiały ćwiczeniowe i inne materiały biblioteczne. 2. Czynności związane z zakupem do biblioteki szkolnej podręczników, materiałów edukacyjnych, materiałów ćwiczeniowych i innych materiałów bibliotecznych oraz czynności związane z gospodarowaniem tymi podręcznikami i materiałami wykonuje dyrektor szkoły” (Ustawa, 1991).

umiejętności zawodowych, w ten sposób może dopracowywać swój warsztat pracy (Kowolik, 2006, s. 216).

Zgodzić należy się również ze stwierdzeniem, że „Bibliotekarze szkolni pomagają radzić sobie w wieku informacji, kształcenia się przez całe życie, rozwoju nauczania na odległość, olbrzymiej różnorodności mobilnych nośników cyfrowych, zasobności Internetu (»tsunami informacji«). Biblioteki szkolne i ich pracownicy wspomagają nauczanie, głównie poprzez nierozzerwalne związki informacji z komunikacją i kształcenie informacyjne (od właściwego sprecyzowania problemu, poprzez dobór źródeł, wyszukanie potrzebnych informacji, ich zrozumienie, ocenę ich wiarygodności oraz przydatności i w końcu odpowiednie opracowanie, wykorzystanie, rozwiązanie problemu)” (Staniów, 2012, s. 18), istotne jest zatem, aby aktualizować i unowocześniać warsztat informacyjny nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej I i II stopnia.

Współczesny nauczyciel bibliotekarz w swojej codziennej pracy wykorzystuje technologię informacyjną i komunikacyjną, korzysta z serwisów informacyjnych dla bibliotekarzy oraz stron edukacyjnych. Bibliotekarz w szkole muzycznej ma nieco bardziej utrudnione zadanie, gdyż większość polecanych materiałów jest przeznaczona dla działań bibliotekarzy szkół ogólnych – podstawowych i ponadpodstawowych. Nauczyciela bibliotekarza prowadzącego bibliotekę w szkole muzycznej I i II stopnia nie zajmuje kwestia dotacji podręcznikowych, lektur szkolnych czy zajęć z klasami lub większymi grupami w ramach edukacji czytelniczej i medialnej. Działania bibliotekarza muszą być dostosowane do charakteru szkoły, która jest dodatkową, popołudniową formą artystycznej edukacji uczniów. Aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom uczniów i nauczycieli szkoły muzycznej dotyczących funkcjonowania współczesnej biblioteki w takiej instytucji jak szkoła muzyczna, nauczyciel bibliotekarz poszukuje i selekcjonuje źródła informacji i udostępnia najbardziej wartościowe zasoby cyfrowe uczniom i innym nauczycielom, przeszukuje strony wydawnictw druków muzycznych oraz internetowych księgarń mających w swojej ofercie nuty i publikacje wspomagające dydaktykę nauczycieli takich przedmiotów, jak historia muzyki, kształcenie słuchu czy harmonia. W artykule omówione zostaną wyselekcjonowane źródła informacji, w postaci bibliotek cyfrowych i edukacyjnych stron internetowych udostępniających materiały oraz informacje ściśle związane z tematyką muzyczną. Zaprezentowane zasoby internetowe powinny zainteresować bibliotekarzy szkół muzycznych I i II stopnia bez pionu ogólnokształcącego, gdyż ich praca ma nieco inny charakter. Wybór przedstawionych źródeł informacji jest subiektywny i wynika z praktyki zawodowej nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej.

Biblioteki cyfrowe

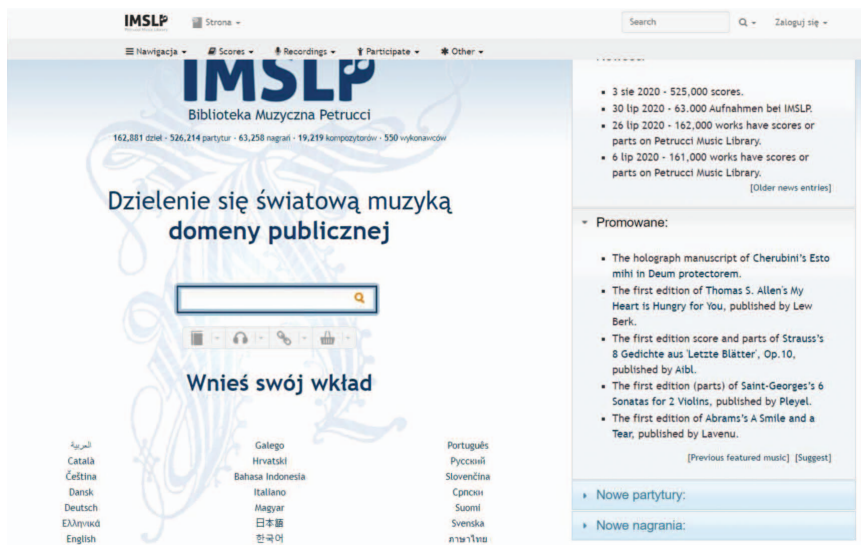
Z uwagi na ograniczone możliwości finansowe bibliotek szkolnych i wysokie ceny druków muzycznych warto, aby współczesny bibliotekarz zainteresował się zasobami bibliotek cyfrowych, które mogą wzbogacić ofertę biblioteki szkolnej i pomóc nauczycielom instrumentalistom w realizacji zamierzeń repertuarowych dla uczniów.

Największą biblioteką cyfrową druków muzycznych jest *International Music Score Library Project* (<https://imslp.org/wiki/>), funkcjonująca także pod nazwą *Petrucci Music Library*. Przedsięwzięcie opiera się na mechanizmie wiki i ma na celu zorganizowanie wirtualnej biblioteki druków muzycznych, które są bezpłatnie udostępniane w domenie publicznej. Biblioteka rozpoczęła działalność 16 lutego 2006 r. Jej zasoby obejmują głównie skany utworów wydanych przed laty i partytury utworów muzycznych, które nie są już chronione prawami autorskimi (International, 2020). Obecnie *International Music Score Library Project* udostępnia użytkownikom ponad 525 000 druków muzycznych, w znacznej części takich, do których wygasły prawa autorskie (zob. fot. 1). Można jednak znaleźć w zasobach tej biblioteki publikacje kompozytorów współczesnych, którzy wyrazili zgodę na udostępnianie swojej twórczości na licencji Creative Commons. *Petrucci Music Library* oferuje użytkownikom wiele interesujących tytułów, posiada także szerokie możliwości wyszukiwawcze, uwzględniające następujące kryteria:

- poziom trudności gry na danym instrumencie;
- nazwisko kompozytora;
- nazwiska edytorów, aranżerów czy tłumaczy;
- nazwa kraju pochodzenia kompozytora;
- nazwa okresu, w którym powstało dane dzieło;
- typ utworów muzycznych, instrumentacji, pojedynczych instrumentów czy język publikacji dla wokalistów.

Dodatkowym atutem tego zbioru jest możliwość odsłuchania fragmentu kompozycji, gdyż do wielu tytułów dołączone są nagrania opracowane na syntetyzatorze (International, 2020).

International Music Score Library Project to nie tylko biblioteka cyfrowa, ale także encyklopedia przydatna w badaniach muzykologicznych, ponieważ dopuszcza współistnienie wielu wydań tego samego utworu muzycznego, pochodzących z różnych okresów historycznych. Zamieszczonym drukom muzycznym towarzyszą analizy i komentarze muzykologów. Jest to narzędzie pracy, dzięki któremu można zdecydo-

Fot. 1. Strona główna International Music Score Library Project

Źródło: IMSLP: Petrucci Music Library. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: https://imslp.org/wiki/Main_Page.

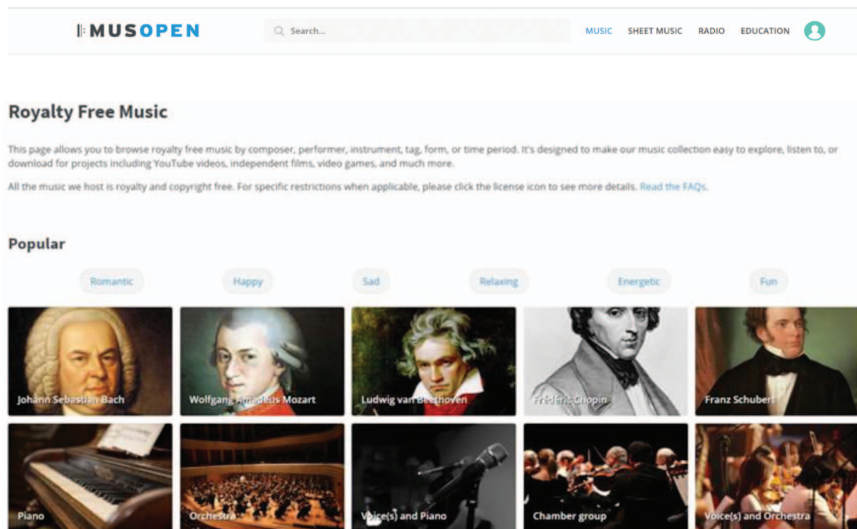
wanie poszerzyć możliwości repertuarowe nauczycieli szkoły muzycznej (International, 2020).

MUSOPEN (<https://musopen.org>) to również niezwykle cenne źródło informacji, które powinno znaleźć się w warsztacie pracy każdego nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej. Historia tego projektu związana jest z kampanią społeczną, podczas której zbierano fundusze, na wynajęcie orkiestry i nagranie kilkunastu utworów muzyki klasycznej, znajdujących się w domenie publicznej, których wykonania niestety nie było (Śliwowski, b.d.).

Jest to jedno z niewielu miejsc udostępniających za darmo nagrania muzyki Fryderyka Chopina, którego twórczość nadal jest chroniona przez prawo² (Ustawa, 2001). Kompozycje można oceniać pod kątem jakości gry i wykonania. *MUSOPEN* przede wszystkim udostępnia muzykę klasyczną, której kompozycje nutowe przeszły już do domeny publicznej. Twórcy *MUSOPEN* nagrywają muzykę klasyczną, prezentują zapisy nutowe i materiały edukacyjne do nauki gry na instrumentach (zob. fot. 2). Użytkownicy tej encyklopedii muzycznej mogą posłuchać i pobrać nagrania utworów muzycznych oraz druki muzyczne autorstwa

² Wizerunek i dziedzictwo Fryderyka Chopina chroni *Ustawa z dnia 3 lutego 2001 r. o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina* (Ustawa, 2001).

kilkuset kompozytorów, a także wykorzystać materiały edukacyjne do nauki gry na popularnych instrumentach muzycznych (Śliwowski, b.d.).

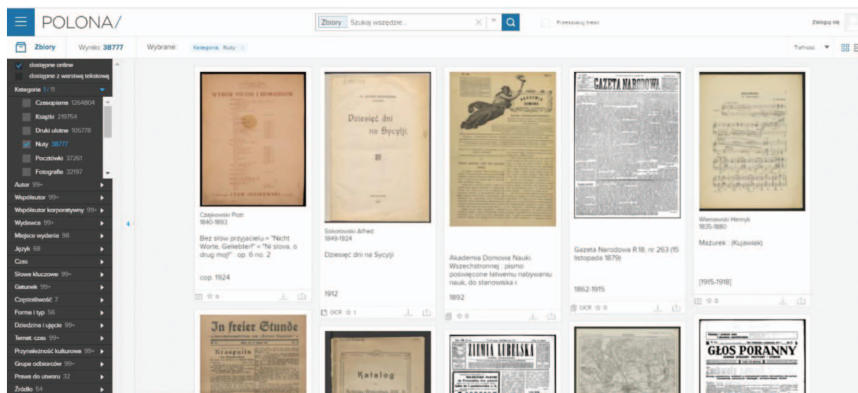

Fot. 2. Zakładka *Music* strony MUSOPEN

Źródło: MUSOPEN. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://musopen.org/music/>.

Rodzimą, polskojęzyczną biblioteką cyfrową, dzięki której można odkrywać utwory muzyczne polskich kompozytorów, jest *Polona* (<https://polona.pl/>). Dzieło Biblioteki Narodowej w Warszawie jest największą biblioteką cyfrową w Polsce i jedną z najnowocześniejszych na świecie. Serwis udostępnia zbiory zdigitalizowane przy użyciu nowatorskich technologii, dzięki temu odbiorca otrzymuje dostęp do druków muzycznych w najwyższej jakości. Zasób *Polony* to blisko 1 800 000 egzemplarzy, w tym również druki muzyczne. Udostępnione zbiory należą w większości do domeny publicznej, dzięki czemu można je za darmo pobierać i dowolnie wykorzystywać. Użytkownicy *Polony* mają możliwość tworzenia własnych kolekcji, wprowadzania notatek i zakładki do przeglądanych zbiorów. Cyfrowa biblioteka wyposażona jest w zaawansowane wyszukiwanie oraz filtry do przeglądania zbiorów. Biblioteka cyfrowa wyodrębnia kategorię *Nuty* (zob. fot. 3), umożliwiając użytkownikom dostęp do utworów m.in. Stanisława Moniuszki, Feliksa Nowowiejskiego czy Fryderyka Chopina (Biblioteka Narodowa, b.d.).

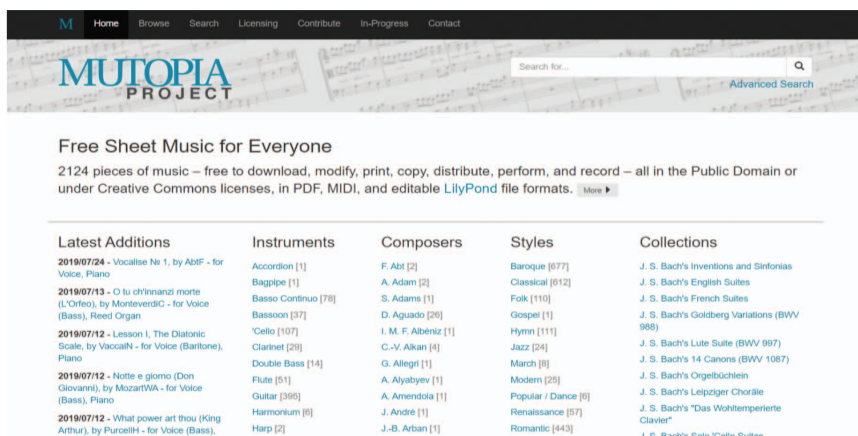
Będąc początkującym poszukiwaczem zasobów cyfrowych bibliotek anglojęzycznych, warto rozpocząć przeszukiwania druków muzycznych w serwisie *Mutopia Project* (<https://www.mutopiaproject.org/>), utworzo-

Fot. 3. Kategoria *Nuty* na stronie biblioteki cyfrowej *Polona*

Źródło: Polona: zbiory. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://polona.pl/items/?filters=category:scores,public:1,hasTextContent:0>.

nym i prowadzonym przez wolontariuszy. Udostępnia się w nim ponad 2000 kompozycji, pozwalając odbiorcom na wyszukiwanie zgodnie z nazwiskiem kompozytora, nazwą instrumentu lub stylu danego utworu, ułatwia również korzystanie dzięki zbiorom zebranych w kolekcje (zob. fot. 4) (Mutopia Project, b.d.).

Fot. 4. Strona główna biblioteki cyfrowej Mutopia Project

Źródło: Mutopia Project. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://www.mutopiaproject.org/>.

Biblioteką cyfrową druków muzycznych jest także *Archiwum Muzyczne Borysa Tarakanova* (<http://notes.tarakanov.net/katalog/>), zawierające spory zasób utworów rosyjskich kompozytorów, często poszukiwanych przez nauczycieli instrumentalistów w szkołach muzycznych.

Serwis prowadzony jest w języku rosyjskim, a powstał dzięki grantowi prezydenta Federacji Rosyjskiej i stanowi pierwszą udostępnianą bezpłatnie kolekcję druków muzycznych w rosyjskim internecie. Użytkownicy biblioteki mają możliwości wyszukiwania uwzględniające kryterium tytułu kompozycji, kompozytora dzieła, nazwy instrumentu, wykonawcy i autora tekstu. Autor biblioteki zastrzega, że udostępniony zasób ma charakter informacyjny i nie jest przeznaczony do użytku komercyjnego (Tarakanov, cop. 2016–2017).

Nauczycielom prowadzącym szkolne chóry można polecić *Bibliotekę utworów chóralnych Federacji Caecilianum* (<http://biblioteka2.caecilianum.eu/>). Federacja Caecilianum jest organizacją stworzoną przez chórzystów i dla chórzystów po to, by wspierać działania zespołów w ich rodzimych społecznościach lokalnych. Zrzesza ona wiele zespołów dziecięcych funkcjonujących przy szkołach. Realizacja celów edukacyjnych Federacji jest możliwa również dzięki bibliotece nutowej, w której zgromadzono wartościową literaturę chóralną. Udostępniany zasób podzielono na dwie kategorie: utwory świeckie i religijne. Nuty utworów chóralnych wprowadzone zostały w postaci plików pdf, w większości uzupełnionych nagraniami poszczególnych partii głosowych (zob. fot. 5). Oferowany zasób druków muzycznych może stać się źródłem interesujących propozycji wykonawczych dla szkolnych chórów (Federacja Caecilianum, 2009).

Biblioteka Caecilianum

Jesteś tutaj: Biblioteka Home

Wybierz kategorię

Biblioteka kategorie

- RELIGIJNE
- ŚWIECKIE

Szukaj w bibliotece

wpisz tytuł, lub cząść

RELIGIJNE (6/1853)

- Adwent
- Boże Narodzenie
- Święta okolicznościowe
- Wielki post
- Wielkanoc
- Inne

ŚWIECKIE (1/48)

- świeckie - pliki pdf

Most downloaded files

- AveVerumCorpus(Mozart) (inne)
- BreveRegnum(Anonim) (świeckie - pliki pdf)
- HincDies(Zielenski) (Wielkanoc - pliki pdf)
- Misereere(Latti) (wielki post - pliki pdf)
- InterVestibulum(Perti) (wielki post - pliki pdf)

Powered by Phoca Download

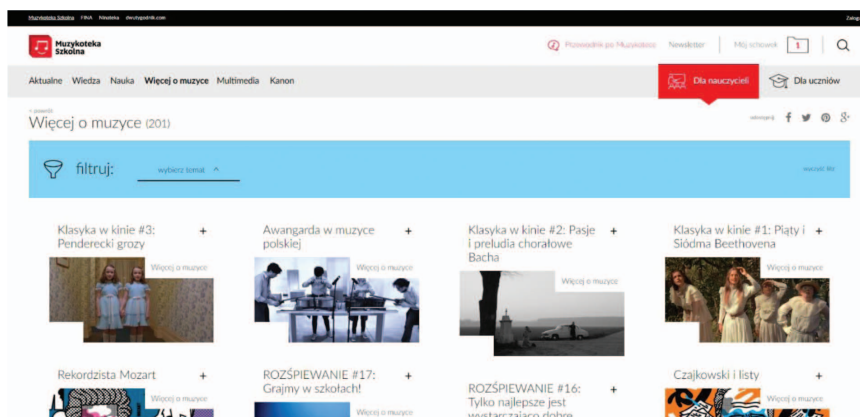
Jesteś tutaj: Biblioteka Home

Fot. 5. Strona główna Biblioteki utworów chóralnych Federacji Caecilianum

Źródło: Biblioteka Caecilianum. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://biblioteka2.caecilianum.eu/>.

Edukacyjne serwisy internetowe

Poza bibliotekami cyfrowymi udostępniającymi druki muzyczne warto zwrócić uwagę na strony internetowe poświęcone muzyce klasycznej i edukacji muzycznej. Przykładem takiego serwisu jest *Muzykoteka szkolna* (<http://www.muzykotecaszkolna.pl/>). Ten ogólnodostępny internetowy serwis edukacyjny wydawany przez Filmotekę Narodową – Instytut Audiowizualny, powstał na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Projekt został zainicjowany, aby kształcić świadomych odbiorców muzyki i aktywnych uczestników kultury. Ma również za zadanie podnosić poziom powszechnej edukacji muzycznej w Polsce. Portal jest narzędziem wspomagającym edukację muzyczną uczniów, a zarazem pomocą dla nauczycieli prowadzących zajęcia ogólnomuzyczne w szkołach muzycznych. W serwisie udostępnia się scenariusze lekcji i filmy edukacyjne przybliżające pracę orkiestry symfonicznej, kompozytorów, oraz świat filharmonii (zob. fot. 6). Materiały prezentowane na stronie można przeszukiwać na podstawie dwóch kategorii: dla nauczycieli i dla uczniów, wpisując tematykę oraz poziom nauczania. W zakładce *Kanon* twórcy platformy udostępnili użytkownikom ponad 450 utworów muzyki klasycznej wraz z historią powstania i opisem dzieła. Materiał ten jest szczególnie przydatny uczniom szkoły muzycznej II stopnia (Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny, cop. 2016).

Fot. 6. Strona główna serwisu *Muzykoteka szkolna*

Źródło: Muzykoteca Szkolna. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://www.muzykotecaszkolna.pl/>.

Młodszym czytelnikom bibliotekarze szkół muzycznych mogą zaproponować skorzystanie z oferty strony internetowej *Muzeum Dźwięku*

(<http://www.instrumentyludowe.pl>) zawierającej unikalną kolekcję starych instrumentów muzycznych, na których użytkownicy mogą zagrać online, korzystając z klawiatury komputerowej. Strona stanowi kompendium wiedzy o wybranych instrumentach muzycznych, pochodzących z Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie, takich jak okaryna, sarangi czy kemancze (zob. fot. 7). Kryteriami wyboru instrumentów była ich ludowość, unikalność i nietypowość. Twórcy serwisu udostępniają również materiały dydaktyczne dla nauczycieli w postaci scenariuszy zajęć o muzyce powiązanych ściśle z tematyką instrumentów ludowych. Użytkownicy mogą pobrać pliki z wybranymi scenariuszami, takimi jak „Człowiek i muzyka ludowa”, „Ciało/Orkiestra” czy „Dyrygent”. Autorzy przedsięwzięcia organizują ponadto warsztaty, podczas których uczestnicy poznają ludowe instrumenty, zasady komponowania współczesnych utworów muzycznych, dowiadują się, czym jest cisza w muzyce, i za co odpowiada dyrygent w orkiestrze (Rosik, b.d.).

Fot. 7. Strona główna Muzeum Dźwięku

Źródło: Muzeum Dźwięku. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://www.instrumentyludowe.pl/>.

Bibliotekarze szkół muzycznych mają możliwość poszerzania zakresu swojej wiedzy muzycznej, korzystając z materiałów udostępnianych na stronie internetowej czasopisma „MeaKultura. Muzyka. Edukacja. Artyści. Kultura” (<https://meakultura.pl/>), którego pierwszy numer został opublikowany w 2012 r. Założycielką i redaktorem naczelnym czasopisma jest Marlena Wieczorek, muzykolog, krytyk muzyczny i manager kultury. Jurorka w konkursach *Paszport Polityki*, a także *Koryfeusz Muzyki Polskiej*. Redakcję pisma tworzą pasjonaci muzyki i specjaliści z wielu dziedzin: muzykologzy, kulturoznawcy,

krtycy muzyczni, nauczyciele oraz studenci. „MeaKultura” dostarcza czytelnikom rzetelnych informacji o muzyce klasycznej oraz popularnej uporządkowanych w kilku głównych działach: *Meandry*, *Wywiady*, *Felietony*, *Recenzje*, *Publikacje*, *Edukatorknia* i *Rekomendacje*. Teksty pisane przystępnym językiem oraz fachowe i rzetelne opinie sprawiają, że bibliotekarze szkół muzycznych powinni korzystać z tego źródła informacji i polecać je nauczycielom prowadzącym zajęcia ogólnomuzyczne i instrumentalne (Fundacja, cop. 2015).

Interesującym miejscem poszukiwania wiadomości o muzyce klasycznej, kompozytorach i ich utworach jest także strona internetowa *Symfonia.pl: forum muzyki klasycznej* (<http://symfonia.pl/forum/index.php>). Użytkownicy mają możliwość dyskusowania, wymiany opinii i informacji na temat muzyki poważnej. Autorzy forum utworzyli dwa działy ułatwiające przeszukiwanie informacji: *Słucham Muzyki Klasycznej*, który obejmuje zagadnienia interesujące słuchaczy muzyki klasycznej związane z organizacją koncertów czy wydarzeń artystycznych oraz *Muzyka Klasyczna*, zawierający informacje o kompozytorach, ich twórczości oraz wykonawcach (zob. fot. 8). Internauci korzystający z *Forum* mogą poprosić specjalistów opracowujących serwis o pomoc w identyfikacji danego utworu. Zdecydowanie może to być miejsce bardzo przydatne nauczycielom bibliotekarzom w ich codziennej pracy (Symfonia.pl, 2016).

Strona główna forum
Tęsa jest broda, 12/08/20, 07:26

Serdcecie witamy! Zapraszamy do zapoznania się z najkierm Najważniejszą informacją o forum (należy też zaprzeć do FAQ).
Główni zachęcamy do zakamienia swojego konta na forum w celu dostępu do wszystkich funkcjonalności serwisu.
Nasz serwis używa ciasteczek (cookies, więcej informacji w Polityce prywatności).

POLECAMY
Przebieg #28 (Zawiesz 2020)

Wpisz hasz lub symbol

tematyka	wpisy	reply	ostatni post
Podstawowe informacje Ważne informacje dla nowych użytkowników forum: organizacja, przydatne odnośniki, najczęstsze zadawane pytania	4	19	przez Alankę 12, niedziela, 6/03/15, 19:14
DISKUSJA PRZEKŁAD KLASYCZNEJ			
Dyskusja ogólna Wszystko do omówienia słuchaczy muzyki klasycznej: tematy, które nie pasują do innych działów	95	3088	przez Artura 12, czwartek, 14/07/20, 12:17
Rozpoznawanie utworów Identyfikacja utworu, ale nie znasz tytułu? Chciałbyś dowiedzieć się kto jest kompozytorem tej znanej melodii? Tutaj możesz poprosić o pomoc w identyfikacji	207	792	przez Iwona, parafianin 12, piątek, 10/06/20, 16:29
Koncerty i inne wydarzenia Wszystko co dotyczy muzyki klasycznej na żywo: koncerty, festiwale, wydarzenia, itp.	111	432	przez MEF Music Festival 12, czwartek, 6/08/20, 09:30
Nagrania i skłepy muzyczne Opinie o nowych nagrazeniach (CD, DVD) i wydawnictwach, również o sklepach muzycznych	24	299	przez zozka 12, sobota, 20/06/20, 09:29
Muzyka klasyczna dookoła nas Dział o obecności muzyki klasycznej w świecie, w kulturze masowej, również o odniesieniach do niej w innych dziedzinach sztuki (film, literatura, teatralność)	33	445	przez Artura 12, piątek, 29/06/20, 22:45

Fot. 8. Strona główna forum internetowego *Symfonia.pl*

Źródło: Symfonia.pl. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://symfonia.pl/forum/>.

Zakończenie

Zaproponowane narzędzia pozyskiwania informacji i wiedzy powinny stać się niezbędnymi elementami warsztatu pracy współczesnego nauczyciela bibliotekarza szkoły muzycznej I i II stopnia. Zaznaczyć należy, że krótko scharakteryzowane w tekście propozycje nie wyczerpują z dnia na dzień powiększającej się oferty bibliotek cyfrowych, stron i serwisów internetowych zajmujących się zagadnieniami związanymi z edukacją muzyczną czy tematyką muzyki klasycznej. Nauczyciele bibliotekarze szkół muzycznych powinni przeszukiwać internet w poszukiwaniu kolejnych zasobów cyfrowych, aby uatrakcyjnić zajęcia uczniów, wspomóc ich edukację muzyczną i proces dydaktyczny prowadzony przez innych nauczycieli szkoły muzycznej. Podejmowanie takich inicjatyw pozwala mieć nadzieję, że w przyszłości wzrośnie prestiż zawodu nauczyciela bibliotekarza, a biblioteki szkół muzycznych I i II stopnia staną się istotnym elementem procesu edukacyjnego.

Literatura

- Biblioteka Narodowa. (b.d). *Polona*. Pobrane 4 sierpnia 2020, z: <https://www.bn.org.pl/uslugi/centrum-kompetencji/udostepnianie-zbiorow-cyfrowych/polona>.
- Federacja Caecilianum. (2009, 30 listopada). *Internetowa Biblioteka Utworów Chóralnych*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://www.caecilianum.eu/konkursy-choralne/111-internetowa-biblioteka-utworow-choralnych.html>.
- Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. (cop. 2016). Przewodnik po Muzykotece. W: *Muzykoteka szkolna*. Pobrane 5 maja 2020, z: <http://www.muzykotekaszkolna.pl/mz/przewodnik/>.
- Fundacja MeaKultura. (cop. 2015). *Pismo MEAKULTURA.pl*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: http://fundacjameakultura.pl/projekt/meakultura-l?gclid=Cj0KCQjwvb75BRD1ARIsAP6LcqtNcShU2hO3_SLePhUgu5kuetFjIPoa0wPTfIXyP68V33oVLkxaR24aAvulEALw_wcB.
- International Music Score Library Project. (2020, 14 kwietnia). W: *Wikipedia: wolna encyklopedia*. Pobrane 4 sierpnia 2020, z: https://pl.wikipedia.org/wiki/International_Music_Score_Library_Project.
- International Music Score Library Project. (b.d.). *IMSLP: Petrucci Music Library*. Pobrane 4 sierpnia 2020, z: https://imslp.org/wiki/Main_Page.
- Kowolik, P. (2006). Warsztat pracy nauczyciela początku XXI wieku. *Nauczyciel i Szkoła, 1–2*, 216–228. Pobrane 4 sierpnia 2020, z: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-

r2006-tl_2_(30_31)/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-tl_2_(30_31)-s216-228/
Nauczyciel_i_Szkola-r2006-tl_2_(30_31)-s216-228.pdf.

Mutopia Project (b.d.). *Free Sheet Music for Everyone*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://www.mutopiaproject.org/#site-overview>.

Rosik, K. (b.d.). Muzeum Dźwięków. W: *Muzyka tradycyjna.pl*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://www.muzykatradycyjna.pl/pl/dzialania-edukacyjne/articles/muzeum-dzwieku?f=nauczyciele,grupy-zorganizowane,indywidualny,taniec,gra-na-instrumentach,budowa-instrumentow,wyklady-i-spotkania,gry-zabawy-teatr,interneetowe,zamawiane,cykliczne>.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. (2018). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*, poz. 467. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000467/O/D20180467.pdf>.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 sierpnia 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego. (2019). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*, poz. 1637. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001637/O/D20191637.pdf>.

Staniów, B. (2012). *Biblioteka szkolna dzisiaj*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Symfonia.pl: forum muzyki klasycznej. (2016). *Najważniejsze informacje o Forum*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://symfonia.pl/forum/viewtopic.php?f=25&t=3>.

Śliwowski, K. (b.d.). Musopen – wolna muzyka klasyczna. W: *Otwarte zasoby*. Pobrane 4 sierpnia 2020, z: <https://otwartzasoby.pl/musopen-muzyka-klasyczna/>.

Tarakanov, B. (cop. 2016–2020). *Archiwum Muzyczne Borysa Tarakanova*. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://notes.tarakanov.net/katalog/>.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. (2016). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 910. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/U/D20170059Lj.pdf>.

Ustawa z dnia 3 lutego 2001 r. o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina. (2001). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 168. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010160168/U/D20010168Lj.pdf>.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. (1991). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 1327. Pobrane 5 sierpnia 2020, z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf>.

Anna Borowska-Jadłoś

State Music School 1st and 2nd deg. in Zielona Góra

e-mail: anna.m.borowska@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2239-2378>

Workshop of a contemporary teacher of a primary and secondary music school librarian

Abstract: The article presents the workshop of a contemporary teacher of a primary and secondary music school librarian. The attention was paid to open educational resources useful in the daily work of music librarians. Digital libraries and educational websites dealing with issues related to classical music, providing music prints and lesson scenarios were indicated. The legal basis for the functioning of school libraries was also discussed.

Keywords: Digital library. Librarian teacher. Music school. Open educational resources. School library

Artykuł wpłynął do redakcji 9 października 2020 r.

Iwona Bany-Kozub

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: filial@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6233-9021>

Sława Janiszewska

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: region@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-3951-4151>

Beata Kościelna

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: okm@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-9559-5884>

Natalia Różycka

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: filia7@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-1494-0015>

Specjalne zbiory, usługi i użytkownicy w „Bibliotece pod Atlantami” w Wałbrzychu (Oddział Książki Mówionej – współpraca z Oddziałem Psychiatrycznym – gry mobilne)

Abstrakt: W artykule omówiono specjalne usługi Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu adresowane nie tylko do specjalnych grup użytkowników. Opisano Oddział Książki Mówionej, stworzony głównie dla osób niewidomych i niedowidzących. Szczególną uwagę zwrócono na jego ofertę i specyfikę zbiorów. Przedstawiono współpracę Pracowni Regionalnej z Oddziałem Psychiatrycznym Specjalistycznego Szpitala im. dra Alfreda Sokołowskiego w Wałbrzychu, przede wszystkim na podstawie prowadzonych dla pacjentów zajęć z zakresu edukacji regionalnej. Omówiono wykorzystanie aplikacji Action Track, służącej do pro-

jektowania gier mobilnych, zachęcających do odwiedzin biblioteki zarówno dzieci oraz młodzież, jak i osoby dorosłe. Zaprezentowano przykładowe gry promujące region.

Słowa kluczowe: Action Track. Biblioteka dla niewidomych. Edukacja regionalna. Gra mobilna. Książka mówiona. Niepełnosprawni intelektualnie. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu. Projekt ministerialny. Publiczna Szkoła Podstawowa Specjalna nr 10 im. Kawalerów Orderu Uśmiechu w Wałbrzychu. Specjalistyczny Szpital im. dra Alfreda Sokołowskiego w Wałbrzychu. Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym „Larix” im. Henryka Ruszczyca

„Biblioteka pod Atlantami” to dynamiczna samorządowa instytucja kultury, pełniąca funkcję centralnej księżnicy miasta i powiatu. Składa się z biblioteki głównej (mieszczącej się w kompleksie zabytkowych kamienic przy rynku) oraz kilku filii, zlokalizowanych w większości dzielnic Wałbrzycha. Posiada bogate kolekcje książek, czasopism i zbiorów specjalnych. Wykorzystuje nowoczesne technologie, a także prowadzi działalność wydawniczą. Misją Biblioteki jest rozwijanie i zaspokajanie potrzeb czytelniczych, edukacyjnych, kulturalnych i informacyjnych mieszkańców miasta Wałbrzycha i Powiatu Wałbrzyskiego. Ponadto chroni dziedzictwo kulturowe, odpowiada na współczesne wyzwania, wspiera integrację lokalnego społeczeństwa. Biblioteka ma być nowoczesnym centrum edukacji, informacji i kultury, które pielęgnuje tradycyjne wartości lokalne i narodowe oraz korzysta z najnowszych trendów bibliotekarskich. Swoją ofertę kieruje do wszystkich osób, chcących z niej skorzystać.

Artykuł przedstawia część specjalnych zbiorów i usług „Biblioteki pod Atlantami”, adresowanych do specjalnych grup użytkowników biblioteki. Zaprezentowano w nim nieszablonowe rozwiązania, umożliwiające dostęp do kultury jak najszerszemu gronu odbiorców, i przeciwdziałające wykluczeniu społecznemu. Ma to na celu zainspirowanie innych instytucji do rozszerzania swojej działalności. Tekst powstał także, by uświadamić społeczeństwu, że oferta współczesnych bibliotek publicznych nie ogranicza się tylko do wypożyczania tradycyjnych książek papierowych.

Oddział Książki Mówionej

W Wałbrzychu pierwsza biblioteka dla niewidomych powstała w maju 1983 r. Była to filia ówczesnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, choć mieściła się przy Oddziale Polskiego Związku Niewido-

mych (Czarnik, 1995, s. 65). W 2003 r. została zamknięta, a jej zbiory przekazano do powstającego w budynku głównym „Biblioteki pod Atlantami” Oddziału Zbiorów dla Niewidomych (Furmanek, 2009, s. 13).

Oddział – nazywany przez czytelników „biblioteką dla niewidomych” – w 2009 r. posiadał ok. 2000 tytułów w formie kaset magnetofonowych oraz 250 pozycji zapisanych na płytach CD (w tym część w formacie MP3). Większość płyt pochodziła z daru przekazanego Bibliotece w 2006 r. przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wałbrzychu (Furmanek, 2009, s. 13). Z czasem zmieniono nazwę Oddziału Zbiorów dla Niewidomych na Oddział Książki Mówionej, ponieważ poza czytelnikami niewidomymi i niedowidzącymi korzystały z niego osoby mające problemy z czytaniem, dyslektycy oraz wszyscy, którzy ze względu na wykonywane zajęcia nie mieli czasu na czytanie książek w formie tradycyjnej, a chcieli zachować stały kontakt z literaturą.

Obecnie Oddział Książki Mówionej (fot. 1) posiada ponad 2800 tytułów, z czego 98% to płyty CD (w formatach CD-Audio i MP3). Odchodzi się już od kaset magnetofonowych, gdyż zajmują one bardzo dużo miejsca, a korzysta z nich coraz mniej osób (ze względu na zmianę nośnika i ewolucję sprzętu – brak magnetofonów kasetowych). Zbiór audiobooków to głównie beletrystyka polska i obca. Gromadzone są także lektury szkolne, bajki dla dzieci oraz literatura popularnonaukowa.

Fot. 1. Dział Zbiorów Audiowizualnych – Oddział Książki Mówionej

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Oddział Książki Mówionej posiada Czytawkę NPN, a dzięki przystąpieniu do projektu „Wypożyczalnia odtwarzaczy cyfrowej książki mówionej dla osób niewidomych i słabowidzących – Edycja 2018” realizowanego przez Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym „Larix” im. Henryka Ruszczycy (dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego) „Biblioteka pod Atlantami” otrzymała kolejne dwa urządzenia do odtwarzania audiobooków, przystosowane do osób niewidomych i słabowidzących – Czytawkę Plus i Czytawkę NPN. Są one wypożyczane osobom niepełnosprawnym na podstawie umowy użyczenia. Zbiór książek mówionych zakodowanych w standardzie cyfrowym Czytawki jest stale powiększany przy współpracy ze Stowarzyszeniem „Larix”. Można z nich również skorzystać, posiadając własne urządzenie – bibliotekarz nagrywa na przyniesioną kartę pamięci Compact Flash wybrane przez czytelnika pozycje.

W latach 2009–2013 Oddział Zbiorów dla Niewidomych zorganizował 5 edycji Ogólnopolskiego Konkursu na Recenzję Książki Mówionej, realizowanego w ramach programu operacyjnego Literatura i czytelnictwo, dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jego celem była aktywizacja oraz integracja osób niewidomych i słabowidzących. Każda edycja konkursu miała swoje hasło przewodnie: „Zasłuchaj się w książce – dobrej, bo polskiej” (2009 r.), „Zasłuchaj się w książce – nie tylko polskiej” (2010 r.), „Zasłuchaj się w książce...” (2011 r.), „Zasłuchaj się... i twórz” (2012 r.), „Zasłuchaj się w bajce” (2013 r.). Dodatkowo w 2012 r. przeprowadzono Ogólnopolski Konkurs na Najlepszy Wiersz Własnego Autorstwa, a w 2013 r. – Ogólnopolski Konkurs na Bajkę Własnego Autorstwa. Wszystkie prace konkursowe mogły być składane w formie nagrania (na płycie CD, w formacie MP3 lub na taśmie magnetofonowej) albo pisemnie (alfabetem Braille’a, jako wydruk komputerowy lub pisane odręcznie).

W 2016 r. Biblioteka przygotowała projekt „Bliżej Jachimowicza” realizowany w ramach programu Kultura Dostępna, dofinansowany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jego celem było niwelowanie barier w dostępie do kultury i tworzenie warunków sprzyjających integracji społecznej. Dzięki podjętym działaniom ułatwiono zwiedzanie Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza¹ (fot. 2) szerszemu gronu

¹ Marian Pankracy Jachimowicz (ur. 12.05.1906 r. w Schodnicy, zm. 12.11.1999 r. w Wałbrzychu) – poeta, tłumacz, eseista. Pracował m.in. jako preparator zoologiczny, bibliotekarz, pomocnik buchaltera, stróż nocny, urzędnik. Jako poeta zadebiutował w 1946 r. wierszem *Nie wiem*, opublikowanym na łamach czasopisma „Odrodzenie”. W latach 1946–1949 ogłaszał wiersze i przekłady z języka węgierskiego dla „Odrodzenia” i „Twórczości”. Pierwszy tom poezji, zatytułowany *Ścieżką konieczną*, wydał

odbiorców, w tym osobom niepełnosprawnym. Ekspozycja, przekazana zwiedzającym w 2006 r., dzięki środkom ministerialnym uzyskała oznaczenia brajlowskie. Ponadto przygotowano audiodeskrypcję – werbalny opis całej kolekcji pamiątek zgromadzonych w sali muzealnej poświęconej M. Jachimowiczowi, przeznaczony głównie dla osób niewidomych i słabowidzących.

Fot. 2. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – panorama

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Oddział Książki Mówionej ma w swojej ofercie ponadto zajęcia biblioteczne pt. „Książka mówiona, dotykana i czytana – edukacja integracyjna” adresowane do uczniów szkół podstawowych. Mają one kształtować postawę tolerancji i umiejętność okazywania empatii oraz wyrabiać u dzieci nawyk używania odpowiedniego słownictwa na określenie osób z dysfunkcjami. Propozycją dla czytelników dorosłych jest Dyskusyjny Klub Książki i Audiobooka, tworzony wspólnie przez pracowników Oddziału Książki Mówionej i Wypożyczalni Głównej „Biblioteki pod Atlantami”. Jego celem jest integracja oraz aktywizacja osób z dysfunkcją wzroku. Umożliwia także włączenie tej grupy do wspólnych dyskusji o literaturze.

Praca z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie

Pracownia Regionalna „Biblioteki pod Atlantami” w 2014 r. rozpoczęła współpracę z Oddziałem Psychiatrycznym Specjalistycznego

w 1957 r. Ponadto pisał dla „Życia Literackiego”, „Odry”, „Poezji” oraz „Miesięcznika Literackiego”. W 1992 r. opublikował książkę wspomnieniową pt. *Mój Paryż nad Dunajem*. Tłumaczył także poezję Sandora Petőfięgo. Nagrodzony m.in. Nagrodą Ministra Kultury i Sztuki za przekłady z literatury węgierskiej (1950 r.), dwukrotnie Nagrodą „Odry” (1969 i 1970 r.), Nagrodą Wojewody Wałbrzyskiego w dziedzinie kultury (1980 r.), Nagrodą Prasy Dolnośląskiej (1981 r.), Nagrodą Ministra Kultury (1998 r.). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972 r.) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1996 r.) (Heidinger, Bany, 2018).

Szpitala im. dra Alfreda Sokołowskiego w Wałbrzychu. Początkowo obejmowała ona zarówno oddział dzienny, jak i zamknięty, jednak trzy lata temu podjęto decyzję o rezygnacji ze współdziałania z oddziałem zamkniętym. Zajęcia z zakresu edukacji regionalnej prowadzone są dla pacjentów głównie w formie prelekcji multimedialnych. Dotyczą m.in. historii regionu, jego zabytków, ludzi z nim związanych (literatów, sportowców, regionalistów), regionalnych walorów przyrodniczych oraz lokalnych ciekawostek. Wszystkie tematy ustalane są z uczestnikami zajęć, np. „Szlak cysterski na Dolnym Śląsku – Krzeszów”, „Pomniki i rzeźby Wałbrzycha”, „Złoty pociąg”, „Kolej Wałbrzych-Kłodzko”, „Wałbrzyska Galeria Rzeźby Plenerowej”, „Dolnośląski Szlak Zamków i Pałaców”, „Wałbrzych na przestrzeni wieków”, „Trudne dziedzictwo. Mauzoleum”, „Bolko II. 650. rocznica śmierci wielkiego księcia zwanego Małym”. Zajęcia te odbywają się regularnie raz w miesiącu, po uzgodnieniu ich terminu z Ordynatorem Oddziału Psychiatrycznego. Pełnią głównie funkcje socjalizacyjne – pacjenci uczą się zachowania w instytucjach kultury oraz przebywania wśród ludzi. Prowadzący ma na celu zainteresowanie uczestników historią i zabytkami Wałbrzycha, a także aktualnymi wydarzeniami dotyczącymi ich miejsca zamieszkania.

Z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie pracują także Multimediałna Filia Biblioteczna i Filia nr 7 z oddziałem dziecięcym „Biblioteki pod Atlantami”. Prowadzone w tym zakresie zajęcia kierowane są głównie do uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej Specjalnej nr 10 im. Kawalerów Orderu Uśmiechu w Wałbrzychu oraz do podopiecznych Powiatowego Środowiskowego Domu Samopomocy. Lekcje tematyczne dla szkoły dostosowywane są do poziomu uczestników (po wcześniejszej konsultacji z nauczycielem danej klasy). Młodzież i osoby dorosłe z ośrodka posiadają przeważnie orzeczone upośledzenie w stopniu głębokim. Podczas zajęć (zarówno dla dzieci, jak i dorosłych) czytany jest fragment książki. Wykonuje się także różnego rodzaju prace manualne. Czasem wykorzystywane są również krótkie prezentacje multimedialne oraz proste quizy, rozwiązywane z pomocą bibliotekarza. Ważną rolę odgrywają też zajęcia biblioterapeutyczne, organizowane zgodnie z potrzebami odbiorców. W ich trakcie dużo rozmawia się na tematy związane z przeczytanym tekstem. Lubianym urozmaicheniem jest dla uczestników wykonanie prostej pracy plastycznej.

Aplikacja Action Track

W „Bibliotece pod Atlantami” wykorzystywana jest od niemal dwóch lat aplikacja Action Track². Licencja została zakupiona dzięki realizacji projektu „Wałbrzyskie legendy 3.0”, w ramach programu Partnerstwo dla książki, dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury. Jego głównym celem było propagowanie wiedzy o regionie i ożywienie lokalnego patriotyzmu młodych mieszkańców Wałbrzycha. Realizowano go od maja do listopada 2018 r.

Punktem wyjścia stały się wakacyjne warsztaty tworzenia legend, podczas których uczniowie wałbrzyskich szkół pisali ich nowe wersje. Zajęcia pokazały uczestnikom, że legendy nie powstają same, lecz zawsze tworzą je ludzie. Ze wszystkich prac wybrano trzy najlepsze, dotyczące poszczególnych dzielnic Wałbrzycha: *O Pelce* (Śródmieście), *O Piaskowych Ludkach* (Piaskowa Góra) i *O Kamiennym lesie* (Podzamcze). Po przeprowadzeniu warsztatów z tworzenia gier oraz obsługi aplikacji Action Track rozpoczęła się „Akcja Legenda”, podczas której dzieci kreowały własne wersje gier na podstawie wymienionych legend. Wiek uczestników był bardzo zróżnicowany, dlatego zdecydowano się na pracę w pięciu grupach, co umożliwiło przydzielenie każdemu dziecku zadania o odpowiednim stopniu trudności, tak aby wszyscy mieli wpływ na końcowy wygląd gry. W tej części projektu udział wzięło czterdzieści osób.

Aplikacja została wykorzystana także w 2019 r. podczas ferii zimowych – tworzono grę na podstawie baśni Hansa Christiana Andersena *Dziewczynka z zapalkami*, ale o alternatywnym zakończeniu. Zadania tytułowej bohaterki to np.: odgadywanie haseł ukrytych pod rebusami, szukanie idealnego miejsca do czytania czy liczenie zapalek, które należy sprzedać, aby kupić chleb. Do dziś dużą popularnością cieszy się gra *W pszczelim raj*, powstała w maju 2019 r. na podstawie książki *Pszczoly* autorstwa Piotra Sochy. Została ona zaprezentowana jako nowatorskie działanie Filii nr 7 z oddziałem dziecięcym w ramach Dni Otwartych Funduszy Europejskich. Jest to gra edukacyjna dotycząca życia pszczół.

² Action Track to fińska platforma, służąca do tworzenia mobilnych gier miejskich, terenowych, questów, spacerów tematycznych i zajęć odbywających się w budynkach. Gra jest projektowana w edytorze online, a następnie udostępniana w darmowej aplikacji mobilnej. Rozgrywki mogą odbywać się z wykorzystaniem: lokalizacji i mapy Google, kodów QR lub bez wychodzenia z domu. W Polsce wyłącznym partnerem fińskiej firmy TAZ, tworzącej oprogramowanie Action Track, jest Good Games (marka firmy Good Books).

Dzieci mówiły, że „jest lepsza od pokemonów, bo można się z niej czegoś nauczyć”. Młodzież natomiast pracowała nad połączeniem w formie gry *Alicji w krainie czarów z Opowieściami z Narnii*. Uczestnikami zajęć byli wychowankowie Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego oraz indywidualni użytkownicy Biblioteki. Wynikiem tych działań jest gra mobilna pt. *Alicja w krainie Narnii*, stworzona w czerwcu 2020 r. przez Natalię Różycką – bibliotekarkę z Filii nr 7 z oddziałem dziecięcym.

Po powołaniu przez Dyrektora „Biblioteki pod Atlantami” Renatę Nowicką, złożonego z bibliotekarzy, zespołu zadaniowego do wykorzystania w działaniach bibliotecznych aplikacji Action Track powstała m.in. gra *NoweMiastoGo*. Dotyczy ona jednej z najstarszych dzielnic Wałbrzycha – Nowego Miasta. Gracze poznają jej historię, a towarzyszy im Mirabelka – bohaterka zeszłorocznej akcji „Mirabelka – kiełkująca historia 100-licy” zorganizowanej przez Lustró Biblioteki. Akcja gry toczy się w klimacie lat 20. i 30. XX wieku, kiedy Neustadt była prestiżową dzielnicą, zwaną potocznie „wałbrzyjskim Paryżem”. Dzięki niej można poznać wiele nieznanych faktów dotyczących sportu, architektury i sztuki, związanych z lokalną społecznością.

W 2019 r. w „Bibliotece pod Atlantami” powstało wiele interesujących gier, ale jedna zasługuje na większe uznanie. *Tajemniczy Wałbrzych* (fot. 3) stworzono na podstawie gry planszowej *Tajemniczy Wałbrzych – Akcja rewitalizacja* (dofinansowanej z dotacji celowej przekazanej Bibliotece przez Biuro Rewitalizacji i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta w Wałbrzychu), która stanowi nietypowy sposób na poznanie Wałbrzycha, najciekawszych miejsc miasta oraz ludzi i wydarzeń z nim związanych. Planszówka składa się z dwóch osobnych gier: *Tajemniczy Wałbrzych* – przeznaczonej dla młodszych graczy oraz *Wałbrzych – miasto do odkrycia* – przeznaczonej dla starszych graczy.

Fot. 3. Wieko gry planszowej *Tajemniczy Wałbrzych – Akcja rewitalizacja*

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Wspomniany wcześniej *Tajemniczy Wałbrzych* był pierwszą wałbrzyską mobilną grą miejską, która powstała w 2019 r. jako propozycja „Biblioteki pod Atlantami” na obchody Nocy Bibliotek. Gra ma na celu zapoznanie uczestników z historią zabytków wałbrzyskiego Śródmieścia. Ponadto łączy grę mobilną z elementami tradycyjnej gry miejskiej, ponieważ poza wykorzystaniem aplikacji Action Track zawiera kilka „punktów fizycznych”. Przez całą trasę uczestników prowadzi Gwarek, który pomaga zebrać wszystkie perły z naszyjnika księżnej Daisy, rozsypane przez złośliwego Quarka. Niestety pogoda uniemożliwiła zrealizowanie gry w takiej formie. Mimo wszystko udało się ją przeprowadzić, ponieważ zespół bibliotekarzy szybko przekształcił punkty z geolokalizacji na kody QR, które rozmieszczono w różnych miejscach Biblioteki. Uczestnikom spodobała się taka edukacja w formie zabawy i zapowiedzieli przejście całej trasy, gdy tylko pogoda na to pozwoli.

Zakończenie

Przedstawione w artykule najważniejsze przykłady pracy ze specjalnymi grupami użytkowników „Biblioteki pod Atlantami” ukazują jedynie fragment różnorodnej oferty Biblioteki, w której każdy może znaleźć coś dla siebie. Jak widać, bibliotekarze podejmują wyzwania, by rozwijać specjalne usługi instytucji, umożliwiając dostęp do kultury jak najszerszemu gronu odbiorców. Ponadto spadający poziom czytelnictwa w Polsce wymusza na bibliotekach stosowanie nieszablonowych rozwiązań oraz wychodzenie naprzeciw czytelnikowi. Właśnie to starają się robić pracownicy „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu, stale urozmaicając zasób zbiorów specjalnych, takich jak np. książki mówione, filmy czy regionalia, oraz wprowadzając do oferty specjalne usługi, niekojarzone wcześniej z bibliotekami.

Literatura

- Analiza opisowa dotycząca działalności biblioteki publicznej w 2015 roku.*
(2016). Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Analiza opisowa dotycząca działalności biblioteki publicznej w 2016 roku.*
(2017). Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.

NB.2020.37.03 s. 10 z 11 I. Bany-Kozub, S. Janiszewska, B. Kościelna, N. Różycka

Czarnik, J., oprac., red. (1995). *Pół wieku wałbrzyskich bibliotek publicznych*. Wałbrzych: Wojewódzka Biblioteka Publiczna.

Furmanek, E. (2009). Audiobook – czy to książka, czy nie książka? *Książka i Czytelnik*, 1(83), 13–14.

Heidinger, A., Bany, I. (2018). Kultywowanie pamięci o Marianie Jachimowiczu przez „Bibliotekę pod Atlantami” w Wałbrzychu. *Nowa Biblioteka* 3(30), 175–188.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – wytyczne. (2017). Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Iwona Bany-Kozub

District and Municipal Public Library “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych
e-mail: filial@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6233-9021>

Sława Janiszewska

District and Municipal Public Library “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych
e-mail: region@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-3951-4151>

Beata Kościelna

District and Municipal Public Library “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych
e-mail: okm@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-9559-5884>

Natalia Różycka

District and Municipal Public Library “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych
e-mail: filia7@atlanty.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-1494-0015>

Special collection, services and users of „Pod Atlantami” Library in Wałbrzych (Audiobook department – cooperation with Psychiatric Ward – mobile games)

Abstract: The article discusses special services of the County and Municipal “Biblioteka pod Atlantami” Library in Wałbrzych not only addressed to special user groups. It describes the audiobook section created mainly for blind and partially sighted people. Particular attention is paid to it suffer and the specificity of the collection. It describes the cooperation of the Library’s Regional Workshop with Dr Alfred Sokolowski Specialist Hospital in Wałbrzych mainly based on regional education courses for patients. The article also discusses the use of Action Track Application that is used to create mobile games which are supposed to entourage children, adolescents and adults to visit the library. Examples of games promoting the region are also presented.

Keywords: Action Track. Library for blind and partially sighted people. Regional education. Mobile game. Audiobook. Intellectually disabled. (Poet) Marian Jachimowicz Memorial Room. County and Municipal Public Library “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych. Ministerial Project. Knight of the Order of the Smile Special Public Primary School no. 10 in Wałbrzych. Dr Alfred Sokolowski Specialist Hospital in Wałbrzych. Henryk Ruszczyk “Larix” Memorial Association for assistance of Disabled People

Artykuł wpłynął do redakcji 21 grudnia 2020 r.

Anna Gawinek

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: anna.gawinek99@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0780-686X>

Zajęcia dla dzieci i młodzieży w wybranych miejskich bibliotekach publicznych województwa śląskiego – przegląd

Abstrakt: W artykule podjęto temat oferty zajęć dla dzieci i młodzieży w bibliotekach. Poddano analizie strony internetowe 42 bibliotek publicznych z województwa śląskiego. Zaprezentowano formy pracy z czytelnikiem dziecięcym. Wyodrębniono typy zajęć organizowanych w bibliotekach z prezentacją przykładów.

Słowa kluczowe: Działalność bibliotek publicznych. Dzieci i młodzież. Formy pracy z czytelnikiem. Województwo śląskie

Biblioteka publiczna to organizacja ustanowiona, utrzymywana i finansowana przez społeczność za pośrednictwem władz lokalnych, regionalnych, narodowych lub poprzez inną formę organizacji społecznych; zapewnia dostęp do wiedzy, informacji i wytworów myśli ludzkiej poprzez szeroką gamę zasobów oraz usług i jest jednocześnie dostępna dla wszystkich członków społeczności bez względu na rasę, narodowość, wiek, płeć, religię, język, stan zdrowia, status ekonomiczny czy pracowniczy i posiadane wykształcenie (Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich [SBP], 2002, s. 19).

Istnieje jednak szczególna grupa użytkowników bibliotek, której potrzeby powinny być traktowane w trybie priorytetowym – są to dzieci. Jak czytamy:

jeżeli we wczesnym dzieciństwie zaszczepi się u dzieci fascynację wiedzą i wytworami myśli ludzkiej, to będą one korzystać z tych tak kluczowych narzędzi rozwoju osobistego w całym swoim życiu (SBP, 2002, s. 24).

Zadania biblioteki publicznej określa *Manifest Bibliotek Publicznych IFLA/UNESCO* (Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA, 1994). Należą do nich:

1. Stwarzanie warunków i umacnianie nawyków czytelniczych wśród dzieci od lat najmłodszych.
2. Wspomaganie edukacji indywidualnej i samokształcenia, jak i ustawowych programów kształcenia na wszystkich poziomach.
3. Zapewnianie możliwości twórczego rozwoju jednostki.
4. Stymulowanie wyobraźni i kreatywności dzieci i młodzieży.
5. Promowanie świadomości dziedzictwa kulturowego, uznania dla sztuk pięknych, osiągnięć nauki i wynalazczości.
6. Udostępnianie przejawów ekspresji wszystkich sztuk przedstawiających.
7. Otaczanie opieką dialogu międzykulturowego i popieranie odmienności kulturowej.
8. Popieranie tradycji mówionej.
9. Zapewnianie obywatelom dostępu do wszelkiego rodzaju informacji lokalnej.
10. Dostarczanie odpowiednich serwisów informacyjnych lokalnym przedsiębiorstwom, stowarzyszeniom i grupom zainteresowań.
11. Ułatwianie rozwoju informacji i umiejętności posługiwania się komputerem.
12. Popieranie i uczestniczenie w akcjach oraz programach na rzecz walki z analfabetyzmem we wszystkich grupach wiekowych, jak również inicjowanie tego typu działalności, o ile zachodzi potrzeba.

Pierwszy kontakt z książką zapewniają dziecku rodzice. Inicjacja literacka jest więc istotnym elementem mającym wpływ na obcowanie z literaturą w przyszłości. Składają się na nią działania wychowawcze, mające na celu wywołanie u dziecka potrzeby tego kontaktu (Papuzińska, 1981, s. 8). To od rodziców w dużej mierze zależy, czy dziecko będzie kontynuować przygodę z czytaniem, ponieważ stanowią dla niego wzór do naśladowania. Czytanie dziecku jest jedną ze strategii wychowania, pozwala na zaspokajanie potrzeb emocjonalnych, służy rozwojowi tak psychicznemu, jak również społecznemu i intelektualnemu. Dobór właściwej lektury jest niezwykle istotny, ma bowiem wpływ na modelowanie charakteru dziecka, jego wyobraźni i wrażliwości (Więk,

2016, s. 4). Czytelność dziecięce różni się od młodzieżowego inną strukturą psychiczną odbiorców, a co za tym idzie innymi potrzebami w zakresie dydaktycznym, wychowawczym, emocjonalnym i rozrywkowym. Jednak w obu przypadkach jest to ciągły proces doskonalenia myślowego, ewolucji możliwości odbiorczych czytelników. Biorąc pod uwagę wiek, można wyróżnić następujące kręgi zainteresowań czytelnicy (Więk, 2016, s. 5):

- do 11 roku życia – baśniowy;
- od 11 do 14 roku życia – przygodowy, przyrodniczy i historyczny;
- od 14 do 16 roku życia – realistyczny.

By inicjacja przebiegła z powodzeniem, konieczne jest, by była przeprowadzana w całym środowisku dziecka, a więc w domu, szkole oraz bibliotece (Papuzińska, 2004, s. 15). Ta ostatnia pełni rolę pośrednika w inicjacji literackiej. Powinna informować rodziców o dysponowanych materiałach, aranżować miejsca spotkań oraz organizować je (Grabowska, 2013). Celem inicjacji jest wywołanie u dziecka potrzeb czytelnicy. W wytycznych IFLA dla bibliotek obsługujących dzieci w wieku 0–18 lat zostały opublikowane cele tych instytucji (Sekcja Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży IFLA, 2020):

1. Zapewnienie każdemu dziecku prawa do informacji, piśmiennosci, rozwoju kulturalnego, uczenia się przez całe życie i programów rozwijających kreatywność w czasie wolnym.
2. Zapewnienie dostępu dzieciom do odpowiednich zasobów i mediów.
3. Pomoc dzieciom w rozwijaniu umiejętności czytania i pisania oraz korzystania z mediów cyfrowych.
4. Zapewnienie dostępu do programów kulturalnych i rozrywkowych ukierunkowanych na naukę czytania i pisania.
5. Zapewnienie różnorodnych zajęć dla dzieci, rodziców i opiekunów.
6. Eliminowanie barier i bycie adwokatem wolności i bezpieczeństwa dzieci.
7. Zachęcanie dzieci do budowania wiary w siebie, stawania się kompetentnymi osobami i obywatelami.
8. Współpraca ze społecznością lokalną przy wspólnym prowadzeniu programów i usług dla wszystkich dzieci i ich rodzin, także osób będących na marginesie życia społeczności lokalnej, szczególnie znajdujących się w niekorzystnej sytuacji ekonomicznej.

Dzieci i młodzież ze względu na często zmieniające się gusta, zainteresowania oraz stale rosnące potrzeby są szczególnymi grupami. O ich rozwój psychiczny, fizyczny, emocjonalny i intelektualny, a także pojawienie się kompetencji czytelnicy dbają przede wszystkim rodzice oraz szkoła. Celem artykułu jest wykazanie działalności bibliotek

publicznych w zakresie rozwoju dzieci i młodzieży na podstawie analizy oferty zajęć organizowanych w tych placówkach. Biblioteki objęte analizą wybrano za pomocą wyszukiwarki bibliotek dostępnej na stronie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Wyszukiwanie ograniczono do województwa śląskiego i do bibliotek publicznych. Kryteria te dały wynik 170 placówek, który zweryfikowano na podstawie *Sprawozdania z działalności bibliotek publicznych województwa śląskiego w 2019 r.* (Biblioteka Śląska w Katowicach, b.d.), według którego sieć bibliotek województwa śląskiego składa się ze 169 bibliotek macierzystych. Wprowadzono więc kolejne kryterium selekcji – nazwę biblioteki – wpisując hasło „miejska biblioteka publiczna” – w efekcie uzyskano wynik 45 bibliotek. Należy podkreślić, że wśród nich znalazły się również biblioteki gminne i powiatowe, które w nazwie zawierały słowo „miejska”. Zdecydowano się na pozyskanie informacji dotyczących oferty zajęć ze stron internetowych bibliotek. Nie uwzględniono natomiast mediów społecznościowych. Podczas pracy okazało się, że 3 placówki nie zamieszczają na stronach internetowych informacji o organizowanych zajęciach i wydarzeniach lub jest ich mało (podobnie w mediach społecznościowych). Ostatecznie więc badaniu poddano strony 42 bibliotek¹.

Wśród analizowanych bibliotek znajdują się samodzielne placówki (np. Miejska Biblioteka Publiczna w Radlinie), biblioteki z jedną filią (Miejska Biblioteka Publiczna w Lędzinach, Miejska Biblioteka Publiczna w Porębie, Miejska Biblioteka Publiczna w Pyskowicach), a także duże sieci biblioteczne (np. Miejska Biblioteka Publiczna w Katowicach, Miejska Biblioteka Publiczna w Sosnowcu, Miejska Biblioteka Publiczna w Zabrze).

Ważnym zagadnieniem związanym z inicjacją literacką jest animacja czytelnictwa dziecięcego. Polega ona na organizowaniu różnego rodzaju zajęć kulturalnych prowadzących do książki i czytelnictwa (Papuzińska, 2004, s. 25). Animacja realizowana jest za pomocą różnych form i metod pracy w bibliotece². W związku z tym w toku

¹ Listę miejskich bibliotek publicznych poddanych analizie podano w wykazie 1 zamieszczonym na końcu artykułu.

² Jeden z podziałów zaproponowała Joanna Papuzińska. Podzieliła formy na audytoryjne, aktywizujące oraz informacyjno-usługowe (Papuzińska, 1978, s. 245–260). Z kolei Alina Wajda wymieniła pracę z czytelnikiem indywidualnym i pracę z zespołem czytelnictwa (imprezy oparte na słowie żywym, imprezy audiowizualne, imprezy wizualne) oraz imprezy ruchowo-rozrywkowe (Wajda, 1983, s. 160–162). Bogumiła Staniów wyodrębniła możliwości pracy: oparte na słowie, oparte na odbiorze wizualnym, oparte na działaniu, interaktywne, mieszane, a także imprezy czytelnicze (Staniów, 2012, s. 180). Według Jacka Wojciechowskiego z kolei z czytelnikiem można

pracy nad niniejszym artykułem zajęcia w bibliotekach porównywano do przedmiotów szkolnych. Brano pod uwagę również częstość ich występowania. Na tej podstawie wyodrębniono kilka kategorii zajęć dla dzieci i młodzieży realizowanych przy zastosowaniu różnych form i metod. Wyróżniono:

- zajęcia literacko-czytelnicze;
- zajęcia plastyczno-artystyczne;
- zajęcia językowe;
- zajęcia informatyczne;
- inne zajęcia³.

Wszystkie typy spotkań organizowane w bibliotekach niezależnie od ich charakteru można określić mianem edukacyjnych. Edukacja może odbywać się w sposób formalny lub nieformalny. Edukacja formalna jest prowadzona w ramach systemu oświaty. Charakteryzuje się jednostronnym przekazywaniem wiedzy (czołowa rola nauczyciela), hierarchicznym układem struktur oraz tym, że prowadzi do zdobycia dyplomów, certyfikatów potwierdzających pozyskanie wiedzy. Wiąże się zarówno z tradycyjnymi, jak i nowymi formami samokształcenia i formami dydaktycznymi (Tomczyk, 2013, s. 122). Edukacja nieformalna obejmuje instytucje, stowarzyszenia, a także wydarzenia mające na celu edukację, które skupiają dzieci i młodzież w okolicznościach pozaszkolnych (Trempała, 2011, s. 98). Dla tych organizacji kształcenie nie stanowi głównej drogi funkcjonowania i działalności, mogą nimi być: domy kultury, biblioteki, domy pomocy społecznej (Makowski, Pazderski, 2011).

Biblioteki stanowią odpowiednie miejsce do realizowania działań w obrębie edukacji nieformalnej dzięki ich publicznemu charakterowi, który sprawia, że są dostępne dla każdego człowieka. W tym zakresie mogą: animować i wzmacniać społeczności lokalne, oferować neutralną przestrzeń społeczną, udostępniać miejsce osobom o różnych potrzebach, organizować debaty społeczne oraz stanowić ośrodki informacji (Makowski, Pazderski, 2011). Propagowanie kultury w ramach edukacji nieformalnej w publicznych bibliotekach oznacza tworzenie takich sytuacji edukacyjnych, które pozwalają na zaspokajanie oczekiwań czytelników oraz budzenie zainteresowań kulturalnych (Tomczyk, 2013, s. 126).

pracować: indywidualnie, pogłądowo, zbiorowo i zespołowo (Wojciechowski, 1991, s. 113–150). Autorką następnego podziału jest Maria Świdorska-Wasik, która wyróżniła formy wizualne, słowne i słowno-wizualne (Świdorska-Wasik, 1990, s. 38–86).

³ Podział autorski.

Zajęcia literackie i czytelnicze

Wszelkiego rodzaju zajęcia literackie i czytelnicze mają na celu zapoznanie dzieci z książką, wywołanie zainteresowań czytelniczych oraz spowodowanie, że będą z chęcią do książek wracać. Zespół przygotowywanych zajęć jest bardzo różnorodny. Wiele bibliotek organizuje zajęcia cykliczne. Przykładem może być Klub Czytających Rodzin w bytomskiej bibliotece, gdzie w ramach jego działalności rodzice z dziećmi mogą pogłębiać więzi i odkrywać wspólne zainteresowania (Miejska Biblioteka Publiczna [MBP] w Bytomiu, b.d.). Można również wymienić „Czytanie na dywanie” w bibliotece w Katowicach, polegające na głośnym czytaniu dzieciom, lub warsztaty literacko-plastyczne „Od deski do deski” organizowane w bibliotece w Rybniku (Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Rybniku [PiMBP], b.d.). Biblioteki wychodzą naprzeciw potrzebom i zainteresowaniom dzieci i młodzieży, zakładając kluby dyskusyjne i czytelnicze. Jednym z nich jest Klub Motyli Książkowych z biblioteki w Tychach. Jest on dedykowany dzieciom w wieku przedszkolnym oraz ich rodzicom i są w nim organizowane zajęcia literacko-plastyczne (MBP w Tychach, b.d.). Biblioteka w Zawierciu oferuje z kolei Kreatywny Dyskusyjny Klub Książki, który łączy czytanie, dyskusje oraz prace plastyczne (Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna [MiPBP] w Zawierciu, 2019). Natomiast biblioteka w Tarnowskich Górach proponuje Młodzieżowy Klub Książki „Pod Kasztanowcem”. Podczas spotkań uczestnicy m.in. tworzą komiksy, uczą się korzystać ze słowników czy encyklopedii (MBP w Tarnowskich Górach, 2019). W będzińskiej księżnicy działa LUBIK – Dyskusyjny Klub Książki dla Dzieci (MiPBP w Będzinie, b.d.).

W promowaniu inicjacji i czytelnictwa dziecięcego pomocne są różnego rodzaju programy i kampanie społeczne. Jedną z nich jest kampania „Mała książka – wielki człowiek” organizowana przez Instytut Książki. Program polega na oferowaniu dzieciom w wieku przedszkolnym, które odwiedzą bibliotekę, Wyprawek Czytelniczych. Wyprawka składa się z książki *Pierwsze czytanki dla przedszkolaka*, broszury informacyjnej dla rodziców oraz Karty Małego Czytelnika (Instytut Książki, b.d.). Spośród 42 analizowanych bibliotek 4 placówki nie brały udziału w projekcie: Miejska Biblioteka Publiczna w Miasteczku Śląskim, Miejska Biblioteka Publiczna w Pyskowicach, Miejska Biblioteka Publiczna w Rudzie Śląskiej oraz Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Żarkach (Lista..., 2019)⁴.

⁴ Według listy bibliotek biorących udział w projekcie „Mała książka – wielki człowiek”.

Do zajęć z zakresu edukacji czytelniczej można zaliczyć ponadto lekcje biblioteczne. Mogą one dotyczyć kwestii *stricte* bibliotecznych, takich jak poznawanie zasad działania biblioteki, nauka posługiwania się katalogiem bibliotecznym, a także zasad tworzenia bibliografii, pasowanie na czytelnika. Lekcje mogą być również tematyczne, jak w przypadku biblioteki w Radlinie, gdzie zorganizowano m.in. zajęcia dotyczące zasad *savoir-vivre*'u (MBP w Radlinie, 2019), lub księżnicy w Będzinie, gdzie miała miejsce lekcja biblioteczna poświęcona 75. rocznicy wyzwolenia obozu w Auschwitz (MiPBP w Będzinie, 2020). Ciekawą inicjatywą jest działająca od 2014 r. Dziecięca Akademia Naukowa przy bibliotece w Strumieniu. Zajęcia odbywają się raz w miesiącu i są prowadzone przez wykładowców z najlepszych polskich uczelni (MBP w Strumieniu, b.d.). Z kolei w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Czechowicach-Dziedzicach działa Akademia Bibliotecznych Odkrywców. Jest skierowana do dzieci w wieku 4–12 lat, obejmuje dwa semestry (letni i zimowy), a za cele stawia sobie rozbudzanie ciekawości nauką, zachęcanie do samodzielnych badań i poszukiwań oraz uświadomienie słuchaczom ich talentów i predyspozycji (MBP w Czechowicach-Dziedzicach, b.d.). Klub Młodego Dziennikarza to natomiast powstały w 2011 r. projekt biblioteki w Bytomiu. Tworzy go młodzież szkolna. Klub wydaje kwartalnik „Akapit” (MBP w Bytomiu, b.d.). Wszelkiego rodzaju kluby dyskusyjne umożliwiają prezentowanie własnego zdania i wymianę poglądów między uczestnikami, co z kolei jest pomocne w nawiązywaniu relacji interpersonalnych.

Zajęcia plastyczno-artystyczne

Zajęcia plastyczno-artystyczne służą pobudzaniu i rozwijaniu wyobraźni, kreatywności oraz zdolności dzieci i młodzieży i, tak jak w przypadku zajęć z zakresu edukacji czytelniczej, mogą być realizowane w postaci cyklicznych spotkań, warsztatów lub działalności klubów. W bibliotece w Żorach funkcjonuje Klub Zaczarowanego Ołówka, w którym dzieci korzystają z różnych technik oraz materiałów, wykonując prace plastyczne (MBP w Żorach, b.d.), zaś w rybnickiej bibliotece odbywają się zajęcia „Picturebooki – trenujemy wyobraźnię”, podczas których uczestnicy omawiają książki, a następnie tworzą do nich własne ilustracje (PiMBP w Rybniku, b.d.). Książnica w Jastrzębiu-Zdroju oferuje z kolei użytkownikom warsztaty artystyczno-plastyczne „Pędzelek”. W czasie zajęć powstają prace z użyciem różnych technik, co dodatkowo wzmacnia czynnik edukacyjny (MBP w Jastrzębiu-Zdroju).

ju, b.d.). Ponadto w placówce Świętochłowiach działa Klub Młodego Artysty „Plastuś” (MBP w Świętochłowicach, b.d.), a w bibliotece w Jaworznie odbywają się warsztaty „BIBART” służące poznawaniu literatury i terminów artystycznych oraz wykonywaniu różnych prac (MBP w Jaworznie, b.d.).

Poza zajęciami cyklicznymi biblioteki proponują dużo zajęć tematycznych, organizowanych np. w związku z wakacjami, feriami czy też różnymi świętami. Do zawierciańskiej biblioteki w czasie ferii zawitały „Koralikowe Inspiracje”, polegające na układaniu obrazu z koralików na podkładce, a następnie ich prasowaniu, które wywołuje efekt mozaiki (MBP w Zawierciu, 2020). W gliwickiej księżnicy dzieci z okazji dnia babci i dziadka tworzyły biżuterię i prezenty (MBP w Gliwicach, b.d.). W Czeladzi w związku z obchodzonym 15 października Dniem Białej Laski, czyli świętem osób niewidomych i niedowidzących, odbyły się zajęcia edukacyjne „Patrząc dłońmi”. Uczestnicy mogli poznać alfabet Braile’a oraz *Czarną książkę kolorów* Meneny Cotin (MBP w Czeladzi, 2019). W bibliotekach celebrowane są również m.in. Światowy Dzień Postaci z Bajek oraz Światowy Dzień Pluszowego Misia, Noc Bibliotek, Mikołajki, a także, rzecz jasna, Święta Bożego Narodzenia i Święta Wielkanocne. W trakcie zajęć im poświęconych powstają tematyczne prace plastyczne oraz rękodzielnicze.

Zajęcia językowe

Znajomość języków obcych jest bardzo przydatna w życiu i stanowi czynnik wpływający na poziom kompetencji społecznych oraz kwalifikacji zawodowych człowieka. Najlepiej rozpocząć naukę języka obcego jak najwcześniej. Dzieci w wieku przedszkolnym mają zdolność werbalizowania prawie każdego dźwięku, co czyni naukę języków skuteczniejszą (Sobczak, 2012, s. 177). W ciągu pierwszych dziesięciu lat życia nauka języków przebiega w najbardziej wydajny sposób, przypada wówczas okres znaczącego rozwoju kompetencji językowych (słuchania, mówienia, czytania oraz pisania) (Sobczak, 2012, s. 178). Nauka jest realizowana w zależności od wieku z zastosowaniem odpowiednich metod i środków. Wobec tego placówki biblioteczne wspomagają przedszkola i szkoły w nauczaniu języków. Biblioteka w Raciborzu oferuje w ramach działalności Klubu Malucha naukę języka angielskiego prowadzoną przez nauczycieli ze szkoły językowej FOX School (MiPPB w Raciborzu, b.d.). W placówce z Jaworzna dzieci z klas 1–3 mają możliwość uczestniczenia w zajęciach edukacyjno-rozrywkowych *Easy English*,

podczas których uczą się słownictwa poprzez zabawę (MBP w Jaworznie, b.d.). Bibliotekarze z dąbrowskiej księżnicy również przygotowali ofertę związaną z nauką języków obcych (MBP w Dąbrowie Górniczej, 2020): *Angielski z HeleMele* (dzieci 3–6 lat), polegającą na nauce przy posługiwaniu się tylko językiem angielskim oraz *Easy English* (dzieci 7–8 lat). Wart zauważenia jest, także odbywający się w bibliotece w Dąbrowie Górniczej, kurs łaciny *Veni, vidi, vici – łacina bez tajemnic* dostępny dla uczestników od 16 lat. Z kolei w bibliotece w Tychach uczniowie klas 8 szkół podstawowych oraz 3 klas gimnazjalnych mogli sprawdzić się podczas konkursu językowego (MBP w Tychach, b.d.).

Zajęcia informatyczne

Biblioteki wychodzą naprzeciw zajęciom prowadzonym w szkole oraz zainteresowaniom czytelników również w zakresie pracy z komputerem. Czytelnicy mają możliwość nauki kodowania np. w bibliotece w Żorach, gdzie działa Lokalny Klub Kodowania dla młodzieży w wieku 9–14 lat. Uczestnicy poznają tajniki kodowania przy użyciu języka programowania Scratch. Zajęcia są interaktywne z wykorzystaniem różnych narzędzi i sprzętu multimedialnego (MBP w Żorach, b.d.). W Jastrzębiu-Zdroju użytkownicy chętni do nauki informatyki mają do wyboru dwie grupy zajęć: *Kolorowe kodowanie* (6–9 lat), *Biblioteczna Szkoła Koderów* (9–12 lat) (MBP w Jastrzębiu, b.d.). W Sławkowie natomiast uczniowie szkół podstawowych mogą dołączyć do Akademii Kodowania (MBP w Sławkowie, b.d.).

Inne formy zajęć

Oprócz opisanych już zajęć, warsztatów, działalności różnego rodzaju klubów czy też akademii placówki biblioteczne oferują swoim użytkownikom także inne formy rozrywki, nauki oraz rozwijania zainteresowań. Jedną z nich są spektakle teatralne, które można oglądać m.in. w bibliotece w Myszkowie w wykonaniu Studia Teatralnego KRAK-ART z Krakowa. W niektórych bibliotekach odbywają się przedstawienia kamishibai. Jest to japoński teatr obrazkowy (teatr ilustracji, teatr papierowy), który polega na opowiadaniu historii przy pomocy ilustracji na kartach formatu A3, dzięki czemu można wywołać u uczestników większe pobudzenie wyobraźni niż w przypadku samego głośnego czytania (Risprint, b.d.).

Miejska Biblioteka Publiczna w Sosnowcu zaprasza swoich użytkowników do kina rodzinnego, gdzie wyświetlane są filmy dla dzieci i młodzieży, można w niej również uczestniczyć w zajęciach ruchowych „Wesoła zumba” (MBP w Sosnowcu, b.d.). Zabawy ruchowe są ponadto praktykowane w bibliotekach w Czeladzi, Jaworznie i Kuźni Raciborskiej.

Jak się okazuje, w bibliotece można też pograć w gry planszowe. Na przykład w katowickiej księżnicy od 2016 r. działa klub gier planszowych (MBP w Katowicach, b.d.), w Piekarach Śląskich podczas ferii zimowych zorganizowano turniej gier planszowych (MBP w Piekarach Śląskich, 2020). Warto także wspomnieć o projekcie „WyGRAni” realizowanym w bibliotece w Sławkowie w 2018 i 2019 r., finansowanym ze środków programu „Równe Szanse”. W ramach projektu odbywały się spotkania z założycielami klubów gier planszowych, warsztaty tworzenia gier. Celem uczestników było założenie własnego klubu gier (MBP w Sławkowie, b.d.). Granie w planszówki stanowi świetną okazję do poznawania zasad współzawodnictwa, ale jednocześnie współpracy już od najmłodszych lat, ćwiczenia myślenia logicznego oraz wyobraźni.

Spotkania z ciekawymi ludźmi to kolejna możliwość, jaką dają swoim czytelnikom biblioteki. Są to spotkania z autorami książek dla dzieci, sportowcami, podróżnikami, przedstawicielami różnych zawodów. Dzięki takim wydarzeniom dzieci i młodzież mogą odkryć w sobie nowe zainteresowania, ambicje, a nawet plany na przyszłość. Można wymienić na przykład spotkanie autorskie z Wojciechem Cesarzem, które odbyło się w Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej w Raciborzu (MiPBP w Raciborzu, b.d.). W bibliotece w Siemianowicach Śląskich gościł Jan Sałamacha, mistrz Europy i mistrz interkontynentalny w kick-boxingu, który opowiedział o tym sporcie, a uczestnicy spotkania mieli okazję odbyć z nim sparing (Leszczak, 2018).

Księżnice są ponadto organizatorami lub współorganizatorami rozmaitych konkursów. Niewątpliwie prym wiodą tutaj konkursy czytelnicze i plastyczne. Za przykład może posłużyć konkurs pt. „Mistrz Pięknego Czytania” zorganizowany w bibliotece w Żarkach (Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Żarkach, b.d.) lub „Konkurs Pięknego Czytania” w bibliotece w Siemianowicach Śląskich (MBP w Siemianowicach Śląskich, b.d.). Jednak biblioteki organizują także konkursy recytatorskie (MiPBP w Wodzisławiu Śląskim, 2019) oraz fotograficzne (MBP w Gliwicach, 2019).

Podsumowanie

Artykuł miał na celu wskazanie działań podejmowanych przez badane biblioteki w ramach szeroko pojętego rozwoju dzieci i młodzieży. Ze względu na dużą liczbę bibliotek poddanych analizie nie sposób przytoczyć wszystkich oferowanych przez nie zajęć dla dzieci i młodzieży. Dokonany przegląd pozwala jednak na stwierdzenie, że te placówki kulturalne proponują swoim użytkownikom ich szeroki wachlarz. Swoje miejsce w bibliotece znajdują zarówno dzieci w wieku przedszkolnym, jak i uczniowie szkół podstawowych oraz młodzież na dalszych etapach nauczania. Można wnioskować, że biblioteka stanowi istotną przestrzeń dla funkcjonowania dzieci i młodzieży. Podkreślana wcześniej różnorodność zajęć dostosowana do wieku uczestników umożliwia, wspomaga i co ważne, ułatwia ich rozwój na wielu płaszczyznach. Lekcje oparte na literaturze i czytelnictwie „trenują” wyobraźnię dzieci oraz kształtują gust literacki. Zajęcia plastyczne czy artystyczne usprawniają zdolności manualne oraz zwiększają kreatywność; językowe oraz komputerowe podnoszą kompetencje społeczne i umiejętności; natomiast wszelkiego rodzaju konkursy, warsztaty, spektakle i seanse pozwalają na pobudzenie w czytelnikach zainteresowań i pasji.

Począwszy od ogromnej pracy rodziców, którzy w procesie wychowania oraz inicjacji literackiej odgrywają główną rolę, przez edukację w szkole, po wspomagającą działalność bibliotek – wszystkie te „elementy” dają sposobność do pełnego rozwoju psychicznego, społecznego i intelektualnego dzieci i młodzieży.

Podsumowując, można stwierdzić, że analizowane biblioteki poprzez organizację różnorodnych zajęć indywidualnych, grupowych, o szerokiej tematyce, dbając przy tym o zapewnienie oferty dla użytkowników o różnym zakresie wiekowym, spełniają zadania sformułowane w ramach wytycznych IFLA, przytoczone w początkowej części artykułu. Kolejny etap badań może stanowić funkcjonowanie bibliotek w mediach społecznościowych oraz sposoby docierania do młodych użytkowników za ich pośrednictwem, a także próba zbadania stron WWW wszystkich bibliotek województwa śląskiego wraz z dokonaniem analizy ilościowej.

Wykaz 1. Miejskie biblioteki publiczne poddane analizie

1. Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Stefana Żeromskiego w Będzinie;

2. Miejska Biblioteka Publiczna im. prof. Władysława Studenckiego w Bytomiu;
3. Miejska Biblioteka Publiczna w Chorzowie;
4. Miejska Biblioteka Publiczna w Czechowicach-Dziedzicach;
5. Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Nogajowej w Czeladzi;
6. Miejska Biblioteka Publiczna im. Hugona Kołłątaja w Dąbrowie Górniczej;
7. Miejska Biblioteka Publiczna w Gliwicach;
8. Miejska Biblioteka Publiczna w Jastrzębiu Zdroju;
9. Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie;
10. Miejska Biblioteka Publiczna w Katowicach;
11. Miejska Biblioteka Publiczna w Knurowie;
12. Miejska Biblioteka Publiczna w Kuźni Raciborskiej;
13. Miejska Biblioteka Publiczna w Lędzinach;
14. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Łaziskach Górnych;
15. Miejska Biblioteka Publiczna w Miasteczku Śląskim;
16. Miejska Biblioteka Publiczna w Mikołowie;
17. Miejska Biblioteka Publiczna w Mysłowicach;
18. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Myszkowie;
19. Miejska Biblioteka Publiczna w Orzeszu;
20. Miejska Biblioteka Publiczna im. Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich;
21. Miejska Biblioteka Publiczna w Porębie;
22. Miejska Biblioteka Publiczna w Pyskowicach;
23. Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Ryszarda Kincla w Raciborzu;
24. Miejska Biblioteka Publiczna w Radlinie;
25. Miejska Biblioteka Publiczna w Radzionkowie;
26. Miejska Biblioteka Publiczna w Rudzie Śląskiej;
27. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Konstantego Prusa w Rybniku;
28. Miejska Biblioteka Publiczna w Siemianowicach Śląskich;
29. Miejska Biblioteka Publiczna w Sławkowie;
30. Miejska Biblioteka Publiczna im. Gustawa Daniłowskiego w Sosnowcu;
31. Miejska Biblioteka Publiczna w Strumieniu;
32. Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliusza Ligonia w Świętochłowicach;
33. Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach;
34. Miejska Biblioteka Publiczna w Tychach;

35. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Wantuły w Ustroniu;
36. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Śniegonia w Wiśle;
37. Miejska Biblioteka Publiczna w Wodzisławiu Śląskim;
38. Miejska Biblioteka Publiczna w Wojkowicach;
39. Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrze;
40. Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Zabrze;
41. Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Żarkach;
42. Miejska Biblioteka Publiczna w Żorach.

Literatura

- Biblioteka Śląska w Katowicach. (b.d.). *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa śląskiego w 2019 r.* Pobrane 24 listopada 2020, z: <http://sprawozdania.bs.katowice.pl/rozdzialy/2019/rozdzial2.html>.
- Grabowska, D. (2013). Najmłodszy czytelnicy w bibliotece: wybrane formy pracy. W: M. Antczak, A. Brzuska-Kępa, A. Walczak-Niewiadomska (red.), *Kultura czytelnicza dzieci i młodzieży początku XXI wieku: szkice bibliologiczne*. Łódź: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego.
- Risprint. (b.d.). Kamishibai – co to jest? *Kamishibai*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.kamishibai.edu.pl/kamishibai>.
- Leszczak, A. (2018, 16 kwietnia). *O sporcie i zdrowiu*. Siemianowice Śląskie. Na weekend i na całe życie. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.siemianowice.pl/kultura/aktualnosci/o-sporcie-i-zdrowiu.11652/>.
- Lista bibliotek biorących udział w projekcie „Mała książka – wielki człowiek”. (2019). Pobrane 18 września 2020, z: <http://wielki-czlowiek.graffiti.nq.pl/wp-content/themes/wielki-czlowiek/img/baza.pdf>.
- Makowski, G., Pazderski, F. (2011). Biblioteki publiczne jako przestrzeń nieformalnej edukacji obywatelskiej. *Analizy i Opinie*, 116, 1–8. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.isp.org.pl/pl/aktualnosci/biblioteki-publiczne-jako-przestrzen-nieformalnej-edukacji-obywatelskiej>.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Gustawa Daniłowskiego w Sosnowcu. (b.d.). *Kalendarium imprez*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblioteka.sosnowiec.pl/index.php/kalendarium/231-marzec-2020-w-mbp-w-sosnowcu>.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Lubosza w Tarnowskich Górach (2019, 3 czerwca). *Młodzieżowy Klub Książki „Pod Kasztanowcem”*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://biblioteka.tgory.pl/mlodziejowy-klub-ksiazki-pod-kasztanowcem/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliusza Ligonja w Świętochłowicach. (b.d.). *Dzieci i młodzież*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.mbp.swietochlowice.pl/dzieci-i-mlodziez/>.

- Miejska Biblioteka Publiczna im. Ottona Sterna w Żorach. (b.d.). *Klub Zaczarowanego Ołówka*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://mbpzory.pl/public/siec-bibliotek/za/klub-zaczarowanego-olowka>.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Teodora Haneczka w Piekarach Śląskich. (2020, 27 stycznia). *Turniej Gier Planszowych*. Pobrane 17 września 2020, z: <http://www.biblioteka.piekary.pl/siec-biblioteczna/filia-nr-6-kamien/wydarzylo-sie-3/n,biblioteczny-turniej-gier-planszowych>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Będzinie. (2020, 26 lutego). *Lekcja biblioteczna poświęcona 75. rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.biblioteka.bedzin.pl/index.php?m=2&id=1908>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Bytomiu. (b.d.). *Klub Czytających Rodzin*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: https://biblioteka.bytom.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=432:klubu-czytaj%C4%85cych-rodzin&catid=8&Itemid=101.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Bytomiu. (b.d.). *Klub Młodego Dziennikarza „Akapit”*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: https://biblioteka.bytom.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=43:akapit&catid=9&Itemid=101.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Czechowicach-Dziedzicach. (b.d.). *Regulamin Akademii Bibliotecznych Odkrywców*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://mbp.czechowice-dziedzice.pl/wp-content/uploads/2016/05/ABO-Regulamin.pdf>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Czeladzi. (2019, 25 października). *Poczuć, dotknąć, usłyszeć*. Pobrane 17 września 2020, z: <http://mbp.czeladz.pl/aktualnosci/index/Poczuc-dotknac-uslyszec/idn:766>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Dąbrowie Górniczej. (2020, 28 sierpnia). *Bezpłatne warsztaty 2019/2020*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblioteka-dg.pl/aktualnosci/504-bezpłatne-warsztaty-2019-2020>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Gliwicach. (b.d.). *Nie nudzi mi się! Ferie w bibliotece*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: https://biblioteka.gliwice.pl/wp-content/uploads/2020/01/ferie_2020_plan_v4.pdf.
- Miejska Biblioteka Publiczna w im. Ottona Sterna w Żorach. (b.d.). *Lokalny Klub Kodowania*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://mbpzory.pl/public/siec-bibliotek/za/lokalny-klub-kodowania>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Jastrzębiu-Zdroju. (b.d.). *Zajęcia popołudniowe*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://biblioteka.jastrzebie.pl/zajecia-popoludniowe>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie. (b.d.). *BIBART*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://biblioteka.jaw.pl/podstrona/index.php/oddzial-dla-dzieci-i-mlodziezy/oferta-dzialu/306-bibart-warsztaty-artystyczne>.

- Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie. (b.d.). *Easy English*. Pobrane 17 września 2020, z: <https://www.biblioteka.jaw.pl/podstrona/index.php/oddzial-dla-dzieci-i-mlodziezy/oferta-dzialu/474-easy-english>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Katowicach. (b.d.). *Klub Gier Planszowych*. Pobrane 17 września 2020, z: <https://mbp.katowice.pl/klub-gier-planszowych>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Radlinie. (2019, 16 września). *Podano do stołu, czyli savoir-vivre dla najmłodszych*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.biblioteka.radlin.pl/aktualnosci/zobacz/http://www-biblioteka-radlin-pl-podano-do-stolu,-czylisavoir-vivre-dla-najmlodszych/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Sławkowie. (b.d.). *Akademia Kodowania*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://mbp.slawkow.pl/akademia-kodowania-zakonczenie-drugiej-edycji-zajec/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Sławkowie. (b.d.). „*WyGRAni*” w bibliotece. Pobrane 17 września 2020, z: <http://mbp.slawkow.pl/243-2/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Strumieniu. (b.d.). *DAN*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://biblioteka-strumien.pl/index.php/category/dan/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Tychach. (2019, 5 września). *Konkurs fotograficzny Leo, Gali i Al*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://biblioteka.gliwice.pl/konkurs-fotograficzny-leo-gali-i-al/>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Tychach. (b.d.). *Z językiem obcym w przyszłość*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://mbp.tychy.pl/a,1242,z-jezykiem-obcym-w-przyszlosc>.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Tychach. (b.d.). *Klub Motyli Książkowych*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://mbp.tychy.pl/p,134,klub-motyli-ksiazkowych>.
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Anny Szaneckiej w Siemianowicach Śląskich. (b.d.). *Konkurs Pięknego Czytania*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.mbpsiemianowice.pl/index.php/archiwum-impresz/183-konkurs-pieknego-czytania>.
- Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Żarkach. (b.d.). *Mistrz Pięknego Czytania*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://bibliotekazarki.pl/?p=1572>.
- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Ryszarda Kincla w Raciborzu (b.d.). *O grzecznym psie w bibliotece w Brzeziu*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblrac.pl/pl/site/wydarzenie/2114-o-grzecznym-psie-w-bibliotece-w-brzeziu.html>.
- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Ryszarda Kincla w Raciborzu. (b.d.). *Klub Malucha. Język Angielski z FOX School*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblrac.pl/pl/site/wydarzenie/2127-klub-malucha-jezyk-angielski--z-fox-school.html>.

- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Będzinie (b.d.). *LUBIK. Dyskusyjny Klub Książki dla Dzieci*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.biblioteka.bedzin.pl/index.php?m=2&id=1255>.
- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Wodzisławiu Śląskim. (2019, 14 marca). *XX Powiatowy Konkurs Recytatorski*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://biblioteka.wodzislaw.pl/xx-powiatowy-konkurs-recytatorski/>.
- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Zawierciu (2019, 25 października). *Kreatywny Dyskusyjny Klub Książki*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://bibliotekazawiercie.pl/kreatywny-dyskusyjny-klub-ksiazki/>.
- Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Zawierciu. (2020, 16 stycznia). *Koralikowe inspiracje*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://biblioteka.zawiercie.pl/koralikowe-inspiracje/#prettyPhoto>.
- Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA. (1994). *Manifest bibliotek publicznych*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: http://www.sbp.pl/wydawnictwa/archiwum_cyfrowe/pdf/?book_id=3036.
- Instytut Książki. (b.d.). O Projekcie. *Mała książka – wielki człowiek*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://wielki-czlowiek.pl/przedszkolaki/>.
- Papuzińska, J. (1981). *Inicjacje literackie: problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Papuzińska, J. (1978). *Formy pracy z książką*. W: A. Przeclawska (red.), *Literatura dla dzieci i młodzieży w procesie wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Papuzińska, J. (2004). *Animacja czytelnictwa dziecięcego*. Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego.
- Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Konstantego Prusa w Rybniku. (b.d.). *Ilustrowane opowieści*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblioteka.rybnik.pl/ilustrowane-opowiesci>.
- Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Konstantego Prusa w Rybniku. (b.d.). *Od deski do deski*. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <https://www.biblioteka.rybnik.pl/od-deski-do-deski>.
- Sekcja Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży IFLA. (2020). *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących dzieci w wieku 0–18 lat*. Tłum. D. Grabowska, G. Lewandowicz-Nosal. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP.
- Sobczak, A. (2012). Nauka języków obcych dzieci w wieku przedszkolnym. *Studia Edukacyjne*, 21, 177–190. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: https://repositorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4285/1/studia_eduk_21_s_177-190.pdf.
- Staniów, B. (2012). *Biblioteka szkolna dzisiaj*. Warszawa. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. (2002). *Działalność bibliotek publicznych: wytyczne IFLA/UNESCO*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Świdarska-Wasik, M. (1990). *Praca z czytelnikiem w bibliotece (wybrane zagadnienia)*. Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy.
- Tomczyk, D. (2013). Edukacja nieformalna w bibliotekach publicznych jako czynnik wspomaganie procesu studiowania – przykładowe formy. *Pedagogika Szkoły Wyższej, 1*, 121–135.
- Trempała, E. (2011). Edukacja formalna (szkolna) i edukacja nieformalna (równoległa, nieszkolna, pozaszkolna). *Przegląd Pedagogiczny, 1*, 95–104.
- Wajda, A. (1983). *Metodyka i organizacja czytelnictwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Więk, A. (2016). Kształtowanie kultury czytelniczej: rola biblioteki. *Elektroniczne Czasopismo Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, 10*, 1–13. Pobrane 31 sierpnia 2020, z: <http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/157/156>.
- Wojciechowski, J. (1991). *Podstawy pracy z czytelnikiem*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

Anna Gawinek

Library of the University of Silesia in Katowice
Scientific Information Centre and Academic Library
University of Silesia in Katowice
e-mail: anna.gawinek99@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0003-0780-686X>

Activities for children and youth in selected municipal public libraries in the Silesian Voivodeship – review

Abstract: The article discusses the offer of activities for children and youth in libraries. The websites of 42 public libraries from the Silesian Voivodeship were subjected to the examination. Forms of work with a child reader were presented. Types of library classes have been distinguished. Examples of activities are included in the article.

Keywords: Public libraries. Silesian Voivodeship. Children and youth. Forms of work with readers

Artykuł wpłynął do redakcji 27 listopada 2020 r.

Weronika Pawłowicz

Biblioteka Śląska w Katowicach

e-mail: werpaw5@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3502-1376>

Ze zbiorów Biblioteki Śląskiej: „Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci” i jej autor

Abstrakt: W artykule przedstawiono analizę rękopiśmiennego czasopisma „Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci”, przechowywanego w zbiorach Biblioteki Śląskiej w Katowicach (sygn. R 1416 III). Twórcą pisma był Kazimierz Wallis (1896–1918), syn Łukasza Wallisa (1863–1940), znanego zbieracza śląskich pieśni ludowych. W 22 numerach, powstałych w okresie od października 1909 r. do stycznia 1912 r., zamieścił on utwory własnego autorstwa – opowiadania, wiersze (kilka przez siebie przetłumaczonych), opisy, anegdoty, żarty, rebusy, złote myśli, a także rysunki. Czasopismo zostało najprawdopodobniej oprawione przez Wallisów. Na końcu woluminu dodano karty ciemnego, grubszego papieru, na których naklejono 28 rysunków autorstwa Kazimierza. Część z nich powstała w trakcie jego służby w wojsku niemieckim w czasie I wojny światowej. Kazimierz zginął 27 września 1918 r. w bitwie pod Havrincourt niedaleko Arras w departamencie Pas-de-Calais.

Słowa kluczowe: Czasopismo dla dzieci. Korespondencja. I wojna światowa. Rysunek. Wallis Kazimierz. „Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci”

W zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Śląskiej w Katowicach przechowywany jest dość duży, choć niezwracający uwagi wolumin o sygnaturze R 1416 III, w ciemnej, prostej oprawie półpłóciennej. W pierwszej chwili jego zawartość może się wydać mało interesująca – teksty napisane dużymi, dziecinnymi literami, niewprawne rysunki ołówkiem. Dopiero po wczytaniu się w treść docenić można oglądany manuskrypt. To „Zorza Polska” – czasopismo dla dzieci wykonane przez dziecko. Nazwisko twórcy znajdziemy po kilkunastu kartach – jako redaktor podpisał się Kazimierz Wallis (1896–1918).

Celem niniejszego opracowania jest omówienie treści pisma, jego zawartości, sposobu tworzenia. Dzięki analizie tekstów w czasopiśmie oraz korespondencji K. Wallisa przybliżono też postać tego młodego i utalentowanego Ślązaka, o którym wciąż niewiele wiadomo.

Kazimierz pochodził z Rozbarku koło Bytomia. Był synem Łukasza Wallisa (1863–1940) i Anastazji z domu Końdek (1873–1903). Łukasz był górnikiem, a jednocześnie folklorystą, zbieraczem śląskich pieśni ludowych (Szramek, 1914; Pośpiech, 1982, s. 526–528; Turek, 1981, s. 56–61). Starszy syn, Stanisław Wallis (1895–1957), również stał się zasłużonym badaczem kultury regionalnej (Ligęza, 1957; Majcherek, 1992). Kazimierz w wieku 7 lat stracił matkę oraz dwójkę młodszego rodzeństwa (Joniak, 2016). Łukasz Wallis samodzielnie wychował dwóch synów, przekazał im głęboką wiarę w Boga oraz umiłowanie kultury śląskiej i polskiej. Chłopcy korzystali ze zgromadzonych w domu licznych książek polskich, niemieckich, ruskich, a były to dzieła religijne, modlitewniki, podręczniki, słowniki, utwory literackie, czasopisma (Dec, 2001). Uczyli się gry na różnych instrumentach (skrzypcach, mandolinie, harmonii) i śpiewali. Zajmowali się też oprawą książek, a Kazimierz nawet wykonywał usługi dla znajomych. W lipcu 1915 r. Paweł Czaplą¹ pisał: „Kochany Panie Kazimierzu i Mistrzu Intrologatorski! Proszę mi tu dołączoną książkę natychmiat² zechcieć [...] oprawić i znów ją panu Zmarzłemu oddać, że mi ją znów napowrót do Głogówka oprawioną przywiezie [...]” (Wallis Ł., (b.d.), k. 2–3).

Ł. Wallis był aktywnym członkiem polskich stowarzyszeń, m.in. Towarzystwa św. Alojzego, Towarzystwa Śpiewaczego, współpracował z Towarzystwem Przemysłowców. W działania ojca zaangażowani byli także synowie. Stanisław wspominał: „Jak tylko sięgnę pamięcią, deklamowałem na zebraniach polskich towarzystw patriotyczne wiersze, a jako dwunastoletni chłopiec występowałem w amatorskich przedstawieniach. Umialem mnóstwo polskich pieśni patriotycznych i ludowych [...]” (Modrzyński, 1960, s. VII). Podobnie było w przypadku młodszego syna, Kazimierza. Potwierdza to Paweł Dzierża, który wraz z ojcem odwiedzał Wallisów. Zanotował: „Dwóch jego synów w moim wieku grających już na skrzypcach, skrzętnie zapisywali melodie w nutach, usłyszanych pieśni lub kołęd ludowych, przez mojego ojca śpiewanych” (Dzierża, ok. 1966, s. 7). Stanisław i Kazimierz w 1913 r.

¹ Paweł Czaplą (1849–1917), urzędnik kolejowy w Szopienicach, Katowicach, Mysłowicach, potem na Dolnym Śląsku. Był aktywnym działaczem narodowym i oświatowym (Kudera, ok. 1942).

² W przytoczonych tekstach zachowano pisownię oryginalną.

podarowali ojcu na urodziny niewielki zbiór samodzielnie zebranych pieśni (Ligęza, 1957, s. 97).

Kazimierz powrócił pamięcią do domowych zajęć młodości w liście do brata, pisany 13 listopada 1917 r.: „Dziś przechodzą przed memi oczyma czasy minione naszej pierwszej młodości. Gdyśmy pierwsze wiersze robili w Kubusiu i Kocie Burem i.t.d. Potem gdyśmy pierwsze gazetki robili najprzód w małym formacie. Jaki format, taka też była i treść. Potem większe, z rysunkami i lepszą treścią. Potem zajmowaliśmy się muzyką, lecz jak wiesz nie miałem zbytniego pociągu do muzyki. Więcej mnie interesowały rysunki i malowanie. Ty zaś pomagałeś ojcu przy zbiorze melodi i zwyczajach. Potem czas w introligatorstwie. Ile set książek oprawiliśmy wieczorami po zajęciu dziennem” (Wallis K., 1915–1918b, k. 227). Pojawia się tu informacja o przygotowywanych przez młodych Wallisów czasopismach, a do nich należała też zapewne „Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci”³.

Wolumin o sygnaturze R 1416 III⁴ obejmuje 22 numery powstałe w okresie od października 1909 r. do stycznia 1912 r. Od numeru na styczeń 1909 r. na dole ostatniej strony umieszczona jest informacja dotycząca odpowiedzialności: *Redaktor Kazimierz Walis w Rozbarku*⁵. Miał wówczas 13–15 lat.

Każdy numer powstał przez złożenie jednej lub dwóch kart białego papieru. Wszystkie strony ujęte zostały w ramki nakreślone czerwonym atramentem. Tytuł umieszczono w górnej części strony, w dość dużej winiecie. Słowo *Zorza* zapisano poziomo, kolorowymi literami o zróżnicowanej wysokości, wypełniającymi przestrzeń między liniami. Druga część tytułu, *Polska*, została wpisana w linie tworzące łuk, jakby sklepienie nad bramą, wsparty na dwóch prostokątach. W lewym umieszczono motto: „Jednym praca, Drugim sztuka, Dzieciom pilność i nauka”. Z prawej strony wpisano dodatek: „Miesięcznik dla Dzieci” oraz datę roczną. W polu poniżej łuku, pomiędzy prostokątami, umieszczono barwną gwiazdkę i wpisano miesiąc (nie ma żadnej numeracji⁶).

³ Dostępny w *Śląskiej Bibliotece Cyfrowej* [dalej: ŚBC]: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/440313/edition/412952>.

⁴ Wolumin obejmuje 90 kart. Pismo „Zorza Polska” mieści się na kartach 1–69, na następnym zamieszczono dodatki oraz ilustracje.

⁵ Również inne wersje: „Redaktor »Zorzy Polskiej« Kazimierz Walis w Rozbarku”, „Redaktor Kazimierz Walis w Rozbarku przy Bytomiu”, „Redaktor odpowiedzialny Kazimierz Walis w Rozbarku”, „Redaktor Kazimierz Walis”. Zapis nazwiska *Walis* stosowany jest w całym piśmie, forma *Wallis* pojawia się dopiero w korespondencji.

⁶ U dołu składek widoczne są naniesione ołówkiem numery, które mogą oznaczać kolejność zeszytów. Nie została ona zachowana, zeszyty podczas oprawy przestawiono – najpierw umieszczono ukończone, potem niepełne numery.

Winieta ta powtarza się we wszystkich numerach, występują jedynie różnice w kolorach liter i rysunku gwiazdki.

Na treść, podobnie jak w ukazujących się w tym okresie czasopismach dla dzieci, składają się wiersze, opowiadania, opisy, anegdoty, żarty, rebusy, złote myśli, rysunki. Na początku każdego numeru znajduje się wiersz lub notka związane z miesiącem, porą roku, obchodzonymi świętami.

Utworki zamieszczone w piśmie nie zostały podpisane. Jedynie pod wierszem *Wędrownka wilka* (Zorza Polska [dalej: ZP], II 1910) widnieje podpis *Kazimierz Walis*. Pod trzema tekstami znajdujemy uwagę: „Tłomaczył z niem. Kazimierz Walis”, ale nie ma nazwisk autorów oryginałów. Są to wiersze *Cisza ranna* (ZP, XI 1909), *Jeżeli jeszcze Matkę masz* (ZP, II 1910) oraz *Maryja słodka Królowo* (ZP, IV 1910), który ma formę modlitwy:

[...] Tulisz mnie wciąż do twego serca
W którym jest ciągle o nas troska
O Matko daj bym zawsze był przy tobie
I twoją godną zasłoną okryj mnie

Młody autor dwukrotnie zanotował historie przekazane przez inne osoby. *Walka gąsiora z łasicą* (ZP, XII 1909) została opowiedziana przez Piotra Gwoździa, a *Leśna przygoda dwóch palaczy (kużoków)* – przez Marię Bednarz (ZP, VII 1910). W przeciwieństwie do opowiadań tworzonych przez Kazimierza, te miały konkretną lokalizację: pierwsze wydarzyło się we wsi Ruda pod Dobrodzieniem, zaś drugie – w okolicach Dobrodzienia, gdzie „są wielkie lasy, które się aż do Polski ciągną”.

Pierwszy numer powstał w październiku 1909 r. (zob. fot. 1). Otwiera go wiersz *W dniu Imienin Ojca mego. Na dzień 18. Października 1909*, pod którym podpisali się Kazimierz i Stanisław. Synowie polecali ojca opiece Boga i świętych patronów:

[...] Niech Wam Bóg da długie życie,
Niech Wam łaskę śle obficie,
Niech Was św. Łukasz ma w swojej Opiece,
Niech św. Barbara czuwa przy robocie,
Niech św. Jan na każdym miejscu wszędzie
Ze swoją opieką zawsze przy Was będzie [...] (ZP, X 1909).

Wierszowane życzenia imienninowe dla ojca Kazimierz zamieścił też w październiku 1910 r., a miesiąc później wieszował bratu:

Dziś szczęście wielkie dla Ciebie
Bracie mój jedyny
Bo dziś Stanisława Kostki
Twoje imieniny [...]
Dziś więc w dniu twego Imienia
Takie ci składam życzenia
Z całej duszy, z serca mego
Gdyż nie widzę nic lepszego
Byś w zdrowiu żył długie lata
Gdyż mam Cię jednego Brata
Życzę ci ja szczęścia wszego
Doczesnego i wiecznego! [...]
Byś wiódł życie Bogu miłe
Jak twój Patron. Z całej siły
Go naśladowaj, żyj jak trzeba
A dostaniesz się do nieba (ZP, X 1910).

W 1910 r. numer marcowy otwierał wiersz *Wielki Piątek*, kwietniowy – *Wiosna*, czerwcowy – *Na Czerwiec*. W lipcu młody autor zamieścił informację: „Nazwa tego miesiąca pochodzi stąd, że w tem miesiącu kwitną drzewa lipy. Z kwiecica lipowego robią pszczoły najlepszy miód. Kwiecie lipowe używają jako herbatę wzmacniającą i na piersi” (ZP, VII 1910). We wrześniu zapisał wiersz *Jesień*.

Opowiadania Kazimierza, opatrzone nutą humoru, napisane są prozą, a niektóre wierszowane. W utworze *Dobry Syn* przedstawiał syna ubogiego rolnika, który chciał pomóc rodzinie, zatrudniając się u bogatszego gospodarza (ZP, X–XI 1909). W *Nawróconym rozbójniku* (ZP, I 1910) widok modlącej się dziewczynki obudził w zbójcy chęć nawrócenia. Przeważnie bohaterami opowieści są zwierzęta. *Wilk na gonie* to wierszowana historyjka o polującym na kaczki i inne ptaki lisie⁷. W opowiadaniu *Wilk i kozioł* (ZP, VI 1910) sprytny kozioł obronił się przed drapieżnikiem, dźgając go mocno rogami. W zakończeniu Kazimierz napisał: „Kiedy się wilk znowu podniósł nie zobaczył już kozła i zekł do siebie: Czym go zjadł czym go nie zjadł, tego nie wiem, lecz zjeść go musiałem, bo mi aże zęby ścierpły. To powiedziawszy powłókł się do lasu do swojej nory. Lecz czy tam się dostał, tego nikt nie wie oprócz niego samego, a ktoby to koniecznie chciał wiedzieć, ten się go niech zapyta” (ZP, VI 1910). Wierszem opisana została przygoda wróbla

⁷ ZP, XII 1909, k. 7–8. W pierwszym wersie „Pewien wilk hodził po lesie” słowo *wilk* zostało skreślone, nadpisano wyżej *lis*.

z sokołami (*Wróbel*, ZP, IV 1910) oraz bociana, który próbował złapać żabki w pułapki (*Mądry bocian*, ZP, III 1911). Ciekawe jest opowiadanie zamieszczone w nieukończonym numerze na styczeń 1912 r. (ZP, I 1912). Kropla wody przedstawia tu towarzyszkom swoje przygody: w jeziorze połknęła ją ryba, potem znalazła się w chmurach, wróciła z deszczem na ziemię, płynęła rurowciągiem („Niewygodnie i duszno nam tam było, oj niewygodnie!”), gotowała się na piecu, zmieniała w płatek śniegu. Na końcu wypił ją wróbel. Tekst nie ma tytułu, a układ graficzny tekstu wskazuje miejsca na inicjał i rysunki.

W piśmie znalazły się notki informacyjne o zwierzętach. W listopadzie 1909 r. Kazimierz opisał owcę, która „jest nam bardzo pożyteczna. Z jej wełny mamy pończochy szaliki i wiele innych żeczy. Mięso owcy jest bardzo smaczne. Z jej kości robi się klej” (ZP, XI 1909). W późniejszych numerach przedstawił ptaki: dzięcioła modrego i czarnego (*Dzięcioł (po niem. Specht)*, ZP, VIII, IX 1910), szczygła (*Fringilla carduelis*) (ZP, X 1910) i czyżyka (*Fringilla spinus*) (ZP, III 1911). Opisał też koguta, kolorowego i pysznego: „Zawadyaka z koguta wielki, do walki zawsze gotów i gdzie się dwa koguty trafią, to zaraz stają do walki, pióra im się jeżą, grzebienie czerwienieją i dalej łupu cupu” (ZP, X 1910). W numerze na grudzień 1910 r. znalazł się *List ptaków do dzieci* z prośbą o dokarmianie, pod którą podpisały się „Z uszanowaniem wszystkie ptaszki” (ZP, XII 1910).

„Złote myśli” zapisane przez Kazimierza zawierały wskazania moralne, np.: „Lepszy grosz uczciwie zapracowany aniżeli dukat sobie ze szkodą bliźniego przywłaszczony” (ZP, I 1910) czy „Nie bądź ty nieprzyjacielem, a nie będziesz miał nieprzyjaciół” (ZP, III 1910). Żarty i anegdoty, obecne w piśmie od numeru grudniowego w 1909 r., czerpał z codziennego życia:

Źle zrozumiał

Nauczyciel: Ile jest 20 mniej 20?

Uczeń: Nie wiem.

Nauczyciel: Gdy ja mam 20 orzechów, a z nich 20 zjem, co mi pozostanie?

Uczeń: Łupiny (ZP, XII 1909).

W czasopiśmie Wallis zamieścił utwory religijne, m.in. na święta Bożego Narodzenia i Wielkanoc (*Wielki Piątek*, ZP, III 1910 oraz ZP, IV, V, VI 1911), a także wiersze na cześć Matki Boskiej – o charakterze patriotycznym. W niedokończonym, niedatowanym numerze (prawdopodobnie na sierpień 1911 r. – jest tylko szkic winiety, brak tytułów

i inicjałów) zapisane są dwa teksty maryjne. Pierwszy poświęcony został Maryi Królowej świata i Polski:

[...] Lecz Ona nie tylko nad niebem króluje
Ona i nad Polską miłą Jej panuje
Bo Ona jest Polski Królową obrana
I za nią też błaga najwyższego Pana [...].

Drugi mówi o Madonnie Częstochowskiej:

Lecz Tyś i naszą Królową
Wzięłaś za tron Częstochową
My więc wszyscy upadamy
Przed Tobą i Cię błagamy:
Pobłogosław nas twem sercem [...]
Podnieś Naród uciśniony
Od nieprzyjaciół dręczony [...].

Spod pióra Kazimierza wyszły też wiersze wyrażające umiłowanie domu rodzinnego (*Do Ojczyzny*, ZP, X 1909) oraz Ojczyzny – Polski:

Wychodzisz z domu Ojcowskiego
w świat ci jesteście obcy, ci nie znany
Błogosławieństwo Ojca twego
Prowadzi cię, Synu kochany [...]
 Więc weźmij na się trud i znój
 Z pracy uczciwej tylko żyj
 We świętej wierze silnie stój
 I nie daj naruszyć się w niej [...]
Obok wiary kochaj Ojczyznę
Ojczyznę, Polskę naszą miłą
Choćbyś dla niej ponosił blizny
Ty Polskę kochaj całą⁸ siłą [...] (*Nauki Ojca dla Syna opuszczającego dom Ojcowski*, ZP, III 1911).

Kilka utworów pojawia się w piśmie dwukrotnie. Wskazuje to, że Kazimierz stale nad nimi pracował. W wierszu *Wędrówka wilka* w lutym 1910 r. fragment został skreślony, a w sierpniu tekst ten był dłuższy o dwa wersy i nieco skorygowany (ZP, II i VIII 1910). Dwu-

⁸ Zapewne miało być „całą”.

krotnie, z niewielkimi różnicami w treści, zapisane są też niektóre żarty, np. o mądrym psie Filucie (ZP, XII 1909 i IV 1910), czy o skazanym na grzywnę podsądnym (ZP, VII i VIII 1910).

Kazimierz posługiwał się piękną polszczyzną, choć zdarzały mu się błędy ortograficzne (np. zachuczały, żeki, pszeszkody, pielgżym, hłopic). Pisał bardzo starannie, niemal bez skreśleń i poprawek, a dziecięcy dukt pisma z czasem coraz bardziej się wyrabiał. Teksty są zapisane czarnym atramentem, tytuły kolorowym tuszem. Każdy utwór rozpoczynają ozdobne inicjały, a artykuły rozdzielają barwne przerywniki. Pierwsze numery (do kwietnia 1910) są całkowicie ukończone, w kolejnych występują braki (np. zapis tylko ołówkiem, brak kolorowych tytułów, miejsca zostawione na inicjały i rysunki). W numerze na luty 1911 r. dopisano ołówkiem „Lipiec, Sierpień, Wrzesień”, w następnym numerze z winietką przygotowaną na „Maj 1910” (całość szkicowana ołówkiem) dopisano „P.L.G.” (czyli październik, listopad, grudzień). Treść tu zapisana stanowi kontynuację numeru poprzedniego. Niepełne numery pozwalają poznać sposób pracy: Kazimierz najpierw całość szkicował i pisał ołówkiem, potem dopiero teksty nadpisywał atramentem i kolorował rysunki.

Pismo zdobią liczne rysunki wykonane przez Kazimierza, niektóre też przez niego podpisane. Ilustrował opowiadania i noty o ptakach. Na karcie 24, po pustym numerze na maj 1910, znajduje się wklejony, całostronicowy rysunek na grubszym papierze – Anioł unoszący w ramionach dziecko. W marcu 1911 r. po wierszu *Wielki Piątek*, naskicowany jest Chrystus modlący się w Ogrójcu. Obrazki przeważnie były niewielkie, umieszczone w tekście, zdarzały się też całostronicowe (np. *Kulawy lis na spróchniałem drzewie*, sygnowany: „K. Walis”, *W obronie dzieci* – oznaczony pieczętą „K. Walis”). Część rysunków wykonał tylko ołówkiem, inne pokolorował farbami (np. powitanie Nowego Roku 1910), a konturowe rysunki w rebusach zostały pociągnięte czerwonym atramentem. W późniejszych numerach zdarzają się puste miejsca przeznaczone na ilustracje (np. na pustej stronie przy opowiadaniu *Wilk i Koziół* zapisał ołówkiem „Obrazek”, ZP, VI 1910).

Miesięcznik miał też dodatki. W grudniu 1909 r. Wallis zamieścił „Dodatek nadzwyczajny do Zorzy Polskiej i Dzwonka Rozbarskiego. Wychodzi co roku a poświęcony na dzień Imienin Najzacniejszego Pana Michała Woskiego aptekarza w Bytomiu” (ZP, XII 1909, k. 9). Jest to szkic ozdobnej ramki, z kolorami naniesionymi jedynie na fragment rysunku. Do pokolorowania została m.in. umieszczona na środku tarcza herbowa z Orłem w koronie. Wymieniony w tytule dodatku „Dzwonek Rozbarski” to najprawdopodobniej tytuł innego z pisemek opracowy-

wanych przez młodych Wallisów. Dwa teksty oprawione z czasopiśmem nie są treściowo z nim związane. To życzenia imieninowe dla redaktora Józefa Bednorza, składane przez Stanisława i Kazimierza. Zawierają wierszowaną *Prośbę do św. Józefa* oraz piękny, kolorowy rysunek przedstawiający Świętego Józefa z Dzieciątkiem na ręku (ZP, k. 56–57). Na końcu (ZP, k. 70–75) zaś zamieszczone zostały wierszowane życzenia dla księdza Jana Koindka w dniu prymicji 17 lipca 1912 r. (niedokończone). Wszystkie te dodatki to zapewne wstępne wersje laurek.

Zebrane kolejno numery pisma zostały oprawione przez Wallisów. Na końcu woluminu dodano 15 kart ciemnego, grubszego papieru, na których naklejono 28 rysunków autorstwa Kazimierza (ZP, k. 76–89) – część jest przez niego sygnowana, niektóre tylko datowane, nieliczne opisane tytułami lub miejscem powstania.

Pierwsza ilustracja to portret smutnej kobiety (może Matki Boskiej; ZP, k. 76). Kolejna ukazuje starszą kobietę w chustce na głowie, siedzącą na kanapie z książeczką w ręku, na ścianach pokoju widać portrety i zegar (ZP, k. 78). *Utoplec* (ZP, k. 79) jest zapewne ilustracją do legend zbieranych przez Ł. Wallisa. Poniżej wklejono portrecik mężczyzny z fajką, z podpisem „P. Działach”, a na k. 81 – przedstawienie krzyża w Łagiewnikach. Rysunki te powstały prawdopodobnie w okresie przedwojennym; pozostałe pochodzą już z okresu I wojny światowej.

Wojna zmieniła całkowicie życie rodziny Wallisów. W 1915 r. obu młodzieńców powołano do wojska. Stanisław, jako niezdolny do służby, wrócił do domu i podjął pracę w magistracie w Bytomiu (Joniak, 2016, s. 143–147; Majcherek, 1992).

Kazimierz od listopada 1915 r. służył w 79. i 77. Pułku 20. Dywizji Piechoty z Hannoveru. Jego drogę na frontach I wojny znamy z pisanych przez cały okres służby dzienników⁹ oraz z bogatej korespondencji¹⁰. Dokumenty te stanowią cenne źródło wiedzy o losach Górnoślązaków i doczekały się opracowań naukowych (Drozdowski, 2001b; Drozdowski, 2004; Kaczmarek, 2016; Kubica, 2016). Kazimierz korespondował z krewnymi, znajomymi, a także z Käthe Schirmacher, powieściopisarką z Meklemburgii (Wallis K., 1915–1918b, 9 X 1917).

Po szkoleniu w garnizonie w Ścinawie Wallis znalazł się w Polsce. Stacjonował w Jabłonnie. Odwiedzał wówczas i podziwiał Warszawę, zachwycał się polską mową. Później „orkan wojny” (Wallis K.,

⁹ Zachowało się 14 zeszytów przechowywanych przez rodzinę (Drozdowski, 2001a, s. 220).

¹⁰ Listy do ojca i brata przechowywane są w Bibliotece Śląskiej (sygn. R 1894–1899 III, R 1901–1902 III), a także udostępnione w ŚBC: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/132406>.

1915–1918a, 23 II 1917) przenosił go pomiędzy frontami wschodnim i zachodnim. Uczestniczył w ciężkich bojach na Wołyniu, we Francji w rejonie Arras-Cambrai, w Lotaryngii, w Szampanii, na Ukrainie i w Kurlandii, a ostatecznie na pograniczu Francji i Belgii. Walczył na pierwszej linii, budował okopy i ziemianki, obsługiwał karabin maszynowy, był ordynansem, „kołownikiem” (łącznikiem jeżdżącym na rowerze), tłumaczem, rysownikiem map, introligatorem batalionowym. 16 października 1917 r. odznaczony został Krzyżem Żelaznym, a w lutym 1918 r. awansowany. Napisał wówczas do brata: „Dobrze, że mnie zrobili Gefreitem, bo gdy się wojna skończy, a będę musiał jeszcze z parę miesięcy w garnizonie odsłużyć, to nie będę musiał eksecerować, ani podoficerom butów czyścić, i to coś jest warte. Czy nie?” (Wallis K., 1915–1918, 2 III 1918).

W listach relacjonował codzienne życie żołnierskie: służbę, kwatery, wyżywienie, walki. Opisywał miejscowości, w których przebywał: dostrzegał zniszczenia wojenne, ciężki los mieszkańców, a także jeńców. W liście z okolic Cambrai opowiadał: „W drodze spotkałem oddział jeńców ros. pracujących przy naprawianiu drogi. Wszystkie ich ruchy były powolne i ospałe, myśli ich nie przy pracy, lecz w dalekiej ojczyźnie, u swoich. A niejedyn już domu nie ma, bo przez wioskę jego pozycja idzie. Gdzie się rozwiali mieszkańcy, czy ich jeszcze ujrzy w życiu? Nic dziwnego, że ochoty do pracy nie mają ani w ogóle do życia. Smutny ich los” (Wallis K., 1915–1918a, 19 X 1917).

Wpływająca z głębokiej wiary postawa zawierzenia Bogu, optymizm i swoiste poczucie humoru pozwalały Kazimierzowi przetrwać wojenne trudy: „Mantel oblekłem, kołnierz podniosłem, tornister wpackowałem na wóz, siadłem na koło i jechałem powoli z konwojem wozów. Deszcz w nocy ustał, niebo pogodne, gwiazdami obsiane. Jadąc tak godzinę za godziną miałem czas rozmyślać i dumać o domu, o minionych czasach i o przyszłości. O pięknym czasie, gdy jeszcze byłem w domu, potem czas w garnizonie, we Warszawie, potem w Rosyi, Francyi, Galicyi i Kurlandyi, a nareszcie we Flandryi. Wszędzie widoczną miałem opiekę Najśw. Maryi Panny nad sobą [...]. Tak rozmyślając jechałem za bagarzem. Ani się spostrzegłem, a niebo się zaciemniło i deszcz począł kropić. I w życiu nieraz się tak zdarza, że pogodne niebo się niespodziewanie zachmurzy, lecz znowu potem pogodne niebo się pokaże. W deszczu jechałem dalej. Poczęło już dzień. Niebo się znowu wypogodziło” (Wallis K., 1915–1918a, 19 X 1917).

Kazimierz pisał listy po polsku i niemiecku, wtrącał też zwroty rosyjskie i francuskie. Wspaniale posługiwał się słowem i świetnie opowiadał. Znajdziemy w jego korespondencji wiele pięknych zwrotów,

np.: „Nareszcie wybiła dla nas znowu oczekiwana chwila odpoczynku” (Wallis K., 1915–1918a, 2 IV 1918), „Pisałbym jeszcze więcej, lecz brak miejsca, więc kładę kropkę” (Wallis K., 1915–1918a, 7 II 1917). Wtrącał przysłowia, cytaty z wierszy, dowcipnie puentował relację. W jednym z listów opis spokojnego wielkanocnego popołudnia, oczekiwania na pieczeń i posiłek, musiał przerwać, a dokończył następnego dnia: „»O jak są zmienne ludzkie nadzieje, jutro zapłacze kto się dzisiaj śmieje«¹¹. Słowa te możnaby zastosować do nas. Siedzieliśmy przy swaczynie, świerzy chleb [...] nasze mięso kozie pięknie upieczono smakowało wybornie, gdy grupa granatów wpadła do nas, pękając z hukiem [...]. Wtem rozkaz opuszczenia wsi, zabrawszy wszystkie rzeczy. Zamieszanie wielkie. Każdy złapał co najgłówniejsze [...]. Naszą pieczeń zostawiliśmy w kwaterze”. Na końcu dodał: „Teraz tu zupełnie spokojnie, prawdopodobnie francuzi nam tylko posłali pozdrowienia Wielkanocne” (Wallis K., 1915–1918a, 8–9 IV 1917). Do listów załączał tworzone przez siebie wiersze¹², rysunki¹³, fotografie, z których chciał stworzyć pamiątkowy album¹⁴. Niestety, z wojny nie powrócił, planu tego nie mógł spełnić.

Losy Kazimierza nie są dokładnie znane. Najpóźniejszy zachowany jego list do ojca nosi datę 6 sierpnia 1918 r., do brata – 24 września 1918 r. W tym ostatnim, tworzonym w okopach, pisał o urlopie – w połowie października miał nadzieję być w domu. Podkreślał, jak oczekiwane jest zawarcie pokoju, przewidywał wielką radość z zawieszenia broni. Snuł plany na czas po powrocie do domu: „Pierwszą moją drogą wtedy będzie przed ołtarz Najśl. Serca Jezusowego i Niepokalanego Serca Naszej Królowej Przemysłej, by im podziękować za przemożną opiekę we wszystkich niebezpieczeństwach tak ciała jak i duszy przez cały czas wojny. Potem na nowo im się oddać całkiem i prosić o łaskę módl im wiernie służyć aż do śmierci [...]. Potem przy najbliższej sposobności zwiedzimy Częstochowę, by tam naszej Królowej przed Jej obrazem podziękować za wszystkie łaski nam udzielone. Potem przez całe życie

¹¹ Trochę zniekształcony cytat z wiersza ks. Karola Antoniewicza *Święty Jacek. Legenda*: „Lecz o jak płonne są ludzkie nadzieje! Jutro zapłacze ten, kto dziś się śmieje” (Antoniewicz, 1899, s. 122).

¹² „Przyłączam kilka kartek z początkiem wiersza. Przy sposobności będę go robił dalej” (Wallis K., 1915–1918b, 18 VIII 1916).

¹³ Na przykład: „Dołączam maleńki rysunek piórkowy” (Wallis K., 1915–1918a, 4 I 1917); „Dołączam rysunek. Jutro zacznę rysować chińską tuszą piórem” (Wallis K., 1915–1918a, 16 XI 1917).

¹⁴ Na przykład: „Przesyłam dwie fotografie, zrobione przez pewnego podoficera pionierów. Przydadzą się do albumu” (Wallis K., 1915–1918a, 26 I 1917).

służyć będziemy Najsw. Maryi Pannie, Ojczyźnie i Społeczeństwu” (Wallis K., 1915–1918b, 24 IX 1918).

W październiku 1918 r. Emil Freudenthal, jeden z kolegów frontowych, poinformował listownie Ł. Wallisa o zaginięciu Kazimierza (Wallis Ł., b.r., k. 4). W grudniu 1919 r. list przesłał inny z kolegów frontowych, Wilhelm Volk. Opisał w nim ostatni ich dzień na froncie. Rankiem 27 września 1918 r. oddział znalazł się pod silnym ogniem angielskim. Dostali się do niewoli i zmuszono ich do znoszenia z pola rannych towarzyszy broni. Ostrzelała ich wówczas artyleria niemiecka. W. Volk został ranny i stracił kontakt z Kazimierzem. Nikt go już potem nie spotkał (Wallis K., 1915–1918a, 30 XII 1919). Było to pod Havrincourt niedaleko Arras w departamencie Pas-de-Calais (Kaczmarek, 2016, s. 507).

Po młodym Ślżaku pozostały tylko listy, dzienniki, nieliczne pamiątki. Niektóre z rysunków zostały dodane do woluminu zawierającego „Zorzę Polską”. Ilustracje te powstały na różnych kartkach, m.in. na kartach poczty wojskowej i kartkach z notatnika. Część rysunków jest sygnowana „K. Wallis”, „Kaź.”, „K.W.”, niektóre też datowane i opisane.

Kazimierz rysował swoich towarzyszy broni, ale nie zanotował ich nazwisk. Jeden z portretów podpisał „Jabłonna, 28.5.16” (k. 88), inny powstał na karcie wysłanej w tym okresie do S. Wallisa (k. 90). Są rysunki przedstawiające twarze Murzynów (jeden z datą „10 XI 1917”, k. 89, 90) czy żołnierza w płaszczu, idącego z paczką w rękę – z podpisem „Z wakacji. VI 17” (k. 85). W okresie Bożego Narodzenia lub w święto Trzech Króli powstał rysunek piórkim: przedstawia trzech mężczyzn w długich bluzach, z koronami na głowach, jeden z nich trzyma w rękach szopkę (k. 80). Dwie postacie mężczyzn, być może Francuzów, narysował mocniejszą kreską, na grubszym papierze (k. 82, 83).

Są też widoki miejsc, które odwiedził: zamki i domy (k. 84), kościoły, budynki w górach (k. 81), wiatrak (k. 85), wioska nad rzeką (k. 90), zabudowania miejskie. Widoki miast, w których stacjonował podpisał dokładniej: „Saily 1917”, „Sechau VI 1917” (k. 86), „Brières. K. Wallis VI 17”, „VI. 1917. K.W. St. Masmes” (k. 87) (zob. fot. 2). Szczegółowy opis zamieścił na odwrocie rysunku powstałego 3 sierpnia 1916 r. (k. 80): „Po prawej stronie od kościoła cmentarz w oddali las. Na lewo od kościoła mała fabryka z kominami, o kilka set kroków na lewo od kościoła mała wioska. Wioskę i kościół trzymają rosyanie. Widok z rowu z wygłębienia w którym stoi kar. maszynowy. Na przodzie płot druciany. Przed kościołem jedna ściana domu zapewne fary”.

Wolumin zawierający czasopismo stworzone przez Kazimierza pozostał w domu Łukasza Wallisa jako cenna pamiątka. Ojciec dbał o pa-

mieć syna, a część z jego twórczości nawet opublikował. W książce *Kolędy górnośląskie* zapisał: „Jeden dwunastoletni chłopak, który niestety jako żołnierz zaginął w wojnie światowej w 22-gim roku życia swego, w szkolnym swym wieku sam ułożył kilka takich piosenek i deklamacji [...]”. Na kolejnych stronach przytoczył 8 utworów z notą: „Napisał Kazimierz W [...]” (Wallis Ł., 1925, s. 53–61). Wszystkie one zaczerpnięte zostały z różnych świątecznych numerów „Zorzy Polskiej”, a głównie z przygotowanego na styczeń 1911 r. Kazimierz zamieścił w nim utwór *Kolędnicy na kolędzie w Towarzystwie Górnośląskich Przemysłowców*¹⁵ (zob. fot. 3). W tekstach drukowanych zostały wprowadzone niewielkie zmiany redakcyjne oraz wykropkowane przytoczone w oryginale nazwiska członków towarzystwa (Dombka, Wolskiego, Szytkowskiego, Pietrzykowskiego, Skowrońskiego i in.). W rękopisie zmiany te zostały zaznaczone ołówkiem. Kazimierz zapisał również nuty do piosenek wykonywanych na spotkaniu Towarzystwa Przemysłowców, natomiast w druku Łukasz zaznaczył, że melodie są znane lub kierował do strony z zanotowaną melodią. Warto tu przytoczyć końcowy fragment wiersza na Nowy Rok:

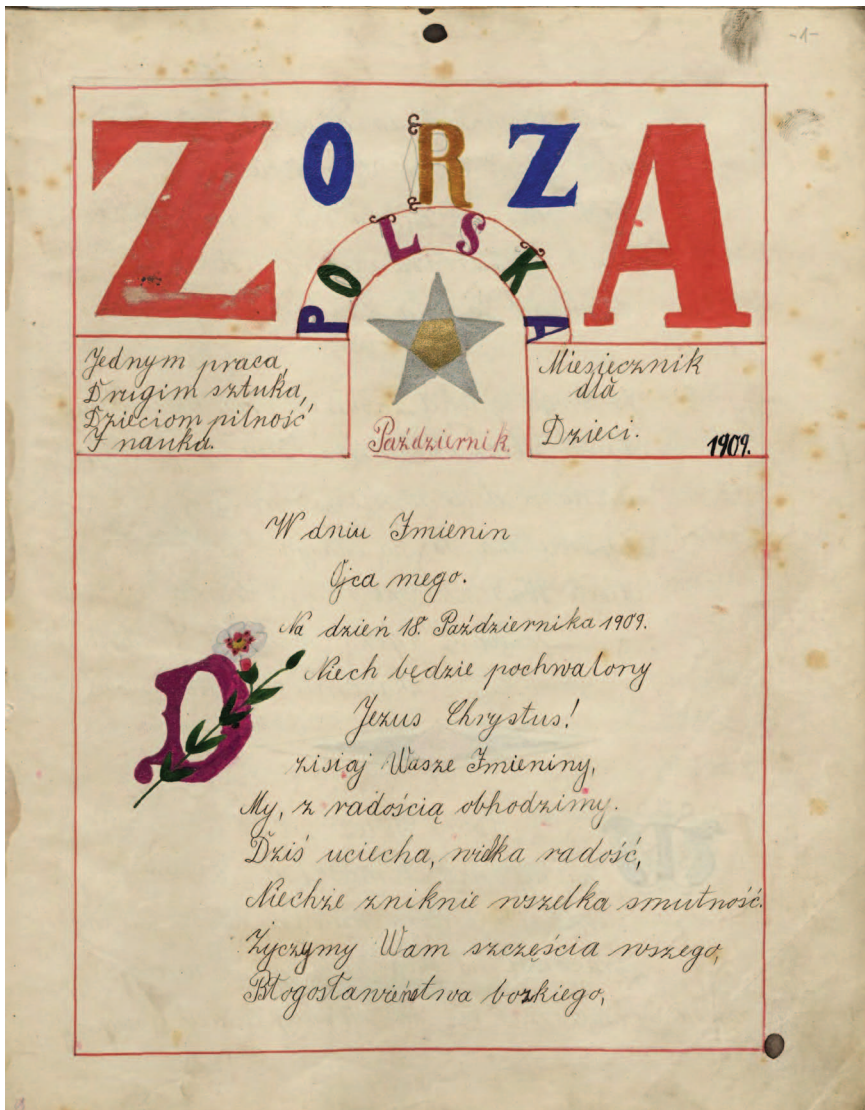
[...] O Boże Ojców naszych Boże miłosierny
Wysłuchaj prośby nasze błaga lud twój wierny [...]
Oddal od nas zło wszelkie nam zagrażające
Podnieś duchy u wielu już upadające
Oddal od nas choroby wojny i pożary
Jak i inne duchowe i cielesne kary
Podnieś naszą Ojczyznę
Oto cie błagamy
Za nią poniesiem blizny
Krew naszą oddamy
 Ty Polskę znów wznieść możesz
 Wysłuchaj nas o Boże
 Bo jak ty nie pomożesz
 Któż na dopomoże [...]? (ZP, I 1912).

¹⁵ Utwory w książce Ł. Wallisa według kolejności i ich miejsce w „Zorzy”:
1. Piosenka o incipicie „My też pastuszkowie” – *Piosnka II*, ZP, I/II 1911, k. 47–48;
2. *Boże Narodzenie – Jezusowi zrodzonemu*, ZP, V/X, XI, XII 1910, k. 52; 3. Piosenka o inc.: „Hej nam, hej” – *Piosnka I*, ZP I/II 1911, k. 47; 4. Piosenka o inc.: „Wszyscy słuchajcie” – *Piosnka III*, ZP, I/II 1911, k. 48–49; 5. *Pastuszkowie odchodząc śpiewali* – *Piosnka IV*, ZP, I/II 1911, k. 49; 6. Deklamacja *Boże Narodzenie – Boże Narodzenie*, ZP, XII 1909, k. 5; 7. Wiersz *Nowy Rok – Nowy Rok*, ZP, I 1912, k. 64–65; 8. Deklamacja o inc.: „Hej! Hej! cóż to jest” – *Boże Narodzenie*, ZP, XII 1911, k. 42–44.

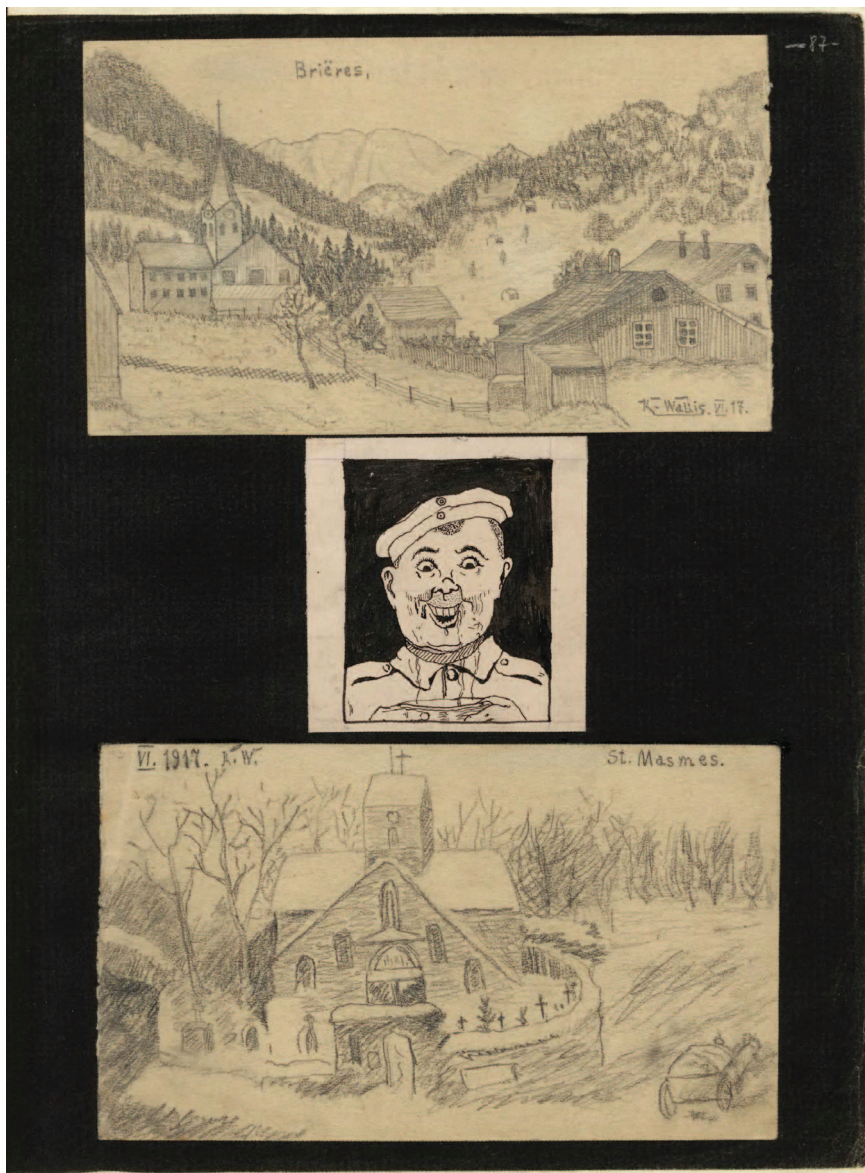
Ł. Wallis zachował też rękopisy innych utworów Kazimierza, z których nieliczne wydał. W piśmie „Skarb Rodzinny” w 1920 r. znalazł się wiersz *Życie człowieka*, podpisany „6 czerwca 1912. Kaźmierz Wallis” (nie pochodzi z pisma „Zorza Polska”):

Życie tu na ziemi, to ciągle dążenie
Do celu raz przeznaczonego
Bo życie człowieka, to ciągle pragnienie
Czegoś lepszego i wyższego [...].
Czyliż w tem nie tkwi ta nauka,
Że żyć tu na świecie, to nie bardzo trudno,
Lecz żyć szczęśliwie, to jest sztuka! (Wallis K., 1919/1920).

14 września 1924 r. w Rozbarku odsłonięto pomnik ku czci ofiar I wojny światowej. Za wysoką kolumną umieszczono na płytach nazwiska 586 poległych w czasie Wielkiej Wojny mieszkańców tej dzielnicy Bytomia (Drabina, 2010, s. 237–238). Było też tam zapewne nazwisko Kazimierza Wallisa. Dziś już pomnika nie ma – a po Kazimierzu pozostały jego utwory. To pamiątki trwalsze od kamienia.

Fot. 1. Pierwszy numer „Zorzy Polskiej. Miesięcznika dla Dzieci”, strona tytułowa
Źródło: Biblioteka Śląska w Katowicach.

Fot. 2. Rysunki K. Wallisa z okresu I wojny światowej – widoki miast we Francji. Czerwiec 1917 roku

Źródło: Biblioteka Śląska w Katowicach.

Fot. 3. Numer „Zorzy Polskiej. Miesięcznik dla Dzieci” na styczeń/luty 1911 roku, strona tytułowa

Źródło: Biblioteka Śląska w Katowicach.

Literatura

- Antoniewicz, K. (1899). *Poezye*. Wyd. J. Badeni. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska.
- Dec, R. (2001). Z rozważań nad biblioteką prywatną Łukasza Wallisa. *Studia Bibliologiczne*, 13, 99–105.
- Drabina, J. (2010). *Historia Bytomia od średniowiecza do współczesności 1123–2010*. Bytom: Towarzystwo Miłośników Bytomia.
- Drozdowski, A. (2001a). Górnoślązak w niemieckim mundurze (Z listów Kazimierza Wallisa do rodziny z frontów I wojny światowej). *Zeszyty Chorzowskie*, 6, 219–231.
- Drozdowski, A. (2001b). Sprawa polska z okopów wielkiej wojny widziana. W: J. Kurek (red. nauk.), *Kultura i obyczajowość mieszkańców Chorzowa w XIX i XX wieku* (s. 99–105). Chorzów: „Rokoko”; Miejski Dom Kultury „Batory”.
- Drozdowski, A. (2004). Korespondencja frontowa Kazimierza Wallisa. *Książnica Śląska*, 27, 71–80.
- Dzierża, P. (ok. 1966). *Dzieje Bytomia* (t. 4. Pieśni ludowe ziemi bytomskiej zebrane przez rozbarczan Ł. Wallisa i F. Musialika). Rps Biblioteka Śląska, sygn. R 819 III/4.
- Joniak, A. (2016). Wallisowie ze Śląska – dzieje rodziny. W: G.B. Szewczyk, R. Kaczmarek (red. nauk.), *I wojna światowa na Śląsku: historia – literatura – kultura* (s. 139–147). Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V; Katowice: Biblioteka Śląska.
- Kaczmarek, R. (2014). *Polacy w armii kajzera: na frontach I wojny światowej*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Kubica, A. (2016). I wojna światowa oczami Górnoślązaka: listy z frontu Kazimierza Wallisa. W: G.B. Szewczyk, R. Kaczmarek (red.), *I wojna światowa na Śląsku: historia – literatura – kultura* (s. 148–165). Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V; Katowice: Biblioteka Śląska.
- Kudera, J. (ok. 1942). Paweł Czapła (1849–1917). W: J. Kudera, *Materiały biograficzne do drugiego wydania dzieła „Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych”*, z. 8. Rps Biblioteka Śląska, sygn. R 103 II/8.
- Ligęza, J. (1957). Stanisław Wallis, etnograf Górnego Śląska. *Zaranie Śląskie*, 1–2, 96–103.
- Majcherek, I. (1992). *Spuścizna po Łukaszu i Stanisławie Wallisach w zbiorach Bytomia, Chorzowa i Katowic*. Praca magisterska napisana pod kier. M. Pawłowiczowej. Uniwersytet Śląski. Katowice. Mps Biblioteka Śląska, sygn. R 2577 III.

- Modrzyński, J. (1960). Stanisław Wallis (9. XI. 1895–23. II. 1957). W: S. Wallis, *Przysłowia i „pogodki” ludowe na Górnym Śląsku* (s. VII–IX). Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Pośpiech, J. (1982). Śląsk (1864–1918). W: H. Kapełuś, J. Krzyżanowski (red.), *Dzieje folklorystyki polskiej 1864–1918* (s. 526–528). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szramek, E. (1914). *O zbiorach pieśni ludowych na Górnym Śląsku, napisał Ludomir*. Bytom: Konstanty Prus.
- Turek, K. (1981). *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wallis, K. (1915–1918a). *Korespondencja wojenna do ojca Łukasza Wallisa*. Rps Biblioteka Śląska, sygn. R 1894-1897 III. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/132404>.
- Wallis, K. (1915–1918b). *Korespondencja wojenna do brata Stanisława Wallisa*. Rps Biblioteka Śląska, sygn. R 1898-1899, R 1901-1902 III. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/132407>.
- Wallis, K. (1919/1920). *Życie człowieka. Skarb Rodzinny, II*, 317.
- Wallis, Ł. (1925). *Kolędy górnośląskie czyli Opis zwyczajów ludowych w czasie Bożego Narodzenia oraz 32 starych kolęd górnośląskich z melodjami zebranych z ust ludu przez Hermana Dónaję*. Przedm. S. Domańczak. Bytom: Katolik.
- Wallis, Ł. (b.d.). *Korespondencja*. Rps Biblioteka Śląska, R 1900 III.
- Zorza Polska*. (1909–1912). Rps Biblioteka Śląska, sygn. R 1416 III. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/440313/edition/412952>.

Weronika Pawłowicz

The Silesian Library

e-mail: werpaw5@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3502-1376>

**From the collection of the Silesian Library:
“Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci” and its author**

Abstract: The article presents an analysis of the handwritten journal for children “Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci,” kept in the collection of the Silesian Library in Katowice (reference number R 1416 III). The creator of the magazine was Kazimierz Wallis (1896–1918), son of Łukasz Wallis (1863–1940), a well-known collector of Silesian folk songs. In the 22 issues, created between October 1909 and January 1912, he published works of his own authorship – stories, poems (a few translated by himself), descriptions, anecdotes, jokes, rebuses, golden thoughts, and drawings. The journal was most likely bound by the Wallis. At the end of the volume, cards

of dark, thicker paper were added, on which 28 drawings by Kazimierz were glued. Some of them were created during his service in the German army during World War I. Kazimierz Wallis was lost on September 27, 1918 in the battle of Havrincourt near Arras in the Pas-de-Calais department.

Keywords: Correspondence. Drawings. Wallis Kazimierz. Magazine for children. World War I. "Zorza Polska. Miesięcznik dla Dzieci"

Artykuł wpłynął do redakcji 31 sierpnia 2020 r.

Tomasz Dudek

Biblioteka Jagiellońska

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

e-mail: tomasz.l.dudek@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0666-6407>

Zakład Narodowy im. Ossolińskich i jego zbiory w latach 1817–1939

Abstrakt: Celem prezentowanego artykułu jest ukazanie dziejów i zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1817–1939. Za pomocą analizy zachowanych dokumentów oraz istniejącej literatury przedmiotu starano się nie tylko ukazać historię instytucji, wybrane kolekcje z zasobów biblioteki, ale także przedstawić jej organizację oraz ludzi, którzy na przestrzeni przeszło 120 lat przewinęli się przez jej mury. Jest to tym ważniejsze, że w przeciwieństwie do wielu innych polskich bibliotek nigdy nie napisano całościowej historii Ossolineum. Przyczyną tej sytuacji było to, że po 1945 r. niemal wszystkie archiwalia mogące służyć poznaniu dziejów Zakładu pozostały we Lwowie, zaś dostęp do nich był dla polskich badaczy bardzo utrudniony, a czasami nawet wręcz niemożliwy. Sytuacja ta zaczęła się powoli zmieniać po 1989 r. Wtedy też powstały mniejsze lub większe prace przyczynkarskie dotyczące dziejów Ossolineum. Dopiero od niedawna na rynku księgarskim zaczęły się pojawiać szersze publikacje ukazujące różne aspekty funkcjonowania Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zgodnie z zamierzeniami fundatora instytucja ta złożona z biblioteki, wydawnictwa oraz muzeum miała nie tylko gromadzić różnego rodzaju druki, rękopisy, dzieła sztuki, ale także udostępniać swoje zbiory wszystkim zainteresowanym. Data początkowa artykułu wyznaczona została przez powołanie Zakładu, do którego doszło w 1817 r. Fundator przez kilka lat rozważał, gdzie instytucja będzie mieć swoją siedzibę. Ostatecznie już po jego śmierci w roku 1827 zbiory zgromadzone przez Józefa Maksymiliana Ossolińskiego zostały przewiezione do Lwowa i umieszczone w przebudowanym byłym kościele i klasztorze karmelitanek trzewickowych. Wtedy też dołączono ostatecznie do Ossolineum zbiory gromadzone przez rodzinę Lubomirskich z Przeworska. Przez okres przeszło 100 lat do zbiorów Ossolineum trafiły liczne rękopisy, archiwa, książki, czasopisma i dzieła sztuki. Datę końcową prezentowanego artykułu wyznacza rok 1939. Wybuch II wojny światowej rozpoczął bowiem nowy, dramatyczny okres w dziejach Ossolineum zakończony jego przeniesieniem do Wrocławia w 1945 r.

Słowa kluczowe: XIX–XX w. Historia. Lwów. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zbiory specjalne

Po upadku państwa polskiego wielu świątłych arystokratów rozpoczęło gromadzenie pamiątek kultury narodowej, aby w ten sposób zachować bogaty dorobek kulturalny wielonarodowej Rzeczypospolitej dla przyszłych pokoleń. Do najbardziej znanych należały działania podjęte przez Izabellę z Flemingów Czartoryską oraz Tadeusza Czackiego. W podobnym duchu działał na terenie zaboru austriackiego postępowy arystokrata, kolekcjoner i bibliofil – Józef Maksymilian Ossoliński. Jeszcze w czasach stanisławowskich J.M. Ossoliński wykazywał zainteresowania naukowe. Temu też służyły jego podróże zagraniczne odbyte w 1785 i 1792 r. Odwiedził wtedy m.in. Pragę, Drezno, Frankfurt. Szczególnie owocna okazała się wizyta w Pradze, gdzie zapoznał się z działalnością i funkcjonowaniem tamtejszej biblioteki uniwersyteckiej (Trzynadlowski, 1967, s. 12).

Od 1790 r. J.M. Ossoliński mieszkał w Wiedniu, gdzie nawiązał dobre kontakty na dworze wiedeńskim. W tamtejszych sferach doskonale były znane jego zainteresowania bibliofilskie, co było chyba jedną z przyczyn mianowania go w 1809 r. prefektem Nadwornej Biblioteki Cesarskiej. Niezależnie od pracy w bibliotece cesarskiej, starał się gromadzić własny księgozbiór. Chcąc uchronić swoją kolekcję przed rozproszeniem po śmierci, w 1804 r. zawarł układ z ordynatem Stanisławem Zamojskim, na mocy którego przekazywał zgromadzony przez siebie księgozbiór oraz dzieła sztuki wraz z odpowiednimi środkami finansowymi na rzecz Ordynacji Zamojskiej. W wyniku tego porozumienia w Zamościu planowano powstanie biblioteki, której podstawę miały stanowić zbiory przekazane przez J.M. Ossolińskiego. Funkcję opiekuna biblioteki miał zawsze sprawować aktualny Ordynat Zamojski. Niestety, utrata przez Austrię Zamościa spowodowała, że do utworzenia biblioteki nie doszło (Mikulski, 1956, s. 15–17; Maleczyńska, 1987, s. 38). Po kilku nieudanych próbach powołania biblioteki J.M. Ossoliński zdecydował się w 1817 r. na konstytuowanie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Fundacja została zatwierdzona przez cesarza Franciszka I w 1817 r. Rozpoczęto wówczas poszukiwanie siedziby dla nowo tworzonej instytucji. Ostatecznie zbiory J.M. Ossolińskiego trafiły już po jego śmierci w 1827 r. do Lwowa i zostały umieszczone w przystosowanym specjalnie do tego celu zespole klasztornym sióstr karmelitanek trzewiczkowych. Podstawą zbiorów nowej instytucji były książki,

rękopisy, grafika i dzieła sztuki gromadzone przez J.M. Ossolińskiego w jego wiedeńskiej siedzibie. Zgodnie z jego wolą Ossolineum miało się składać z muzeum, wydawnictwa, biblioteki, która w warunkach utraty przez kraj państwowości miała pełnić funkcję biblioteki narodowej. W jej skład weszły: biblioteka rodowa Ossolińskich, dublety z biblioteki T. Czackiego, zbiór księdza Michała Hieronima Juszyńskiego zawierający m.in. najstarsze wydania poezji polskich z XVI i XVII w. oraz druki ze zbiorów Ewarysta hr. Kuropatnickiego. Szczególnie cenny był zbiór E. Kuropatnickiego, który przekazał do zbiorów tworzonej przez J.M. Ossolińskiego biblioteki te druki, których ten ostatni dotąd nie posiadał (Fischer, 1927, s. 11; Matwijów, 2003, s. 11). Ponieważ fundator nie doczekał się potomków, dlatego też, aby zabezpieczyć podstawy finansowo-prawne Ossolineum, dnia 25 grudnia 1823 r. zawarł umowę z księciem Henrykiem Lubomirskim. W wyniku tego porozumienia w zbiorach Ossolineum znalazł się bogaty księgozbiór H. Lubomirskiego. Ponadto w skład Zakładu jako tzw. Muzeum Lubomirskich weszły zbiory dzieł sztuki gromadzone przez Lubomirskich w pałacu w Przeworsku. Warto dodać, że H. Lubomirski do końca swojego życia przekazywał do zbiorów Zakładu druki, rękopisy, grafikę czy muzealia, które nabywał podczas licznych podróży po Europie. Na mocy porozumienia każdorazowy Ordynat Przeworski miał pełnić funkcję kuratora literackiego Zakładu. Początkowo były z tym spore kłopoty, ponieważ aż do lat sześćdziesiątych XIX w. brak było urzędowego zatwierdzenia Ordynacji Przeworskiej przez władze austriackie. Zgodnie z wolą fundatora utworzono także stanowisko kuratora ekonomicznego. Przez wiele lat zajmowali je spokrewnieni z J.M. Ossolińskim członkowie rodzin Broniewskich i Baierów. Od 1930 r. funkcję tę pełnili przedstawiciele rodziny Ledóchowskich (Oświadczenie ks. Henryka Lubomirskiego, 1827, 4 marca, k. 2–4; Kosiński, Turalska, 1968, s. 112; Ledóchowski, 2002, s. 133–134; Adamczak, 1992, s. 26–27).

Objęcie stanowiska kuratora literackiego przez księcia H. Lubomirskiego okazało się bardzo dobrym posunięciem. Jedną z pierwszych jego decyzji było mianowanie na dyrektora Zakładu pijara, historyka i geografę ks. Franciszka Siarczyńskiego, pełniącego dotąd obowiązki proboszcza kolegiaty w Jarosławiu. Przyjęcie funkcji dyrektora przez ks. F. Siarczyńskiego wyraźnie przyspieszyło rozwój biblioteki. To właśnie dzięki jego intensywnym staraniom liczni ofiarodawcy przekazali do zbiorów biblioteki 1751 woluminów dzieł drukowanych oraz blisko 50 rękopisów. Nowy dyrektor nie tylko przeprowadził wstępne prace porządkowe księgozbioru, ale także rozpoczął prowadzenie działalności wydawniczej. Już bowiem w 1828 r. ukazał się we Lwowie pierw-

szy zeszyt czasopisma naukowego „Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” (Fischer, 1927, s. 20; Trzynadlowski, 1967, s. 46–47). Niestety ks. F. Siarczyński zmarł niespełna dwa lata później i przez dwa lata stanowisko dyrektora pozostawało nieobsadzone. Kurator literacki Ossolineum, książę H. Lubomirski, bardzo długo nie mógł zdecydować, kto ma zostać nowym dyrektorem. Początkowo chciał powierzyć to stanowisko znakomitemu historykowi Joachimowi Lelewelowi. Ten jednak odmówił, dlatego też książę zupełnie niespodziewanie zdecydował się powierzyć funkcję Konstantemu Słotwińskiemu – byłemu oficerowi wojsk Księstwa Warszawskiego. To właśnie za jego rządów w 1832 r. otwarta została czytelnia biblioteki. Wtedy też wprowadzono katalogi kartkowe w miejsce dotychczas używanych katalogów książkowych. Ponadto w początkach 1833 r. uruchomiona została drukarnia zakładowa. K. Słotwiński był zaangażowany w działalność patriotyczną, dlatego w drukarni ossolińskiej tłoczono nie tylko książki dopuszczone do oficjalnego obrotu, ale też nielegalne druki. Aby zmylić władze miały one fikcyjne nazwy miejsc publikacji (np. Londyn, Lipsk). W ten sposób wydano m.in. prace Kazimierza Brodzińskiego *O narodowości Polaków* i Adama Mickiewicza *Redutę Orдона*. Łącznie ukazały się blisko 22 druki. Niestety policja austriacka wpadła na trop całego przedsięwzięcia, co spowodowało nie tylko aresztowanie dyrektora K. Słotwińskiego, a także doprowadziło do poważnych ograniczeń w funkcjonowaniu Zakładu (Dunin-Borkowski, 1929, s. 19–24; Maleczyńska, 1987, s. 86; Adamczak, 1992, s. 46).

Do ustabilizowania sytuacji doszło dopiero w 1839 r., kiedy to dyrektorem został mianowany Adam Kłodziński, który nie tylko uporządkował sytuację prawno-ekonomiczną Zakładu, lecz także stworzył podwaliny pod dalszy rozwój fundacji Ossolińskiej. Za czasów A. Kłodzińskiego Ossolineum stało się jednym z głównych ośrodków życia kulturalnego Lwowa. Nowy dyrektor urządził tzw. wtorki literackie oraz organizował prelekcje i koncerty. To w gmachu Ossolineum koncertował podczas swojego pobytu w grodzie nad Pełtwią znakomity węgierski kompozytor i pianista Franciszek Liszt. Trzeba też dodać, że A. Kłodziński bardzo dbał o zatrudnianie w Zakładzie odpowiedniego personelu. To właśnie za sprawą jego starań pracę w bibliotece rozpoczął Jan Szlachtowski.

Dzięki energii J. Szlachtowskiego, późniejszego długoletniego kustosa, zakończono przenoszenie zbiorów bibliotecznych do nowo wyremontowanych pomieszczeń dawnego kościoła sióstr karmelitanek. Kiedy w 1846 r. kurator H. Lubomirski przejmował oficjalnie bibliotekę w odnowionym kościele, cały księgozbiór obejmował blisko

42 750 dzieł w 62 137 woluminach. Liczbę tę udało się osiągnąć dzięki licznym darom, jakie napłynęły wówczas do zbiorów Zakładu, m.in. Stanisława Wronowskiego, który podarował blisko 6000 tomów, oraz Henryka Rzewuskiego, który przekazał do zbiorów autograf swoich *Pamiętek Sopolicy*. Ponadto Aleksander Wereszczyński oraz kurator H. Lubomirski ofiarowali liczne druki wojskowe, rozkazy oraz pisma ulotne z okresu powstania listopadowego (Kosiński, Turalska, 1968, s. 108; Maleczyńska, 1987, s. 88; Adamczak, 1992, s. 16).

Działalność Zakładu Narodowego im. Ossolińskich pod koniec lat czterdziestych poważnie zakłóciła Wiosna Ludów (1848–1849). W wydarzeniach tych wzięli czynny udział m.in. Feliks Szlachtowski oraz późniejszy dyrektor biblioteki ossolińskiej August Bielowski. Sam Zakład w przeciwieństwie do biblioteki uniwersyteckiej, zniszczonej w wyniku artyleryjskiego ostrzału miasta, nie poniósł strat.

Lata pięćdziesiąte XIX w. przyniosły jednak bibliotece kolejne kłopoty. W 1850 r. zmarł bowiem kurator H. Lubomirski. Brak zatwierdzenia przez władze austriackie Ordynacji Przeworskiej spowodował, że jego syn Jerzy Lubomirski nie mógł objąć funkcji kuratora literackiego Zakładu. W tej sytuacji władze zaborcze mianowały na to stanowisko radcę gubernialnego Maurycego hr. Dzieduszyckiego. Jego rządy stanowiły w dziejach Zakładu jeden z najspokojniejszych okresów. Nowy kurator nie tylko uporządkował finanse, ale także wydzierzawił zdewastowaną drukarnię ossolińską. Ponadto w latach 1863–1866 starał się o przyznanie dla Zakładu prawa do drukowania książek dla galicyjskich szkół ludowych, do czego niestety wówczas nie doszło. Trzeba podkreślić, że pomyślny okres w swoich dziejach Ossolineum zawdzięczało m.in. starannemu doborowi pracowników. Obok A. Bielowskiego warto wymienić nazwiska Ksawerego Godebskiego, Karola Szajnochy czy ukraińskiego działacza narodowego Iwana Wahilewicza. W 1850 r. doszło do zmiany na stanowisku dyrektora Ossolineum, którym został A. Bielowski. Za jego urzędowania ukazało się drugie wydanie słownika języka polskiego Samuela Bogumiła Lindego. Ponadto znacznie wzbogacono zbiory, a także rozpoczęto wydawanie serii „Biblioteka Ossolińska” zawierającej materiały do historii Polski oraz zbioru dokumentów do dziejów Polski *Monumenta Poloniae Historica* (Korcz, 1994, s. 134–135; Mikulski, 1956, s. 20; Trzynałowski, 1967, s. 72–73).

Pomyślny okres w dziejach Ossolineum rozpoczął się w latach sześćdziesiątych w związku z narastającą liberalizacją w państwie Habsburgów. Rezultatem zmian politycznych było m.in. zatwierdzenie Ordynacji Przeworskiej i tym samym J. Lubomirski mógł wreszcie objąć stanowisko kuratora Zakładu. Za jego rządów w Ossolineum zaszły

liczne zmiany. Przede wszystkim zostały przeniesione do Lwowa zbiory muzealne i biblioteczne z Przeworska. Tym samym ostatecznie rozpoczęło działalność Muzeum Książąt Lubomirskich, będące integralną częścią Ossolineum. Opiekę nad nim powierzono artyście malarzowi Edwardowi Pawłowiczowi. Ponadto J. Lubomirski doprowadził do otwarcia w głównym gmachu biblioteki osobnej czytelnicy dla pracowników naukowych (Fischer, 1927, s. 31).

W 1872 r. doszło do poważnych zmian we władzach Ossolineum. Zmarł bowiem dotychczasowy kurator J. Lubomirski. Jego syn Andrzej Lubomirski był wówczas nieletni, tak więc nowym kuratorem został zarządzający ordynacją Kazimierz hr. Krasicki. Jego główną zasługą było uzyskanie od władz wiedeńskich prawa do wydawania przez Zakład książek i podręczników dla szkół ludowych z polskim językiem wykładowym. Przywilej ten przyniósł spore przychody finansowe, które przeznaczono na dalszy rozwój Ossolineum. Za rządów K. Krasickiego nastąpiła także zmiana na stanowisku dyrektora, którym został Wojciech Kętrzyński. Zajmując to stanowisko nie tylko wydatnie przyczynił się do powiększenia zbiorów bibliotecznych, ale też doprowadził do zatrudnienia nowych pracowników. Wtedy to pracę w Ossolineum rozpoczęli m.in. Władysław Bełza, Ludwik Bernacki czy Mieczysław Treter. Niewątpliwie największą zasługą W. Kętrzyńskiego dla Ossolineum było otwarcie czytelnicy naukowej, w której udostępniano zbiory rękopiśmienne, oraz wydanie katalogu rękopisów (Dworsatschek, 2018, s. 22–25). W okresie dyktury W. Kętrzyńskiego do zbiorów rękopisów trafiło wiele cennych zespołów. Niewątpliwie do najcenniejszych należało Archiwum Sapiehów z Krasicyzna przekazane tuż przed wybuchem I wojny światowej przez księcia Władysława Sapiehę. Zawierało ono m.in. korespondencję rodzinną, listy królów polskich, akta dotyczące konfederacji barskiej itp. W jego zbiorach znajdowała się również duża liczba materiałów archiwalnych dokumentujących aktywność polityczną prowadzoną przez poszczególnych członków rodziny na przestrzeni kilku stuleci. Do najcenniejszych należały akta dotyczące działalności Marszałka Krajowego Galicji księcia Leona Sapiehy oraz jego syna Adama. Niestety po 1945 r. kolekcja ta w całości została zatrzymana we Lwowie. Niewielka część papierów z tego zespołu, która nie znalazła się w lwowskim Ossolineum, została przekazana w latach siedemdziesiątych XX w. przez Matyldę z Sapiehów Osterwinę do Biblioteki Czartoryskich w Krakowie (Umowa, 1919, 10 czerwca, k. 16–19; Pękalska, 2017, s. 70).

Warto również dodać, że W. Kętrzyński podczas blisko czterdziestu lat swojego urzędowania przyczynił się wydatnie do powiększenia zasobu książek i czasopism. W 1917 r. zbiory biblioteki liczyły już blisko

140 000 tomów. To właśnie dzięki staraniom dyrektora W. Kętrzyńskiego biblioteka Ossolineum posiadała m.in. kompletny zbiór prasy polskiej wychodzącej na terenie zaboru pruskiego. Do najcenniejszych w tym zbiorze należały komplety roczników „Dziennika Bydgoskiego” i „Gazety Olsztyńskiej”. Cała ta kolekcja została po 1945 r. zatrzymana we Lwowie przez władze sowieckie (Ossolineum, b.d., k. 141; Maleczyńska, 1987, s. 90; Adameczak, 1992, s. 114–118).

Wybuch I wojny światowej postawił na porządku dziennym kwestię dalszego istnienia biblioteki. Spowodowane to było z jednej strony odejściem części personelu do wojska, z drugiej zaś z klęskami, jakie w pierwszych miesiącach wojny poniosły państwa centralne na froncie wschodnim. We wrześniu 1914 r. Lwów, tak jak duża część Galicji, znalazł się pod okupacją rosyjską. Plany władz carskich przewidywały nie tylko przyłączenie Lwowa i większej części Galicji do państwa rosyjskiego, ale także przyspieszoną rusyfikację tych ziem. W takim wypadku zbiory ossolińskie miały zostać wywiezione w głąb Rosji. Na szczęście do tego nie doszło, a odbicie miasta przez armię austriacką w czerwcu 1915 r. zapobiegło grabieży zbiorów (Fischer, 1927, s. 38). Tuż po zajęciu miasta przez oddziały austriackie dyrektor W. Kętrzyński opublikował na łamach „Gazety Wieczornej” artykuł, w którym czytamy, że wbrew wielu obawom Ossolineum przetrwało niemal bez strat trudne czasy rosyjskiej okupacji. Mało tego, do zbiorów napłynęły wówczas liczne depozyty zawierające książki, rękopisy lub dzieła sztuki. Jednym z najcenniejszych był depozyt rodziny Sapiehów z Krasiczyna zawierający dzieła sztuki, biżuterię, książki, rękopisy, które nie znalazły się w zbiorze przekazanym w 1910 r. (Spis przedmiotów, 1915, k. 13–22; Kętrzyński, 1915, s. 2).

Mimo że w 1915 r. większa część Galicji została wyzwolona spod okupacji rosyjskiej, to jednak zagrożenie, jakie niesły dla bibliotek i dzieł sztuki działania wojenne, nie minęło. Szczególnie trudna sytuacja panowała w powiatach galicyjskich znajdujących się w strefie przyfrontowej. Jakby tego było mało, wiele prywatnych bibliotek i zbiorów dzieł sztuki pozbawionych było jakiegokolwiek opieki. W tej sytuacji 18 czerwca 1917 r. władze Ossolineum, mając na względzie ratowanie wielowiekowego polskiego dorobku kulturalnego, wystosowały bezprecedensowy apel, w którym czytamy, że „Zabezpieczenie bibliotek i archiwów prywatnych, [...] stanowi jedną z najbardziej aktualnych spraw czasu. Z każdą chwilą bowiem, nawet mimo odzyskania terytoriów, zagraża im coraz bardziej częściowa ruina lub nawet zupełna zagłada. Powodem tego głównym są: brak opieki, nieumiejętność konserwowania zbiorów, książek, aktów, dyplomów. [...] Z tych więc jasnych i niewymagających chyba szerszego uzasadnienia racji, Zakład Narodowy im. Ossolińskich,

zwraca się z gorącą prośbą o powierzenie mu na własność lub w depozyt archiwaliów, księgozbiorów, zabytków pamiątkowych, zwłaszcza [...] prywatnych” (Markowska, 2017, s. 161). Apel ten nie pozostał bez echa, gdyż do Ossolineum napłynęło wówczas bardzo wiele cennych archiwaliów, bibliotek czy kolekcji dzieł sztuki. Spośród nich warto może wspomnieć przekazane w 1918 r. w testamencie przez Włodzimierza Kozłowskiego, prawnika i polityka, archiwalia oraz książki. Biblioteka W. Kozłowskiego zawierała ponad 20 000 tomów, głównie dotyczących historii, polityki, socjologii. Nieporównanie cenniejsze były jego prywatne papiery, tzw. teki Kozłowskich, składające się z 484 jednostek archiwalnych. Zawierały one oprócz papierów rodzinnych wypisy z archiwów wiedeńskich dotyczące stosunków polsko-austriackich oraz dziejów Galicji. Obok tego znajdowały się tam materiały dotyczące działalności politycznej Włodzimierza i Zygmunta Kozłowskich i fragmenty protokołów z posiedzeń Koła Polskiego w Wiedniu oraz Koła Sejmowego. Po 1945 r. materiały te w całości pozostały niestety we Lwowie (Pękalska, 2017, s. 59).

Napływ wielu cennych zbiorów rękopiśmiennych spowodował konieczność przekształceń organizacyjnych biblioteki. Dnia 21 czerwca 1917 r. ówczesny kurator literacki książę Andrzej Lubomirski podpisał rozporządzenie powołujące do istnienia Biuro Rękopisów i Archiwaliów. Zadaniem nowej jednostki organizacyjnej było opracowanie i udostępnianie czytelnikom rękopisów i archiwaliów znajdujących się w zbiorach Ossolineum. Na jego czele stanął Jerzy Koller zajmujący się dotąd opracowaniem archiwum sapieżyńskiego (Dworsatschek, 2018, s. 26).

Do ponownego zagrożenia zbiorów ossolińskich doszło w listopadzie 1918 r. Rankiem 1 listopada na budynkach publicznych Lwowa pojawiły się flagi ukraińskie, zwiastujące proklamowanie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Z takim rozwojem sytuacji nie chcieli się pogodzić będący w zdecydowanej większości polscy mieszkańcy miasta, którzy rozpoczęli walkę z oddziałami ukraińskimi. Konflikt pomiędzy polskimi mieszkańcami a zajmującą miasto armią ukraińską stanowił ogromne zagrożenie dla biblioteki i jej zbiorów. Tuż po jego rozpoczęciu gmach biblioteki został zajęty przez oddziały ukraińskie, które z tego miejsca ostrzeliwały polskie pozycje w gmachu Poczty Głównej. Adam Fiszer pisał później, że „szaniec ochronny uczynili dla się żołnierze ruscy z grubych roczników dawnych czasopism, z rzadkich kompletów i w ogóle większych foliałów” (Fiszer, 1927, s. 38).

Gmach biblioteki znajdował się na linii frontu aż do końca walk w mieście. Dopiero w nocy 21/22 listopada na rozkaz dowodzącego siłami ukraińskimi atamana Dymitra Witowskiego opuściły one mia-

sto. Nie był to jednak koniec kłopotów. Jeszcze przez najbliższe cztery miesiące miasto było ostrzeliwane przez artylerię ukraińską, której pociski uszkodziły m.in. gmach Zakładu. Ponowne zagrożenie nadeszło w 1920 r., kiedy to pod miasto podeszła armia Siemiona Budionnego. Sytuacja ta wywołała poważne obawy co do dalszych losów Ossolineum. Na szczęście najcenniejsze zbiory biblioteki zostały wcześniej przewiezione do Krakowa (Fischer, 1927, s. 38).

Warto dodać, że zarówno podczas wojny polsko-ukraińskiej, jak i polsko-bolszewickiej, pracownicy Ossolineum prowadzili intensywne działania mające na celu ratowanie przed zniszczeniem dóbr kultury znajdujących się na prowincji. W akcji tej w sposób szczególny wyróżnił się kustosz Władysław Wisłocki. Stefan Wierczyński wspominał później, że „W czasach wojennych (1919, 1920) Wisłocki ratuje od zniszczenia i zagłady wiele cennych bibliotek prowincjonalnych, będących przeważnie własnością osób prywatnych (np. księgozbiory z Dubna, Krzemieńca, Raju koło Brzeżan). W najgorszych chwilach wojny, podczas ostrzeliwania i bombardowania miasta, Wisłocki zostawił własny dom, a trwał na stanowisku w murach Biblioteki: pilnuje zbiorów, chroni je przed zniszczeniem i rozgrabieniem. Własnym przykładem zachęca innych i do wytrwania i dzielności. Ocalenie zbiorów Ossolineum w krytycznym czasie przełomów wojennych to jego duża i rzetelna zasługa” (Wierczyński, 1946, s. 426).

Zakończenie wojny polsko-sowieckiej stanowiło zamknięcie pewnego etapu w dziejach Zakładu. Niemal zaraz po ustaniu działań wojennych przystąpiono do normalnej pracy. Trzeba dodać, że od 1918 r. Ossolineum miało nowego dyrektora, którym był L. Bernacki. Jego głównym celem było nie tylko podniesienie prestiżu i znaczenia Ossolineum wśród polskich bibliotek, ale także zachowanie wiodącej roli Zakładu jako skarbnicy piśmiennictwa i placówki naukowo-kulturalnej o znaczeniu ogólnopolskim. Celom tym służyły liczne przedsięwzięcia podejmowane z inicjatywy dyrektora L. Bernackiego. Do najważniejszych można zaliczyć wydawanie w latach 1924–1928 „Przewodnika Bibliograficznego”, na łamach którego starano się rejestrować tak druki ciągłe, jak i zwarte ukazujące się na terenie naszego kraju. W 1925 r. z inicjatywy kustosza W. Wisłockiego podjęto próbę powołania w ramach Ossolineum Ośrodka Studiów Słowiańskich. Niestety ta cenna inicjatywa nie doczekała się realizacji. Jedynie częściowo powiodły się starania o przyznanie Ossolineum prawa do egzemplarza obowiązkowego – w 1927 r. Zakład otrzymał to prawo, ale tylko w odniesieniu do czasopism (Korzon, 1974, s. 190–191; Matwijów, 2013, s. 39–40). Dyrektorowi L. Bernackiemu udało się natomiast w 1926 r. przeprowa-

dzić reformę struktury bibliotecznej polegającą na utworzeniu Działu Starych Druków. Na jego czele stanęła Eugenia Kurkowa. W dziale tym znalazły się druki polskie i obce wydane w XV i XVI w. Poza strukturą działu pozostały natomiast druki wydane w XVII i XVIII w. Do Działu Starych Druków włączono je dopiero w okresie okupacji sowieckiej. W 1938 r. w zbiorze tym znajdowało się 318 inkunabułów oraz 5067 dzieł wydanych w XVI w. Pochodziły one przede wszystkim z przekazanych Zakładowi zbiorów J.M. Ossolińskiego, ks. F. Siarczyńskiego oraz napływających w dużej liczbie aż do 1939 r. darów znamienitych rodzin arystokratycznych, takich jak Lubomirscy, Sapiehowie czy Pawlikowscy. Ponieważ aż do 1939 r. jedynym pracownikiem oddziału była jego kierowniczka E. Kurkowa wspierana okresowo przez stypendystów, opracowanie tego zbioru posuwało się bardzo wolno. E. Kurkowa zdołała do wybuchu II wojny światowej przygotować opisy katalogowe zaledwie 431 woluminów. Zawierały one imię i nazwisko autora, skrócony opis tytułu, miejsce i rok wydania, cytate bibliograficzną oraz format i sygnaturę (Tyszkowski, 2000, s. 217–218; Piđłypczak-Majerowicz, 2019, s. 35–40).

Dyrektor L. Bernacki wiele uwagi poświęcał również wydawnictwu. To właśnie dzięki jego staraniom zawarto porozumienie z rodziną Henryka Sienkiewicza dające Zakładowi wyłączne prawo na wydawanie jego dzieł. W ramach edycji utworów H. Sienkiewicza oficyna ossolińska opublikowała m.in. powieść *Krzyżacy* w formacie kieszonkowym. To wydanie było jedną z przyczyn, dla których po zajęciu miasta przez Niemców w 1941 r. w Ossolineum pojawiło się gestapo, chcąc aresztować zmarłego we wrześniu 1939 r. dyrektora L. Bernackiego (Korcz, 1994, s. 145; Korzon, 1974, s. 181; Stański, 2005, s. 9). Tuż przed samym wybuchem II wojny światowej Ossolineum zawarło umowę ze spadkobiercami Władysława Stanisława Reymonta na wydanie kompletu jego dzieł. Niestety przed 1 września 1939 r. drukarnię ossolińską zdołały opuścić jedynie *Ziemia obiecana* oraz biografia W.S. Reymonta napisana przez Juliana Krzyżanowskiego. Dyrekcji Zakładu udało się również pozyskać niektóre rękopisy polskiego noblisty (Czczor, 1933, k. 1–3). Należy też wspomnieć, że w tym okresie udało się znacząco rozbudować bazę poligraficzną Zakładu. Wraz z zakupionymi tuż przed wybuchem wojny drukarnią Winiarza oraz drukarnią „Gazety Lwowskiej” w posiadaniu Ossolineum znalazły się trzy dobrze wyposażone drukarnie. Wprawdzie już na początku lat dwudziestych zlikwidowana została drukarnia „Gazety Lwowskiej”, co nie zmienia jednak faktu, że po raz pierwszy w swoich dziejach Zakład dysponował nowoczesną bazą poligraficzną. Dzięki tej sytuacji Ossolineum stało się jednym z naj-

ważniejszych wydawnictw funkcjonujących w II Rzeczypospolitej. Do wzrostu jego znaczenia przyczyniło się również przejęcie w 1933 r. serii wydawniczej „Biblioteka Narodowa”, w ramach której wydawano dzieła klasyków literatury polskiej i światowej w opracowaniu historyków literatury – znawców poszczególnych zagadnień. Atutem serii była bardzo przystępna cena. Wszystko to spowodowało, że odniosła ona ogromny sukces, przyczyniając się do upowszechnienia czytelnictwa wśród szerokich rzesz polskiego społeczeństwa, ale także przynosząc spore dochody Ossolineum (Florek, b.d., k. 3–5; Gebarowicz, 1956, s. 148).

Zakończenie działań wojennych dało również możliwość przyspieszenia porządkowania zbiorów, które w dużej liczbie napłynęły do biblioteki tuż przed wybuchem wojny, jak i w trakcie jej trwania. W tym kontekście należy wspomnieć o bibliotece przekazanej w latach 1912–1917 przez księcia Stefana Lubomirskiego z Kruszyny. Obejmowała ona kilka tysięcy tomów z zakresu filozofii, historii teologii, prawa, sztuk pięknych czy teologii. Ponadto zawierała imponującą kolekcję archiwaliów rodzinnych oraz kolekcję rękopisów, z których najcenniejszy był rękopis *Kroniki* Galla Anonima. W 1921 r. w skład Ossolineum weszła z kolei jako odrębna jego część Biblioteka Pawlikowskich z Medyki przekazana przez Jana Gwalberta Pawlikowskiego (Dworsatschek, 2018, s. 27; Fiszer, 1927, s. 43–45; Pękalska, 2017, s. 62–63).

W 1928 r. z inicjatywy dyrektora L. Bernackiego urządzone zostały uroczyste obchody stulecia istnienia Ossolineum. Wprawdzie właściwy jubileusz przypadał na rok 1917, ale zawierucha wojenna uniemożliwiła wówczas jego zorganizowanie. Obchody z udziałem licznych gości z kraju i zagranicy połączone zostały z I Zjazdem Bibliotekarzy Polskich oraz III Zjazdem Bibliofilów Polskich (Dworsatschek, 2018, s. 195–196; Trzynadlowski, 1967, s. 107).

Szczególnie ważną rolę w każdej bibliotece odgrywają katalogi. Nie inaczej było w Ossolineum. Podstawowym katalogiem biblioteki był katalog alfabetyczny. Ponadto istniał katalog rzeczowy oraz czytelni. Specyfiką biblioteki Ossolineum było posiadanie dwóch katalogów alfabetycznych. W pierwszym z nich rejestrowane były wszystkie polonika. Aż do 1918 r. włączano do niego te dzieła, które ukazały się na ziemiach, choć przez krótki czas należących przed rozbiorem do państwa polskiego. W jego skład wchodziły również książki polskie wydane na emigracji oraz dzieła dotyczące Polski. W drugim katalogu rejestrowane były dzieła, jakie biblioteka otrzymywała w ramach wymiany międzynarodowej. Była ona bardzo rozwinięta. Janina Kelles-Krauz, która pracowała we Lwowie aż do 1957 r., wspominała później, że jeszcze dziesięć lat po zakończeniu II wojny światowej do Lwowa nadchodziły

paczki z książkami dla Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Fatalne było natomiast to, że wszystkie nabytki (druki ciągłe, zwarte, stare druki) inwentaryzowano w jednym ciągu sygnaturowym (Ossolineum, b.d., k. 91; Matwijów, 2003, s. 18). Ogromne znaczenie w bibliotece Ossolineum miał Dział Rękopisów. W tym dziale przechowywano m.in. autografy Aleksandra Fredry, W.S. Reymonta, Juliusza Słowackiego, spuścizny polskich uczonych i działaczy politycznych oraz niepomierne archiwa rodowe i magnackie. Ponadto w jego skład wchodziły liczne materiały źródłowe dotyczące dziejów politycznych i gospodarczych Polski oraz dyplomy i dokumenty wystawiane przez polskich królów (Matwijów, 2003, s. 25–26). Jednym z większych działów biblioteki był dział czasopism. Czasopisma gromadzone były w bibliotece ossolińskiej od początku jej funkcjonowania. Wśród przewiezionych po śmierci fundatora zbiorów znalazła się obszerna kolekcja czasopism głównie z okresu Sejmu Czteroletniego. Przez cały XIX w. w bibliotece gromadzone były egzemplarze czasopism polskich wydawanych zarówno w kraju, jak i na emigracji. Tuż przed wybuchem wojny Ossolineum posiadało blisko 2600 tytułów czasopism polskich oraz około 200 tytułów czasopism zagranicznych. Wiele z nich było przechowywanych w bibliotece w kilku egzemplarzach. Dział ten niestety poniósł największe straty podczas II wojny światowej. We Lwowie pozostały m.in. kompletne roczniki lwowskich czasopism takich jak np.: „Dziennik Polski”, „Gazeta Narodowa”, „Ojczyzna”, „Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki”, „Słowo Polskie” (Ossolineum, b.d., k. 135–140; Matwijów, 2003, s. 25).

Druga połowa lat trzydziestych upłynęła pod znakiem dalszego powiększania zasobu bibliotecznego. Miało to m.in. związek z apelem władz Ossolineum, aby przekazywać do jego zasobów materiały dotyczące dziejów zaboru austriackiego. W wyniku tego apelu do zbiorów ossolińskich napłynęły m.in. papiery konserwatywnych polityków galicyjskich Tomasza i Albina Rayskich, czy korespondencja arcybiskupa lwowskiego obrządku łacińskiego Andrzeja Ankwicza z lat 1813–1837 (Odezwa, 1937, k. 1–2; Dworsatschek, s. 33). Już po wybuchu II wojny światowej Artur hr. Tarnowski z Dzikowa przekazał do depozytu Ossolineum rękopis *Pana Tadeusza*. Został on wówczas oprawiony i przekazany do Działu Rękopisów, gdzie otrzymał sygnaturę 6932. Pozostał w zbiorach biblioteki aż do 1944 r., kiedy, wraz z innymi ossolińskimi obiektami, został wywieziony przez Niemców do Adolina na Dolny Śląsk. Rękopis trafił ponownie do zbiorów ossolińskich w 1947 r. W 1999 r. spadkobiercy A. Tarnowskiego sprzedali rękopis za 1/3 jego wartości gminie Wrocław, która z kolei podarowała go do zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Pękalska, 2017, s. 174).

W przeddzień wybuchu II wojny światowej biblioteka Ossolineum należała z pewnością do największych bibliotek w kraju. W jej skład wchodziły: archiwum, czytelnia, działy rękopisów, czasopism, starych druków, katalogi, magazyn główny. Archiwum biblioteki gromadziło wszelkie materiały dotyczące jej funkcjonowania. Znajdowały się w nim m.in. korespondencja dyrektorów, kuratorów i pracowników Zakładu. Według sprawozdania przygotowanego na zlecenie sowieckich władz okupacyjnych w listopadzie 1939 r., w przededniu wybuchu wojny w zbiorach ossolińskich znajdowało się 324 621 woluminów z czego 21 503 stanowiły druki wchodzące w skład przekazanej w 1921 r. w depozyt wieczysty Biblioteki Pawlikowskich z Medyki. Ponadto w magazynach bibliotecznych przechowywano 160 000 woluminów różnego rodzaju druków nieskatalogowanych. W zbiorach bibliotecznych znajdowało się również 6719 rękopisów skatalogowanych (w tym 271 pochodzących ze zbiorów Pawlikowskich). Nieskatalogowanych pozostało wówczas 7901 rękopisów. Dodatkowo w zbiorach bibliotecznych były skatalogowane 2373 dyplomy (w tym 242 ze zbiorów Pawlikowskich), 9568 autografów (w tym 4270 ze zbiorów Pawlikowskich) oraz 3077 map (w tym 678 ze zbiorów Pawlikowskich) (Sprawozdanie, 1939, k. 6). Gwałtowny rozwój Ossolineum w II Rzeczypospolitej nie byłby możliwy, gdyby nie ogromne zaangażowanie jego pracowników. Warto w tym miejscu zacytować profesora Mieczysława Gębarowicza, który pisał po II wojnie światowej, że „Ossolineum dla [...] pracowników to nie była tylko baza materialna i naukowa, a przede wszystkim hasło i nakaz. Wyrażał się on w swoistym patriotyzmie ossolińskich, który wymagał od każdego, aby oddać Zakładowi nie tylko swój czas, ale i wszystkie swoje siły, i być nie tylko bibliotekarzem-biurokratą, ale stojącym poza życiem mołem książkowym, lecz przede wszystkim obywatelem, czynnym współtwórcą kultury narodu” (Gębarowicz, 1956, s. 147).

Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa spowodowała, że dnia 31 sierpnia 1939 r. pod osobistym nadzorem dyrektora L. Bernackiego rozpoczęto pakowanie i zabezpieczanie najcenniejszych zbiorów Ossolineum. Pierwszego września 1939 r. w kilka godzin po rozpoczęciu wojny na Lwów spadły pierwsze niemieckie bomby. Tym samym rozpoczął się ostatni, najbardziej dramatyczny okres funkcjonowania Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w jego dotychczasowej siedzibie (Ossolineum, b.d., k. 13). Na zakończenie tych rozważań warto jeszcze wspomnieć o jednej istotnej rzeczy. Mianowicie po zajęciu miasta przez wojska sowieckie nowy dyrektor biblioteki Jerzy Borejsza zdecydował się na utworzenie w ramach placówki nowego działu, tzw. działu kon-

centracji. Jego pracownicy z narażeniem zdrowia i życia prowadzili heroiczną walkę mającą na celu uratowanie dla kultury polskiej bezcennych zbiorów bibliotecznych znajdujących się w pałacach, kościołach, czy prywatnych mieszkaniach. Dzięki tej akcji w zbiorach Ossolineum znalazło się blisko 500 000 książek z następujących bibliotek: Poturzyckiej Dzieduszyckich, Łacińskiego Seminarium Duchownego we Lwowie, Potockich z Pomorzian oraz wielu innych. Wśród przejętych zbiorów odnalezionych zostało blisko 80 egzemplarzy mickiewiczianów, w tym niektóre z autografami poety. Obok książek i czasopism były także liczne materiały rękopiśmienne. Do najcenniejszych należały m.in.: papiery Bolesława i Marii Wysłouchów, czy papiery Tadeusza Rutowskiego (Głowacki, 1997, s. 556; Matwijów, 1999, s. 212–213). Cała ta akcja prowadzona w pierwszych tygodniach okupacji z polecenia dyrektora J. Borejszy nie tylko przyczyniła się do uratowania bezcennych dla nauki i kultury polskiej archiwaliów oraz książek, ale też dobitnie zadookumentowała polski charakter Ossolineum. Między innymi dzięki temu Zakład Narodowy im. Ossolińskich mógł się odrodzić w nowej rzeczywistości politycznej we Wrocławiu po zakończeniu II wojny światowej.

Literatura

- Adamczak, E., wybór i oprac. (1992). *Portrety Ossolińskie*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Czczor, L. (1933, 19 grudnia). *Dwa listy do Ludwika Bernackiego z 19 grudnia 1933 dotyczące przejęcia przez Ossolineum rękopisów Władysława Reymonta*. Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 8, Fond 9, dział III, sygn. DE 22734.
- Dunin-Borkowski, S. (1929). *O obowiązkach bibliotekarza*. Wydanie jubileuszowe przygotował Zygmunt Mocarski. Poznań: Wydawnictwo Poznańsko-Pomorskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich.
- Dworsatschek, M., red. (2018). *Nie tylko książki: ossolińskie kolekcje i ich opiekunowie*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Fiszer, A. (1927). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich: zarys dziejów*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Florek, L. (b.d.). *Wspomnienia o pracownikach Ossolineum Lwowskiego* (cz. I). Rps, Bibl. Oss., sygn. 15588.
- Gębarowicz, M. (1956). *Oczyrna starszego Ossolińczyka*. W: *Zakład Narodowy im. Ossolińskich. W dziesięciolecie działalności we Wrocławiu* (s. 145–149). Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

- Głowacki, A. (1997). *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kętrzyński, W. (1915). W sprawie zbiorów Ossolineum. *Gazeta Wieczorna*, (2468), 1–4.
- Korcz, W. (1994). *Zarys dziejów Lwowa*. Zielona Góra: Zachodnie Centrum Organizacji.
- Korzon, K. (1974). *Ludwik Bernacki bibliolog i edytor*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Kosiński, A., Turalska, M. (1968). *Ofiarodawcy Biblioteki Ossolineum 1817–1848*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Ledóchowski, M. (2002). *Aby pozostał nasz ślad*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Maleczyńska, K. (1987). *Książki i biblioteki w Polsce w okresie zaborów*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Markowska, M., wybór i oprac. (2017). *Skarbiec 200 lat Ossolineum*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Matwijów, M. (1999). Zbiory rękopiśmienne Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1939–1945. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, 10, 212–240.
- Matwijów, M. (2003). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w latach 1939–1946*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Matwijów, M. (2013). *Mieczysław Gębarowicz (1893–1984): uczonej i opiekun narodowych dóbr kultury*. Warszawa: Wydawnictwo DIG.
- Mikulski, T. (1956). Narodziny Biblioteki. W: *Zakład Narodowy im. Ossolińskich: w dziesięciolecie działalności we Wrocławiu* (s. 7–22). Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Odezwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w sprawie gromadzenia do historii Polski pod panowaniem austriackim. Lwów kwiecień 1937*. (1937). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 3191, Fond 9, sygn. DE-10017.
- Ossolineum we Lwowie: raport Janiny Kelles Krauz*. (b.d.). Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rps 15519.
- Oświadczenie księcia Henryka Lubomirskiego z dnia 4 marca 1827 roku, omawiający warunki porozumienia z hrabią Ossolińskim*. (1827, 4 marca). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 58, Fond 54, dział III, sygn. DE 3878.
- Pękalska, M., red. (2017). *Księga darczyńców Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

- Pidtypczak-Majerowicz, M. (2000). *Stare druki proveniencji zakonnej w Bibliotece Ossolineum*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Spis przedmiotów znalezionych w pięciu skrzyniach, wywiezionych z Przemysła, a oddanych w depozyt Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich we Lwowie, jak własność księcia Władysława Sapiehy, właściciela zamku w Krasiczynie. Lwów 1915.* (1915). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 34, Fond 54, dział V, sygn. DE 4140.
- Sprawozdanie z czynności Zakładu Ossolineum, Lwów 30 listopada 1939.* (1939). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 61, Fond 54, dział V, cz. 1, sygn. DE 4011.
- Stański, P. (2005). *Prywatne zbiory biblioteczne Lwowa i Krakowa: Ossolińscy, Baworowscy oraz Czartoryscy, Cracovia-Leopolis*, 2, 8–11.
- Trzynadłowski, J. (1967). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967: zarys dziejów*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Tyszkowski, W. (2000). Zarys historii działu starych druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1818–1998. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, II, 21–226.
- Umowa między księciem Władysławem Sapiehą jak składającym a Biblioteką Zakładu Narodowego im. Ossolińskich jak depozytariuszem w przedmiocie depozycji zbiorów krasiczyńskich, Krasiczyn 29 czerwca 1910.* (1919, 10 czerwca). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 57, Fond 54, dział II, sygn. DE-4082.
- Wierczyński, S. (1946). Władysław Tadeusz Wisłocki. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, (3–4), 425–430.

Tomasz Dudek

Jagiellonian Library

Jagiellonian University

e-mail: tomasz.l.dudek@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0666-6407>

Ossoliński National Institute and its collections in 1817–1939

Abstract: The aim of the article is to show the history and collections of the Zakład im. Ossolińskich in the years 1817–1939. By means of the analysis of the preserved documents and the existing literature on the subject, an attempt was made not only to show the history of the institution, selected collections from the library's resources, but also to present its organization and people who have passed through its walls over the past 120 years. This is all the more important as, unlike many other Polish libraries, the complete history of the Ossolineum has never been written. The reason for this situation was that after 1945 almost all archives that could be used to learn about the history of the Institute remained in Lviv, and access to them was very difficult for Polish researchers, and sometimes even impossible. This situation began to change slowly after 1989. It was then that smaller or larger contributions were written about the history of the Ossolineum. Only recently, broader publications showing various aspects of the functioning of the Ossoliński National Institute. According to the founder's intention, the institution, consisting of a library, publishing house and museum, was to not only collect various types of prints, manuscripts, works of art, but also make its collections available to all interested parties. The starting date of the article was determined by the establishment of the Institute, which took place in 1817. The founder spent several years considering where the institution would have its seat. Ultimately, after his death in 1827, the collections collected by Józef Maksymilian Ossoliński were transported to Lviv and placed in the rebuilt former church and convent of Carmelite sisters. It was then that the collections collected by the Lubomirski family from Przeworsk were finally added to the Ossolineum. Over a period of over 100 years, numerous manuscripts, archives, books, magazines and works of art have been added to the collection of the Ossolineum. The end date of the presented article is set in 1939. The outbreak of World War II began a new dramatic period in the history of the Ossolineum, which ended with its transfer to Wrocław in 1945.

Keywords: XIX–XX centuries. History. Lviv. Ossoliński National Institute. Special collections

Artykuł wpłynął do redakcji 18 sierpnia 2020 r.

Urszula Knop

Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej

e-mail: urszula.knop@pcz.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-5451-5830>

Oferta bibliotek polskich politechnik w zakresie otwartych zasobów naukowych na temat COVID-19

Abstrakt: Na początku trzeciej dekady XXI wieku, gdy świat zatrzymał się z powodu pandemii wirusa SARS-CoV-2, zasoby informacji związane z COVID-19 zdominowały nowości w sieci. Pandemia uwidoczniła możliwości wykorzystywane przez wydawców w procesie publikowania i upowszechniania cyfrowych zasobów naukowych. Celem artykułu jest rozpoznanie oferty otwartych zasobów naukowych o COVID-19 na stronach internetowych bibliotek politechnik w Polsce. Analiza danych pokazuje, że nieodpłatnie źródła związane z problematyką koronawirusa udostępniają: instytucje naukowe, rządowe, finansowe, stowarzyszenia, wydawcy, badacze i czasopisma. Otwarte zasoby naukowe dostępne są na różne sposoby w ramach rozmaitych projektów – zostały wydzielone przez wydawców z czasopism, książek, baz danych w archiwum oraz w dziale nowości, w blokach tematycznych w zasobach własnych i obcych. Ofertę wzbogacają nagrania audio i wideo, inteligentne narzędzia do dostarczania, archiwizacji i dystrybucji treści online oraz linki do niezliczonych ogólnodostępnych źródeł.

Słowa kluczowe: Biblioteka. COVID-19. Koronawirus. Open Access. Politechnika

Wprowadzenie

Ludzkie koronawirusy rozpoznane po raz pierwszy w latach 60. XX w. nie były groźne dla człowieka, niepokój badaczy wzbudził wykryty w 2002 r. wirus SARS aktywny i śmiertelny w aż 37 krajach do 2003 r. (Pyrć, 2015, s. 49–50). Jednak zabójczy na nieznaną dotąd skalę okazał się odnotowany w Chinach w końcu 2019 r. patogen wirusowy, który wywołuje chorobę COVID-19, odmieniając życie społeczeństw na

całym świecie. W dniu 11 marca 2020 r. World Health Organization (dalej: WHO) oficjalnie ogłosiła stan epidemiologicznego zagrożenia dla świata w wyniku rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2¹. W Polsce, choć nie tylko, m.in. zawieszono tradycyjne zajęcia dydaktyczne na uczelniach i zastąpiono je edukacją w trybie online, a także sukcesywnie wprowadzono ograniczenia w obowiązku świadczenia pracy w miejscu pracy w różnych sektorach gospodarki (w handlu, przemyśle, szkolnictwie, usługach) dla ochrony zdrowia publicznego. Powstała konieczność stworzenia nowych zasad obowiązujących zarówno jednostki, jak i całe instytucje, które pomogą niwelować zagrożenia, a także pozwolą pozyskiwać nową wiedzę w trybie online.

Działająca charytatywnie na rzecz badań biomedycznych światowa organizacja Wellcome Trust w zaistniałej sytuacji już 31 stycznia 2020 r. zwróciła się z apelem do wszystkich środowisk naukowych i wydawców o udostępnianie w otwartym dostępie wyników badań i wszelkich istotnych wiadomości na temat nowego koronawirusa (Wellcome Trust, 2020). Głównym motorem tej inicjatywy było zapewnienie szybkiego postępu w obszarze badań i rozpowszechnianie wiedzy pochodzącej z rzetelnych i wiarygodnych źródeł wszystkim zainteresowanym.

W propagowanie bezpłatnych serwisów dotyczących COVID-19 w specjalnej ofercie zamieszczonej na stronie internetowej włączyły się biblioteki na świecie (m.in. Library University of Michigan, University of Toronto Libraries, Aarhus University Library, Yale University Library) oraz w Polsce. W Polsce wezwanie podjęły głównie biblioteki uniwersytetów medycznych, np.: Uniwersytetu Medycznego w Gdańsku, Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach, Uniwersytetu Jagiellońskiego – Collegium Medicum, a także biblioteki innego typu, m.in. Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Wieloletnie zainteresowania badawcze autorki skoncentrowane wokół bibliotek politechnicznych i zasobów Open Access były motywem kontynuacji analizy problematyki w kontekście nieustannie zachodzących zmian w otoczeniu biblioteki w czasie pandemii. Celem artykułu jest zatem rozpoznanie oferty otwartych zasobów naukowych na temat COVID-19 na stronach WWW bibliotek politechnik w Polsce. W założeniu nie starano się wyliczyć wszystkich źródeł, ale zebrać możliwie dużą ich liczbę, by zaprezentować skalę ogólnodostępnych zasobów naukowych i informacyjnych o COVID-19. Przedmiot badawczy wyodrębniono na podstawie przeglądu stron internetowych bibliotek:

¹ Szerzej na temat wirusa SARS-CoV-2 zob. Mostowy, 2020.

Politechniki Białostockiej, Politechniki Częstochowskiej, Politechniki Gdańskiej, Politechniki Koszalińskiej, Politechniki Krakowskiej, Politechniki Lubelskiej², Politechniki Łódzkiej, Politechniki Opolskiej, Politechniki Poznańskiej, Politechniki Rzeszowskiej, Politechniki Śląskiej, Politechniki Świętokrzyskiej, Politechniki Warszawskiej, Politechniki Wrocławskiej w okresie od 1 kwietnia do 20 czerwca 2020 r.

Oferta zasobów naukowych na temat COVID-19 na stronach bibliotek

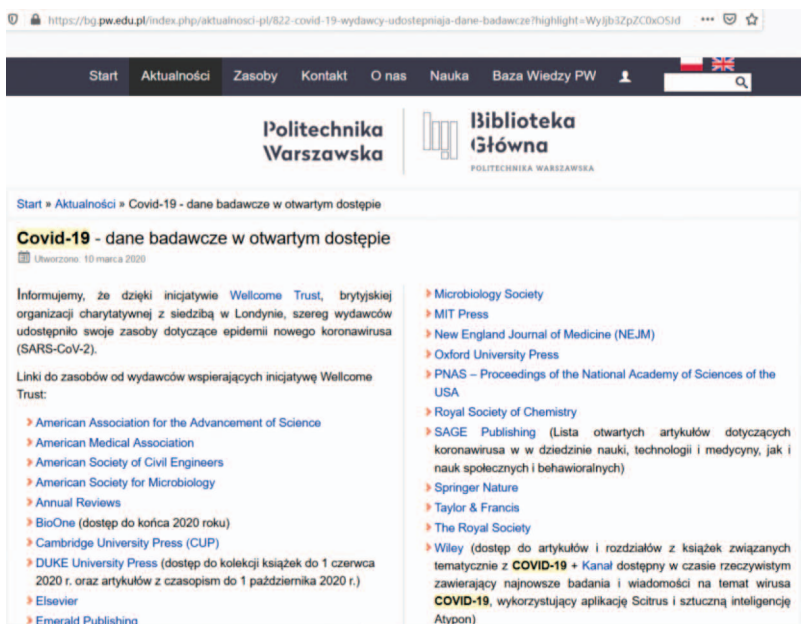
Formułowanie oferty zasobów naukowych na stronach internetowych bibliotek w czasie pandemii jest specyficzne. Wynika to z zapotrzebowania na rozmaite informacje dotyczące SARS-CoV-2 i zapewnienia przez biblioteki dostępu online do oferty wszystkim zainteresowanym z dowolnego miejsca, ze względu na panujące obostrzenia epidemiczne, ograniczające również usługi biblioteczne. Pojawiające się w środowisku postulaty dotyczą także kreowania wspólnego serwisu „koronawirusowego” bibliotek, jak również usług tematycznych współtworzonych przez internautów i promujących akty prawne czy obwieszczenia istotne w nowej rzeczywistości (Gębołyś, 2020, s. 11).

Wychodząc naprzeciw potrzebom użytkowników bibliotek politechnik w Polsce, a także wykorzystując możliwości przeszukiwania rynku publikacyjnego w sieci, analizowane placówki zamieściły na swoich stronach internetowych linki do otwartych zasobów o COVID-19. W założeniu nowa oferta ma uwzględniać aktualne i zróżnicowane potrzeby informacyjne i naukowe związane z pandemią i pozyskać nowych użytkowników odwiedzających bibliotekę wirtualnie.

Oferty promujące otwarte zasoby naukowe poświęcone COVID-19, wyszukane w aktualnościach i/lub w innych miejscach na stronach bibliotek politechnik, występują głównie w postaci wykazów odnośników do stosownych stron, przygotowanych przez bibliotekarzy, ale nie tylko – niektóre biblioteki zamieszczają pojedyncze odnośniki. Źródła te stanowią sposób promocji nowej oferty w bibliotekach politechnik: częstochowskiej, gdańskiej, łódzkiej, lubelskiej, śląskiej, warszawskiej, wrocławskiej. Wykazy określane są różnie: „Materiały dotyczące COVID-19” (Biblioteka Politechniki Gdańskiej),

² Biblioteka Politechniki Lubelskiej obecnie funkcjonuje jako Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej. W artykule przyjęto nazwę Biblioteka Politechniki Lubelskiej, a w przypadku pozostałych analizowanych bibliotek, niezależnie czy w nazwie jest Biblioteka Główna czy Biblioteka – Biblioteka Politechniki.

„COVID-19 – dane badawcze w otwartym dostępie” (Biblioteka Politechniki Warszawskiej), i występują w aktualnościach. W Bibliotece Politechniki Śląskiej z kolei wykaz dostępny jest ze strony głównej w zakładce „COVID-19”. Przykładową ofertę sporządzoną w formie wykazu odnośników do stron z bezpłatnymi zasobami COVID-19 przedstawiono na fot. 1.

Fot. 1. COVID-19 – dane badawcze w otwartym dostępie w ofercie Biblioteki Politechniki Warszawskiej

Źródło: Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, 2020.

Natomiast pojedyncze oferty dostępne są: w Bibliotece Politechniki Wrocławskiej w aktualnościach, w kategorii dostęp testowy, zasoby i e-zasoby; w Bibliotece Politechniki Lubelskiej ze strony głównej poprzez zakładki do wyboru: „Biblioteka w czasie pandemii”, „E-zasoby zawsze dostępne”, „Darmowy dostęp do zasobów”; a w Bibliotece Politechniki Częstochowskiej i Bibliotece Politechniki Łódzkiej w aktualnościach.

Na podstawie analizy zawartości wyszukanych ofert bibliotecznych na stronach WWW wymienionych bibliotek stworzono zestawienie źródeł otwartych zasobów naukowych na temat COVID-19 (tabela 1).

Tabela 1. Zestawienie ofert otwartych zasobów naukowych związanych z COVID-19 na stronach WWW bibliotek politechnik w Polsce

Źródła zasobów OA - URL	Zakres danych/dodatkowe informacje
1	2
<p>Allen Institute for AI https://pages.semanticscholar.org/coronavirus-research</p>	<p>Zestaw otwartych danych badawczych nt. COVID-19 i wirusów z rodziny koronawirusów, cechy epidemiologiczne zakażeń, udostępniony przez Allen Institute for AI we współpracy z różnymi grupami badawczymi. Ogółem ponad 130 000 artykułów, m.in. preprinty w bioRxiv i medRxiv. Ciągła aktualizacja oferty. SciSight – narzędzie wyszukiwania grup pracujących w różnych kierunkach i oddziaływania (ewaluowania) w czasie koncepcji biomedycznych.</p>
<p>American Academy of Pediatrics https://services.aap.org/en/pages/2019-novel-coronavirus-covid-19-infections/</p>	<p>Najnowsze badania, artykuły, webinaria, seminaria internetowe dla pediatrów. W ofercie m.in.: wskazówki kliniczne, wytyczne dotyczące środków ochrony indywidualnej, informacje dla rodzin, porady zdrowotne dla lekarzy, opieka noworodka, telezdrowie, opieka telefoniczna, fizyczna odporność lekarzy.</p>
<p>American Association for the Advancement of Science https://www.sciencemag.org/tags/coronavirus</p>	<p>Najnowsze analizy, badania, artykuły naukowe, komentarze i aktualności na temat COVID-19, m.in. w czasopismach „Science”, „Science Advances”. Analizy serologiczne SARS-CoV-2 na stronie Sino Biological – firmy oferującej rekombinowane białka SARS-CoV-2.</p>
<p>American College of Physicians https://annals.org/aim/pages/coronavirus-content</p>	<p>Artykuły naukowe, informacje i porady dla internistów, m.in. w „Annals of Internal Medicine”, „COVID-19: An ACP Physician’s Guide + Resources”. Zasoby DynaMed – treści dla klinicystów. Sekcja nt. praktyki zarządzania w czasie COVID-19. Webinaria dla lekarzy.</p>
<p>American Medical Association https://jamanetwork.com/journals/jama/pages/coronavirus-alert</p>	<p>Kolekcja JAMA Network COVID-19: artykuły naukowe, testy diagnostyczne, wytyczne, zalecenia, wywiady, rozmowy m.in. w formie multimediów. Tematyka: epidemiologia, rozwój szczepionek, kontrola zakażeń, zdrowie publiczne, zarządzanie kliniczne itp.</p>

<p>American Psychiatric Association Publishing https://www.psychiatry.org/news-room/apablogs/apa-blog/2020/03/covid-19-mental-health-impacts-resources-for-psychiatrists</p>	<p>Wpływ COVID-19 na zdrowie psychiczne. Źródła m.in. Center for the Study of Traumatic Stress Department of Psychiatry Uniformed Services University, WHO, serwis Psychiatric News dla psychiatrów, zasoby dla rodzin. Zasoby dotyczące telepsychiatrii, rodzin, opieki zdrowotnej i społeczności; ogólne zasady postępowania, wskazówki i symbole graficzne, jak zabezpieczać się przed COVID-19. Publikacje naukowe, komunikaty, audioraporty.</p>
<p>American Society for Microbiology https://www.asm.org/Press-Releases/2020/COVID-19-Resources</p>	<p>Najnowsze artykuły w czasopismach i książkach wydawców ASM Press i Wiley nt. COVID-19 w różnych aspektach życia w czasie pandemii. Dostępne również podkasty, wywiady wideo, informacje prasowe, m.in. deklaracje polityczne.</p>
<p>American Society of Civil Engineers https://collaborate.asce.org/covid-19/home</p>	<p>Zasoby, m.in. artykuły, podkasty, informacje prasowe; porady i informacje dla społeczności American Society of Civil Engineers – jak doskonalić umiejętności zawodowe w domu i radzić sobie z pracą zdalną podczas kwarantanny. Źródła: ASCE Program Updates, Centers for Disease Control and Prevention, WHO.</p>
<p>American Society of Clinical Oncology https://www.asco.org/asco-coronavirus-information</p>	<p>Najnowsze zasoby dla lekarzy onkologów i osób chorych na raka, opieka nad pacjentem w czasie pandemii. Źródła, m.in.: „ASCO Special Report: A Guide to Cancer Care Delivery During the COVID-19 Pandemic”, portal Centers for Disease Control and Prevention.</p>
<p>American Society of Nephrology https://www.asn-online.org/ntds/</p>	<p>Informacje dla lekarzy nefrologów, placówek dializ. Tematyka: bezpieczeństwo lekarzy, pacjentów, telemedycyna – opieka nad pacjentami i inne. Rozdziały książek, preprinty (bioRxiv, medRxiv), artykuły w czasopismach, m.in. „Nephrology Dialysis Transplantation” oraz dodatki do czasopism online; webinaria, podkasty.</p>
<p>Annual Reviews https://annualreviewsnews.org/2020/03/13/annual-reviews-removes-access-control-in-response-to-covid-19-pandemic/</p>	<p>Artykuły w czasopismach w ofercie Annual Reviews w wolnym dostępie. Zasoby: artykuły na stronie Annual Reviews i w serwisie Knowable Magazine; arty-</p>

	<p>kuły w wersji PDF wzbogacone o filmy i rysunki oraz w wersji z linkowanymi wyrazami i frazami w tekście, a także rysunkami o dużej rozdzielczości, z możliwością ich pobrania w programie Power Point, np.: <i>Glycan Engagement by Viruses: Receptor Switches and Specificity</i>, Luisa J. Ströh & Thilo Stehle w „Annual Review of Virology” opubl. na stronie Annual Reviews.</p>
<p>BioOne https://complete.bioone.org/covid-19</p>	<p>Artykuły w czasopismach, m.in. „Avian Diseases”, „Journal of Wildlife Diseases”, „Journal of Zoo and Wildlife Medicine” z oferty American Association of Zoo Veterinarinas; wiadomości i zasoby nt. COVID-19, pandemii, koronawirusów. Dostępne również źródła: baza BioOne Complete – platforma w 108 językach (usługa Google Translate); The Association of Research Libraries – zasoby COVID-19 polecane przez biblioteki członkowskie i ich instytucje macierzyste, m.in. zasoby internetowe dotyczące zdrowia psychicznego na stronie wydziału zdrowia York University (https://health.yorku.ca/mental-health-resources-covid19); w ofercie Queen’s University (https://www.queensu.ca/gazette/stories/chronic-stress-during-pandemic-can-cause-strange-physical-symptoms/).</p>
<p>Cambridge University Press https://www.cambridge.org/core/browse-subjects/medicine/coronavirus-free-access-collection</p>	<p>Artykuły, m.in. w „Disaster Medicine and Public Health Preparedness”, „Infection Control & Hospital Epidemiology”, teksty wyszukiwane według indeksu przedmiotowego, tytułów czasopism, daty wydania, dowolnej frazy. Tematyka: COVID-19, koronawirusy.</p>
<p>Cochrane Library https://www.cochranelibrary.com/covid-19</p>	<p>Baza artykułów naukowych o COVID-19 i mutacji wirusów z rodziny koronawirusów. Interfejs w różnych językach, m.in. w języku polskim na web Cochrane. Dostępne kolekcje specjalne, przygotowane przez Wspólnotę Cochrane i WHO, stanowiące wsparcie dla pracowników służby zdrowia. Odsyłacze do licznych stron z materiałami źródłowymi.</p>

<p>Cortellis Drug Discovery Intelligence https://clarivate.com/coronavirus-resources/</p>	<p>Najnowsze artykuły m.in. w czasopismach indeksowanych w Web of Science; wytyczne FDA (amerykańskiej instytucji rządowej Agencji Żywności i Leków) i zasoby na stronie FDA; produkty badane pod kątem COVID-19. Zasoby dla naukowców medycznych i pracowników służby zdrowia.</p>
<p>Duke University Press https://www.dukeupress.edu/Explore-Subjects/Syllabi/Navigating-Pandemic-Syllabus</p>	<p>Wybrane książki, artykuły w czasopismach w otwartym dostępie. Tematyka: polityka ekonomiczna, polityka społeczna, rasizm, demokracja, zdrowie publiczne w czasach pandemii.</p>
<p>Elsevier https://www.elsevier.com/connect/coronavirus-information-center</p>	<p>Rozdziały książek i artykuły naukowe (ponad 21 000) w czasopismach, m.in. „Journal of Clinical Virology”, „The Journal of Molecular Diagnostics”, „The Lancet”. Z artykułem dostępne powiązane rekomendowane artykuły. Tematyka: zdrowie psychiczne, w tym zasoby lęku, informacje kliniczne, zdrowie publiczne i inne.</p>
<p>Emerald https://www.emeraldgrouppublishing.com/topics/coronavirus?EE_20200330_free_Link_Text_aby_ka%C5%BCdy_mia%C5%82_do_nich_dost%C4%99p=&utm_campaign=pim_Covid-19%20Announcement%20S&utm_medium=email&utm_source=smc_email_awareness</p>	<p>Zasoby naukowe dotyczące koronawirusa i ogólnie epidemii, w tym SARS, opieka zdrowotna, prace domowe, wpływ epidemii na ludzi.</p>
<p>IOP Publishing https://iopublishing.org/news/coronavirus-covid-19-faqs/</p>	<p>Artykuły naukowe, materiały konferencyjne w czasopismach, m.in.: „Measurement Science and Technology”, „Nanotechnology”. Informacje dotyczące różnych aspektów zachorowań na COVID-19 i rozwoju chorób zakaźnych.</p>
<p>JoVE-Journal of Visualized Experiments https://info2.jove.com/coronavirusvideo</p>	<p>Artykuły wzbogacone w filmy wideo w recenzowanym czasopiśmie poświęconym naukom przyrodniczym, ścisłym, medycynie – wyniki badań, testy diagnostyczne nad COVID-19.</p>
<p>JSTOR https://www.jstor.org/open/</p>	<p>Artykuły w czasopismach, rozdziały książek, raporty z badań. Tematyka: COVID-19, koronawirusy, choroby zakaźne, nadzór zdrowotny. Zasoby, m.in. w: Open Content on JSTOR, Early Journal Content, Research Reports.</p>

<p>MIT Press https://mitpress.mit.edu/blog/articles-understanding-pandemics-and-epidemiology</p>	<p>Artykuły w otwartym dostępie wybrane przez wydawcę z archiwum. Tematyka: COVID-19, pandemia, epidemiologia.</p>
<p>Microbiology Society https://www.microbiologyresearch.org/content/coronaviruses</p>	<p>Artykuły, wiadomości, wywiady publikowane na stronie Microbiology Society, m.in. w renomowanych tytułach – „Journal of General Virology” i najnowszym czasopiśmie „Access Microbiology”.</p>
<p>New England Journal of Medicine https://www.nejm.org/coronavirus</p>	<p>Zasoby nt. COVID-19 – artykuły, raporty kliniczne, komentarze dostępne bezpłatnie, w tym najczęściej oglądane w najstarszym i najbardziej renomowanym medycznym czasopiśmie na świecie.</p>
<p>Oxford University Press https://academic.oup.com/journals/pages/coronavirus?utm_source=adestra&utm_medium=email&utm_content=C19%20Hub%3A%20CTA&utm_campaign=Newsletter</p>	<p>Artykuły, książki, rozdziały książek – własne i innych wydawców. COVID-19 i powiązana problematyka. Zasoby, w tym artykuły naukowe dla medyków, naukowców, polityków, specjalistów różnych branż i całej społeczności polecane także w innych źródłach internetowych, m.in. poprzez link „Google Scholar COVID-19 content search”, np. w: Centers for Disease Control and Prevention, JAMA, „The New England Journal of Medicine”, „The Lancet”, „Cell”, „Nature”, „Science”, Elsevier, Oxford, Wiley, medRxiv.</p>
<p>PKN Polski Komitet Normalizacyjny https://www.pkn.pl/informacje/2020/05/komunikat</p>	<p>Oferta Polskiego Komitetu Normalizacyjnego: „Lista norm do nieodpłatnej dystrybucji na czas walki z COVID-19 (na podstawie decyzji Komitetu Prezydenckiego CEN-CENELEC)” zawierająca 38 norm przydatnych w zwalczaniu koronawirusa.</p>
<p>Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America https://www.pnas.org/coronavirus</p>	<p>Artykuły naukowe, dane badawcze, komentarze i wiadomości Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America dotyczące COVID-19, koronawirusów.</p>
<p>Project MUSE https://muse.jhu.edu/</p>	<p>Wybrane artykuły, rozdziały książek, wiadomości i komentarze związane z COVID-19 udostępniane na stronach uniwersytetów, stowarzyszeń i innych wydawców non-profit.</p>

<p>SAGE Publishing https://journals.sagepub.com/pb-assets/PDF/SAGE-Publishing_Coronavirus-Related-Articles.pdf</p>	<p>Wykaz artykułów z odnośnikami do pełnych tekstów w czasopismach SAGE Publishing. Tematyka: medycyna, nauki społeczne, zdrowie publiczne w czasie koronawirusa.</p>
<p>Scitrus https://www.scitrus.com/special/novel%20coronavirus%20outbreak/</p>	<p>Wybrane artykuły, preprinty, m.in. w bioRxiv i medRxiv, „The Lancet”; Top Stories; wiadomości na portalu Politico New York; wpisy ekspertów nt. koronawirusa na Twitterze; najnowsze artykuły różnych wydawców, m.in. Elsewiera.</p>
<p>Springer Nature https://www.springernature.com/gp/researchers/campaigns/coronavirus?sap-outbound-id=F8CA2A1C53558AD880A9CAE08C329AE78C531F9C&utm_source=hybris-campaign&utm_medium=email&utm_campaign=106_BASC02_0000020088_Customer%20comms_remote%20access_Library%20Ale&utm_content=EN_internal_44749_20200319&mkt-key=005056A5C6311EE99996600D0452C4DB</p>	<p>Najnowsze badania i dane. Artykuły, rozdziały książek, komentarze na temat koronowirusa, m.in. raport grupujący najnowsze artykuły w pełnym tekście w ofercie Springer Nature. Bezpłatne podręczniki i link do biblioteki w pakiecie COVID-19 (informacje promujące artykuły, m.in. artykuł <i>Global supply-chain effects of COVID-19 control measures</i> Dabo Guan, Daoping Wang, Stephane Hallegatte, Steven J. Davis, Jingwen Huo, Shuping Li, Yangchun Bai, Tianyang Lei, Qianyu Xue, D’Maris Coffman, Danyang Cheng, Peipei Chen, Xi Liang, Bing Xu, Xiaosheng Lu, Shouyang Wang, Klaus Hubacek & Peng Gong z 3 czerwca 2020 r. – cytowany 846 razy).</p>
<p>Taylor & Francis https://taylorandfrancis.com/coronavirus/</p>	<p>Artykuły w czasopismach, rozdziały książek. Zasoby na platformie Taylor & Francis online i w e-książkach Taylor. Informacje agencji rządowych. Wpisy na Twitterze – COVID-19, pandemia.</p>
<p>The Royal Society https://royalsocietypublishing.org/topic/special-collections/novel-coronavirus-outbreak</p>	<p>Artykuły badawcze, raporty w czasopismach The Royal Society. Tematyka: pandemia, koronawirus, zwalczanie chorób zakaźnych, kraje rozwijające się – problematyka szczepionek, niedożywienie itp.</p>
<p>The Royal Society of Chemistry https://pubs.rsc.org/en/Journals/ArticleCollectionLanding?themeId=leac56al-4121-43c5-b3ec-3d6f9d9226fb&journalName</p>	<p>Najnowsze artykuły badawcze nad koronawirusem w czasopismach w dziedzinach: nauki chemiczne, biofizyka, energia i środowisko, inżynieria, medycyna.</p>

Wiley Online Library https://onlinelibrary.wiley.com/	Artykuły w czasopismach, rozdziały książek w różnych kolekcjach tematycznych na stronie Wiley Online Library. Zasoby wyszukane w archiwum i najnowsze treści. Preprinty na platformie Authorea. Link do zasobów Chinese Medical Association Publishing House. Wpisy na Twitterze.
World Bank https://www.worldbank.org/en/who-we-are/news/coronavirus-covid19?intcid=wbw_xpl_banner_en_ext_Covid19	Najnowsze artykuły, doniesienia, blogi i informacje z innych źródeł. Tematyka: globalne perspektywy gospodarcze w różnych sektorach w czasie COVID-19.
World Scientific Connecting Great Minds https://www.worldscientific.com/	Zasoby w różnych kolekcjach tematycznych, m.in. e-book <i>Prevention and Control of COVID-19</i> (ed. Wenhong Zhang, Singapore 2020).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeglądu stron WWW bibliotek politechnik.

W przedstawionych ofertach znaczące miejsce zajmują archiwalne i najnowsze zasoby naukowe, dane badawcze, porady i wskazówki dla naukowców oraz medyków odmiennych specjalizacji, m.in.: pediatrów, internistów, psychiatrów, onkologów, nefrologów. Dostępne są artykuły naukowe oraz inne zasoby wiedzy zawierające analizy, zalecenia i informacje związane z pandemią w różnych obszarach aktywności dzieci i dorosłych, chorych i zdrowych. Zauważyć należy, że – jak nigdy wcześniej – instytucje naukowe poprzez bezpłatne udostępnianie zasobów naukowych i zaleceń ekspertów na swoich platformach udzielają wsparcia, odpowiedzi na wiele pytań dotyczących codziennych problemów ludzkości.

Polecane na platformach informacje na temat COVID-19 w czasopismach, książkach i bazach danych zostały wyodrębnione przez wydawców na rozmaite sposoby z archiwum oraz w dziale nowości, w blokach tematycznych w zasobach własnych i obcych, w odnośnikach do wypowiedzi użytkowników na Twitterze. Ponadto ofertę wzbogacają linki do niezliczonych źródeł w Internecie, dzięki czemu na jednej platformie są dostępne ciekawe artykuły i spostrzeżenia ekspertów publikowane w różnych miejscach w sieci.

Prezentowane źródła o COVID-19, wyłączając Polski Komitet Normalizacyjny, występują w ofertach zagranicznych instytutów (Allen Institute for AI), stowarzyszeń naukowych (American Society of Civil Engineers), towarzystw naukowych (American Medical Association, American Society of Nephrology), międzynarodowych organizacji non-

-profit (American Association for the Advancement of Science), instytucji finansowych (World Bank), rządowych (Food and Drug Administration w ofercie Cortellis Drug Discovery Intelligence), czasopism („Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America”, „The New England Journal of Medicine”), międzynarodowych wydawnictw akademickich (m.in. Taylor & Francis).

Nitasha Devasar, Dyrektor Taylor & Francis z Indii, podkreśla, że w szczególności w ostatnich latach na międzynarodowym rynku publikacji naukowych widoczny jest wzrost liczbowy zasobów, w tym tych w otwartym dostępie, przygotowanych przez akademików z Chin i Indii w porównaniu z liczbą zasobów naukowych dostarczanych przez badaczy ze Stanów Zjednoczonych czy Europy (Devasar, 2020). Przyrost ten odnotowuje się także w zakresie źródeł poświęconych COVID-19. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że rozwój publikowania i udostępniania w sieci otwartych zasobów naukowych i informacyjnych związanych z pandemią w literaturze określono jako „kwantowy skok” w wydawnictwach w wielu krajach (Devasar, 2020). Wiodący na rynkach zagranicznych wydawcy publikują czasopisma i książki w zdecydowanej większości w wersji cyfrowej w języku angielskim i zaspokajają potrzeby uczących się i nauczających w trybie zdalnym.

W przypadku wielu wydawców, m.in. Allen Institute for AI, American Society of Nephrology, Annual Reviews, uwagę zwracają technologie służące udostępnianiu zasobów jeszcze przed opublikowaniem, czyli preprintów, m.in. bioRxiv i medRxiv uruchomione w Cold Spring Harbor Laboratory w Nowym Yorku. Istniejące od 2014 r. bioRxiv jest bardzo szybko rozwijającym się serwisem badań z zakresu biologii, już w 2017 r. szacowano przyrost 800 dokumentów w każdym miesiącu (Kaiser, 2017). Wydawcy, m.in. Wiley, korzystają także ze sztucznej inteligencji Atypon. Atypon jest znanym na rynku dostawcą oprogramowania umożliwiającego dystrybucję treści online i marketingu zasobów naukowych. Poprzez platformę Authorea właśnie produkcji Atypon Wiley daje nowoczesne narzędzie internetowe naukowcom, które im służy do wspólnego publikowania najwyższej jakości otwartych artykułów, umożliwia hostowanie artykułów, preprintów, różnego rodzaju danych badawczych, rysunków. Inny przykład nowych rozwiązań na rynku wydawniczym w prezentowanych ofertach stanowi Knowable Magazine – cyfrowa publikacja integrująca artykuły recenzowane z 50 czasopism w ofercie Annual Reviews, jak również dostarczająca wiedzę naukową i informacje w postaci wywiadów, esejów, filmów, infografiki, komiksów, slajdów, zdjęć. Warto również podkreślić, że „JoVE-Journal of Vizualized Experiments” jest pierwszym na świecie recenzowanym

czasopiśmem, w którym artykuły, również te związane z COVID-19, zawierają filmy wideo. Z kolei wygodny dla użytkownika format pliku PDF, będący wierną kopią wersji drukowanej i coraz częściej wykorzystywany na uczelniach, uzupełniają wersje artykułu z umieszczonymi w treści odnośnikami do wyrazów i fraz w sieci oraz rysunkami o dużej rozdzielczości z dodatkową funkcją ich pobrania i zapisu w programie Power Point opublikowane na stronie m.in. Annual Reviews w czasopiśmie „Annual Review of Virology”. Przykładowo *Glycan Engagement by Viruses: Receptor Switches and Specificity*, autorstwa Louisy J. Ströh i Thilo Stehle można przeglądać na <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-virology-031413-085417> w PDF-ie, a na <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-virology-031413-085417> w wersji udosконаłonej. W przyszłości tekst w formacie PDF z pewnością w ogóle ustąpi innej formie zapisu treści online, na co zwraca uwagę także Nitasha Devasar (2020).

Podsumowanie

Choć otwarte zasoby naukowe mają ugruntowaną pozycję na stronach internetowych bibliotek naukowych, uwagę zwracają zagraniczne źródła związane z tematyką COVID-19 rozmaitych instytucji i Polskiego Komitetu Normalizacyjnego, polecane na stronach bibliotek politechnik w Polsce. Jak nigdy wcześniej wiedza ekspertów, badania, recenzowane treści w artykułach naukowych, książkach i innych otwartych zasobach okazały się niezbędne dla użytkowników na całym świecie (Szreder, 2020), a tym samym zajęły priorytetowe miejsce w prezentowanych nowych mediach³, by pomóc ludzkości w rozwiązywaniu problemów, które pojawiają się w każdym kolejnym dniu w zmienionej przez COVID-19 rzeczywistości. W zasobach naukowych zmiany należą do wielowłatkowych i wielopłaszczyznowych.

W czasie pandemii koronawirusa wszyscy: naukowcy, czasopisma, instytucje naukowe, rządowe, wydawcy, użytkownicy sieci, zjednoczyli się, by w jak najszerszym zakresie udostępnić w otwartym dostępie zasoby naukowe i informacyjne poświęcone problematyce COVID-19 w ramach różnych projektów. Dużo miejsca w ofertach zajmują preprinty, czyli zasoby jeszcze nieopublikowane, dane badawcze, testy

³ Cechy wyróżniające nowe media to m.in.: multimedialność, niematerialność, wielofunkcyjność, trwałość przekazu, indywidualizacja, dostępność bez ograniczeń miejsca i czasu; więcej na temat problematyki nowych mediów zob. też Janus-Konarska, 2012.

diagnostyczne, wskazówki, zalecenia. Niezwykle trudny czas pokazuje, jak istotne są technologie pozwalające na udostępnianie zasobów w ramach różnych projektów, np. serwisy bioRxiv i medRxiv, artykuły wzbogacone w filmy, platformy oparte na sztucznej inteligencji, m.in. Authorea, oraz publikacje cyfrowe w otwartym dostępie.

Oferta na stronach wielu instytucji obejmuje artykuły, rozdziały książek, książki, raporty z badań, webinaria, informacje prasowe, podcasty, a wyróżnia ją obecność odsyłaczy do niezliczonych zasobów w innych serwisach. Przekaz wzmacniają slajdy, nagrania audio i wideo. Dostępne wpisy na Twitterze i w innych linkowanych źródłach na platformach wydawców dostarczają rozmaitej wiedzy o zmianach w czasie pandemii. Oznacza to, że nowe technologie, sztuczna inteligencja wkraczające w publikowanie ułatwiają szybką wymianę wiedzy i otwarty dostęp do zasobów naukowych i informacyjnych w skali globalnej.

Biblioteki i inne instytucje nie tylko udostępniają rozliczne serwisy o COVID-19, ale nieustannie wzbogacają ofertę i ułatwiają użytkownikom penetrowanie istniejących zasobów internetowych.

Literatura

- Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej. (2020). *Covid-19 – dane badawcze w otwartym dostępie*. Pobrane 19 czerwca 2020, z: <https://bg.pw.edu.pl/index.php/aktualnosci-pl/822-covid-19-wydawcy-udostepniaja-dane-badawcze?highlight=WyJjb3ZpZC0xOSJd>.
- Devasar, N. (2020). Academic publishing must change quickly in response to the pandemic: it has the means to do it. In: *Publishing and the Pandemic*. Pobrane 19 czerwca 2020, z: <https://scroll.in/topic/56265/publishing-and-the-pandemic>.
- Gębołyś, Z. (2020). Koronawirus przed bramami polskich bibliotek – w polskich bibliotekach. *Bibliotekarz*, (6), 9–11.
- Janus-Konarska, J. (2012). Nowe media – nowa komunikacja medialna. *Dziennikarstwo i Media*, (3), 87–96.
- Kaiser, J. (2017). BioRxiv preprint server gets funding from Chan Zuckerberg Initiative. *Science*. Pobrane 10 kwietnia 2020, z: <https://www.sciencemag.org/news/2017/04/biorxiv-preprint-server-gets-funding-chan-zuckerberg-initiative>.
- Mostowy, R. (2020). *Pandemia koronawirusa: co dalej?* Pobrane 10 kwietnia 2020, z: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C81241%2Cpan-demia-koronawirusa-co-dalej.html>.

- Pyrć, K. (2015). Ludzkie koronawirusy. *Postępy Nauk Medycznych*, 28(4B), 48–54.
- Szreder, M. (2020). Gdy naukowiec odpowiada „nie wiem”. *Forum Akademickie*, 27(6), 74–75.
- Wellcome Trust (2020). *Sharing research data and findings relevant to the novel coronavirus (COVID-19) outbreak*. Pobrane 19 czerwca 2020, z: <https://wellcome.ac.uk/coronavirus-covid-19/open-data>.

Urszula Knop

Main Library

Częstochowa University of Technology

e-mail: urszula.knop@pcz.pl <https://orcid.org/0000-0002-5451-5830>**Library offer at Polish universities of technology concerning open research resources on COVID-19**

Abstract: At the beginning of the third decade of the 21st century, when the world stopped because of the SARS-CoV-2 pandemic, COVID-19-related information resources dominated the news on the web. The pandemic highlighted the opportunities used by publishers in the process of publishing and disseminating digital scientific resources. The aim of the paper is to recognize the offer of open scientific resources about COVID-19 on the websites of the libraries at the Polish universities of technology. The analysis of the data shows that not only scientific and governmental institutions but also financial institutions, associations, publishers, researchers and journals make scientific resources related to coronavirus available free of charge. Open scientific resources available in different ways in different projects have been separated by publishers from journals, books, archive databases and in the news section, in thematic blocks in their own and foreign resources. The offer is enhanced by audio and video recordings, intelligent tools for delivering, archiving and distributing online content and links to countless public sources.

Keywords: Library. COVID-19. Coronavirus. Open Access. University of Technology

Artykuł wpłynął do redakcji 6 września 2020 r.

Małgorzata Bańkowska

Akademia Kaliska im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

e-mail: m.bankowska@akademia.kalisz.pl

 <http://orcid.org/0000-0001-5343-3836>

Od bursztynu do turkus – perspektywy przeobrażeń systemów zarządzania bibliotekami w świetle doświadczeń uczelni zawodowych

Abstrakt: W artykule omówiona została współczesna typologia organizacji autorstwa Frederica Laloux, ze szczególnym uwzględnieniem cech organizacji turkusowych. Na bazie doświadczeń wybranych polskich firm działających w sektorach usługowych i produkcyjnych skonstruowana została autorska koncepcja wdrażania zasad turkus w bibliotekach uczelnianych. Omówione zostały czynniki sprzyjające zmianom w zakresie zarządzania bibliotekami i kadrami oraz etapy ich wdrażania.

Słowa kluczowe: Biblioteka szkoły wyższej. Organizacja turkusowa. Zarządzanie biblioteką. Zarządzanie personelem

Wprowadzenie

Frederic Laloux, prekursor turkusowego zarządzania, w książce *Reinventing Organization*¹, wydanej w 2014 r., wyróżnił pięć typów organizacji, przyjmując jako kryterium podziału zasady organizacyjne. U podstaw nowego modelu organizacyjnego, który szybko stał się przedmiotem zainteresowania biznesmenów i teoretyków zarządzania, znalazły się struktury odzwierciedlające jeden z pierwszych etapów ewolucji społecznej człowieka. Są to organizacje określane mianem

¹ W polskim tłumaczeniu książka ukazała się w 2015 r. w Wydawnictwie Studio EMKA, pt. *Pracować inaczej*.

czerwonych (nazwijmy je *rubinowymi*²). Sztywna hierarchia i zasady podległości mają zapewnić członkom tych organizacji przetrwanie oraz bezpieczeństwo³. W następnej fazie rozwoju społecznego F. Laloux wskazał na zasady określane jako świat bursztynowy, z takimi dominującymi wartościami, jak: „porządek, autorytet, hierarchia, struktura” (Wzorek, 2019, s. 42). W świecie tym, rządzonym przez silne jednostki, powstają organizacje oparte na bezwzględnym posłuszeństwie i zasadach wyznaczonych przez przywódcę. Współczesne organizacje tego typu (np. autokratycznie zarządzane zakłady produkcyjne lub firmy zatrudniające pracowników sezonowych) z powodzeniem realizują krótko- i długoterminowe plany i są z reguły monopolistami. Ich cechą nadrzędną jest konserwatyzm zarządczy, a także opór przed zmianami, zaś słabą stroną konkurowanie z innymi.

Na kolejnym poziomie, w typologii belgijskiego mentora, znalazły się organizacje określane mianem pomarańczowych (nazwijmy je *aurypigmentowymi*), w których rywalizacja, sukces i pieniądze są wartościami kluczowymi. W ich działaniach dominuje skupienie na własnych osiągnięciach, wyeliminowanie konkurencji, a siłą napędową stanowią dążenia do indywidualnych sukcesów. Wyrazistym przykładem organizacji o tym charakterze są firmy korporacje.

Jako następne w porządku ewolucyjnym pojawiają się organizacje zielone (nazwijmy je *szmaragdowymi*), charakteryzujące się dbałością o wszystkich członków wspólnoty, harmonią i równością (ich metaforą jest rodzina). Cechuje je odejście od bezwzględnej żądzy posiadania, partnerskie funkcjonowanie w grupie i otwartość na otoczenie zewnętrzne oraz potrzeby innych.

I wreszcie na szczycie hierarchii F. Laloux plasują się organizacje turkusowe (jako najwyższy stopień rozwoju społecznego), w których motywacja, inspiracja i samorealizacja są najważniejsze. Za ich konstytutywne cechy uznaje się: partnerstwo, zaufanie i odpowiedzialność, samoorganizację (samozarządzanie), uznanie dla umiejętności i zasług (merytokracja) oraz wzmocnienie motywatorów pozapłacowych. Wyróżnikiem tych organizacji jest nadto zastąpienie roli menedżera funkcją lidera (za którym ludzie idą z własnej woli) oraz respektowanie indywidualnych potrzeb pracowników i brak hierarchii stanowiskowej. Wszystkie te składowe mają zapewnić satysfakcję z pracy oraz szczęście i zadowolenie

² Być może warto, zgodnie z zasadą konsekwencji, wszystkim organizacjom wyszczególnionym przez F. Laloux przypisać cechy kamieni szlachetnych / minerałów występujących w przyrodzie. Nazewnictwo to stanowi autorską propozycję.

³ F. Laloux wyróżnia jeszcze dwa etapy poprzedzające powstanie społeczności o czerwonym stylu zarządzania: podczerwony i purpurowy (Laloux, 2016, s. 24–25).

życiowe pracowników, zgodnie z zasadą, że „wolny i szczęśliwy pracuje lepiej” (por. Blikle, 2017, s. 15). Koncepcja ta zyskuje z każdym rokiem coraz więcej zwolenników⁴, a przedsiębiorstwa turkusowe odnoszą realne sukcesy nie tylko zarządcze, ale także finansowe.

Wobec rozwijającej się swoistej mody na turkus⁵ uzasadnione wydaje się skierowanie uwagi na możliwości jej zaimplementowania w bibliotekach. Ponieważ zmiany, które niesie turkus, burzą utrwalony, konserwatywny porządek zarządczy, warto zacząć od prób ich wdrażania w małych bibliotekach. Doskonałym terenem na eksperyment tego typu wydają się biblioteki państwowych wyższych szkół zawodowych – młode, ze stosunkowo płaskimi strukturami organizacyjnymi i niewielkimi zespołami pracowników.

Być może propozycje będące wynikiem wieloletnich obserwacji bibliotek uczelni zawodowych mogą zainspirować dobre reformy i zmiany organizacyjne w szerszym wymiarze, na gruncie księżnic innych typów.

Specyfika bibliotek uczelni zawodowych

Biblioteki państwowych wyższych szkół zawodowych (obecnie 32⁶; dalej: PWSZ) należą do najmłodszych bibliotek uczelnianych, obok powstających licznie w latach dziewięćdziesiątych XX w. bibliotek szkół niepublicznych. W grupie bibliotek akademickich wyróżnia je krótki okres istnienia (od 1998 r.) i brak utrwalonych naleciałości zarządczych. Cechuje je także uproszczona struktura stanowiskowa (m.in. brak bibliotekarzy dyplomowanych), niewielka liczba pracowników (od kilku do kilkunastu osób), zasobność księgozbiorów nieprzekraczająca 150 000 woluminów⁷ oraz zintensyfikowana działalność kulturalna⁸. Cechy te, oraz

⁴ Według Andrzeja Bliklego tylko w latach 2015–2018 powstało w Polsce ok. 300 takich firm (Blikle, 2018). Do najbardziej znanych należą: Marco (Gliwice) i Brewa (Kalisz). Warto także wspomnieć o firmie Corex (Zalesie Górne).

⁵ Wyrazem szerokiego zainteresowania turkusem jest tworzenie licznych grup sympatyków tej koncepcji (Turkusowe Śniadania). Inicjatywę tę podjęła w 2017 r. Gabriela Krupa we Wrocławiu. Obecnie cykliczne spotkania w ramach Turkusowych Śniadań organizowane są także w: Cieszynie, Kaliszu, Krakowie, Poznaniu, Lublinie, Łodzi, Trójmieście i Warszawie.

⁶ Stan na wrzesień 2020 r.

⁷ Największy księgozbiór posiada aktualnie Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu (145 000 woluminów), przekształcona z dniem 1 września 2020 r. w Akademię Kaliską.

⁸ Dzieje się tak m.in. z uwagi na to, że większość dyrektorów bibliotek PWSZ w pierwszych latach ich istnienia rekrutowała się z grupy pracowników bibliotek publicznych.

niską fluktuację pracowników i dyrektorów tychże bibliotek w pierwszej dekadzie istnienia⁹, a także wysoki stopień integracji kadry zarządzającej¹⁰, uznać należy za czynniki sprzyjające wdrażaniu zmian. Ponadto biblioteki uczelni zawodowych stanowią ciekawy przykład niewielkich organizacji o płaskich strukturach organizacyjnych, w których pracownicy dobrze znają wzajemnie swoje możliwości i kwalifikacje. Nieduży i zintegrowany zespół daje możliwości rozległej i szybkiej reorganizacji, przy spełnionym podstawowym dla turkusów założeniu, że wszyscy pracownicy podzielają te same wartości i cele oraz prezentują postawę otwartości na zmiany. Dodatkowym walorem tego typu bibliotek jest funkcjonowanie w strukturach niewielkich uczelni, które cechuje zwiększona bezpośredniość relacji między kadrą rektorską a kierownikami działów oraz szeregowymi pracownikami. Dlatego wdrażanie wszelkich zmian w ich strukturach przebiega sprawniej i łagodniej niż w innych ośrodkach akademickich. Z tych względów doświadczenia bibliotek uczelni zawodowych stanowią dobry punkt wyjścia do modernizacji dotychczasowego sposobu myślenia o kierowaniu biblioteką oraz do wypracowania nowych zasad działania, także w zakresie zarządzania kadrami.

Bursztynowe zarządzanie bibliotekami kontra turkus

Dominujący w bibliotekach PWSZ, podobnie jak w innych bibliotekach, autorytarny (bursztynowy) styl zarządzania, wyraża się głównie poprzez dominację decyzyjną kierowników wyższego szczebla. Jacek Wojciechowski (1997, s. 24) już w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku konstatawał ten stan rzeczy, pisząc: „Tradycjonalizm organizacyjny oraz autokratyzm w kierowaniu uchodzą wręcz za swego rodzaju wizytówkę bibliotek” i to, dodajmy, bibliotek różnego typu. Ta utrwalona postawa zarządcza ogranicza współzarządzanie w większości polskich bibliotek, w których podstawowymi wyznacznikami skutecznego działania są: autorytet, hierarchia, porządek (narzucony przez kierownika),

⁹ Sytuacja ta utrzymała się mniej więcej do 2015 r. Od 2016 r. rozpoczął się proces zmian na stanowiskach dyrektorów, związany ze zmianami władz uczelni, przechodzeniem na inne stanowiska w uczelni, np. do działu nauki, lub osiągnięciem wieku emerytalnego.

¹⁰ Od 2000 r. cyklicznie organizowane są konferencje dyrektorów bibliotek PWSZ, w których każdego roku bierze udział ponad połowa przedstawicieli kadry menedżerskiej. Dotychczas konferencje te odbyły się w: Koninie (2000), Legnicy (2004), Sulechowie (2008), Lesznie (2010), Gorzowie Wielkopolskim (2011), Jeleniej Górze (2012), Opolu (2013), Tarnowie (2014), Płocku (2015), Skierniewicach (2016), Nowym Targu (2017), Białej Podlaskiej (2018) i Kaliszu (2019).

struktura organizacyjna osadzona na zasadach silnej podległości oraz „wysoka biurokratyzacja” i „sztywność procedur i norm” (Wojciechowski, 1997, s. 24). Styl ten posiada jeszcze kilka innych istotnych wad. Należy do nich m.in. instrumentalne traktowanie pracownika (bez uwzględnienia jego potrzeb emocjonalnych i aktualnej sytuacji życiowej) oraz budowanie relacji na zasadzie podległości służbowej (nakaz – wykonanie). To z kolei powoduje częściowe wykorzystanie potencjału zawodowego i osobistego. Szeregowi pracownicy zobowiązani są bowiem do wykonywania narzuconych zadań, nierzadko bez uwzględnienia umiejętności zawodowych i predyspozycji psychospołecznych, np. z uwagi na braki kadrowe w bibliotece. Rozwiązania te determinują ograniczone zaufanie między przełożonymi i pracownikami oraz między członkami zespołu, a tym samym powodują brak autentyczności, a niejednokrotnie także uczciwości, w relacjach służbowych. Konsekwencją tych postaw bywa destrukcyjna rywalizacja, wzmacniana przez arbitralne decyzje dyrektora (w granicach określonych przez zwierzchnika – prorektora, kanclerza). Dominuje zatem przesłanie – „róbcie to, co wam mówię”, wzmacniane zasadą – „dyrektor ma zawsze rację”¹¹.

W odróżnieniu od powyższych imperatywów turkusowy styl zarządzania, nazywany holistycznym, wprowadza partnerskie reguły, zrównując poszczególne stanowiska pracy. Wszyscy są tu szefami i pracownikami, z tym samym zakresem kompetencji, streszczającym się w regule: „podejmują decyzję ci, którzy mają największą wiedzę na dany temat i którzy są w stanie wziąć za nią odpowiedzialność” (Blikle, 2017, s. 52). Turkus konstituują trzy zasadnicze atrybuty: samozarządzanie, ewolucyjny sens istnienia organizacji (cele i zadania wyznaczone przez pracowników) oraz holistyczność (zatrudnianie „całego pracownika”, tj. z uwzględnieniem predyspozycji psychicznych i postaw emocjonalnych). Wszystkie inne przymioty, jak zaufanie, partnerstwo, podmiotowość (zarządzanie godnościowe) wynikają z tych trzech podstawowych wytycznych. W założeniach teoretycznych turkus czerpie pośrednio z teorii Y Douglasa McGregora, według której każdy wysiłek jest równie naturalny jak zabawa, a człowiek jest zdolny do kierowania sobą dla osiągnięcia celów, które uznał za swoje i w określonych warunkach przyjmuje odpowiedzialność za efekty swej pracy (Kaliszczyk, 2011, s. 352). Implikacją tych założeń jest dążenie do stworzenia odpowiedniej przestrzeni do samodzielności i odpowiedzialności. Zatem

¹¹ Te oraz inne tezy dotyczące zachowań bibliotekarzy oraz kierowników bibliotek skonstruowane zostały na podstawie wieloletnich obserwacji i doświadczeń autorki – dyrektora biblioteki PWSZ w Kaliszu (obecnie Akademia Kaliska) w latach 2008–2017. Więcej na ten temat w publikacji (Bańkowska, 2019, s. 81–96).

w turkusowej organizacji każdy pracownik ma niezbywalne prawo do tego, by czuć się ważnym i docenionym oraz mieć zapewnione warunki do rozwoju umiejętności i zawodowych pasji. Dodatkowo, plasująca się na szczycie demokratycznych systemów zarządzania, filozofia turkusu znosi hierarchiczny system zarządzania i eliminuje menedżerów średniego szczebla (proces ów bywa nazywany abdykacją menedżerów), na rzecz współodpowiedzialności decyzyjnej i zarządczej wszystkich pracowników (Narkiewicz, 2020).

Turkus to zmiana myślenia o zawodowym kieracie

Zarządzanie odrzucające rygor autokracji stwarza szansę na polepszenie samopoczucia pracowników bibliotek i zwiększenie efektywności ich pracy. Turkus odpowiada na pytanie, w jakich warunkach praca może być przyjemnością, tzn. łączyć potrzeby finansowe i intelektualne z potrzebami wyższego rzędu. Biblioteki jako organizacje usługowe, służące zintegrowanemu rozwojowi osób z nich korzystających, winny stać się organizacjami, w których pracownicy czują się komfortowo i są odpowiedzialni za rozwój oraz wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w ich strukturach. Jako cel zmian jawi się zatem osiągnięcie takiego poziomu komfortu, który powoduje, że pracownicy biblioteki myślą o pracy pozytywnie również w czasie wolnym i nie mają syndromu „niedzielnego popołudnia”¹².

Turkus to dobre relacje (zaufanie, współpraca)

Wypracowanie dobrych relacji między pracownikami biblioteki, opartych na zaufaniu i partnerstwie, wydaje się najtrudniejszym wyzwaniem w realizacji turkusowych zasad. Partykularne dążenia i egoizm stanowiskowy, zarówno pracowników, jak i menedżerów, mogą decydować o poważnych trudnościach w przeprowadzaniu reorganizacji. Antidotum jest wypracowanie wspólnego celu, z którym identyfikują się wszyscy pracownicy danego działu, sekcji czy wreszcie całej organizacji. Punktem wyjścia może być postawienie każdemu z pracowników pytań: co chciałby zmienić w bibliotece i jak ją widzi w przyszłości? A następnie, czy chciałby sam ze sobą pracować (ze wskazaniem wad

¹² Syndrom „niedzielnego popołudnia” (ang. *sunday night blues*), nazywany też niedzielną nerwicą lub syndromem poniedziałku, odnosi się do negatywnych emocji wywołanych przez myśli o rozpoczynającym się tygodniu pracy (Koprowska, Babij, b.d.).

i zalet)? Równie istotne jest skierowanie podobnego pytania do pozostałych członków zespołu: co utrudnia im pracę z daną osobą, a co w niej cenią? Zasada ta winna obowiązywać także przy zatrudnianiu nowych pracowników w turkusowej bibliotece. Wyznacznikiem dobrych relacji jest w tym ujęciu prawdomówność i otwartość (Narkiewicz, 2020).

Turkus to samodzielność

Główna zasada turkus brzmi: „decydują ci, którzy wiedzą, a reszta ma do nich zaufanie” (Blikle, 2017, s. 52). Regułę tę, choć nie w pełni uświadamianą, realizują biblioteki m.in. przy realizacji zakupów. Decyzję o kompletowaniu zbiorów podejmują pracownicy działu gromadzenia, wspierani dezyderatami bibliotekarzy z działu udostępniania oraz kwerendami czytelników¹³.

Podobny zakres swobody decyzyjnej posiada kadra działów opracowania. Działy te jako agendy szerokozakresowe cechuje daleko posunięta samodzielność pracowników w sposobie realizacji powierzonych zadań, co sprzyja efektywności pracy oraz wdrażaniu zmian organizacyjnych (Wojciechowski, 1997, s. 57).

Inaczej przedstawia się sprawa z funkcjonowaniem komórek obsługujących użytkownika (wypożyczalnie, czytelnie). Tu pracownicy są zobligowani do respektowania zasad zawartych w regulaminie biblioteki. Niemniej także w tych obszarach odejście od utartych reguł i przekazanie odpowiedzialności zaangażowanym pracownikom może przynieść nieoczekiwane efekty i korzystne zmiany. Wielu dyrektorów bibliotek już dziś może utożsamiać się ze słowami Petera Druckera: „dajcie ludziom swobodę działania, a zaskoczą was swoją pomysłowością” (Wzorek, 2019, s. 107). Dobrym przykładem jest tu Biblioteka Akademicka Państwowej Wyższej Szkoły im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, której pracownicy, odznaczający się wysokim stopniem kompetencji stanowiskowych, aktywnie uczestniczą w przeprowadzaniu zmian organizacyjnych – jednym z przejawów tych działań jest nowoczesna aranżacja pomieszczeń biblioteki zgodnie z koncepcjami estetycznymi i funkcjonalnymi bibliotekarzy¹⁴.

¹³ Oczywiście dyrektor może i powinien ustalić ogólne zasady gromadzenia – zakres tematyczny, zasięg chronologiczny itd. Niemniej jednak ostateczną decyzję o zakupach konkretnego tytułu podejmuje pracownik odpowiedzialny za gromadzenie zbiorów.

¹⁴ Innym przykładem realizacji zasad współzarządzania jest Miejska Biblioteka Publiczna im. Łukasza Górnickiego GALERIA KSIĄŻKI w Oświęcimiu. Zgodnie

Turkus to podmiotowość

W działaniach współczesnych bibliotek punkt centralny stanowi użytkownik i jego potrzeby. I jest to założenie właściwe pod warunkiem, że spełniony zostanie dodatkowy postulat – zadowolenie bibliotekarzy z pracy i wspólnych sukcesów. Aby tak się stało, każdy z bibliotekarzy powinien czuć się ważny i być traktowany na równi z innymi, przy jednoczesnym uwzględnieniu jego indywidualnych cech i kwalifikacji. Jednak, aby założenie to nie stało się destrukcyjną ideą, musi zostać spełniony kolejny warunek – ten, kto podejmuje decyzję, bierze odpowiedzialność zarówno za sukces przedsięwzięcia, jak i naprawienie ewentualnych szkód powstałych wskutek błędnej decyzji. Przypuśćmy, że w bibliotece wdrażany jest nowy moduł oprogramowania bibliotecznego, np. akcesji czasopism. Głos decydujący w tego rodzaju sprawach ma zazwyczaj dyrektor, którego wspiera w wyborze informatyk. Zmiana dotychczasowych praktyk zakłada, że decyzję o zakupie nowego modułu podejmuje zespół pracowników docelowo korzystających z nowej funkcjonalności, przy zachowaniu zasady konsensusu oraz odpowiedzialności za dokonany wybór¹⁵.

Turkus to minimalizacja marnotrawstwa i bezczynności

Kilka dekad temu „przypięto” bibliotekarzom krzywdzącą etykietkę sugerującą, że poza obowiązkiem układania „karteczek” w katalogu (*notabene* dziś już nikt nie drwi z tworzenia rekordów bibliograficznych), ich działania ograniczają się do czekania na czytelnika (w skrajnych sytuacjach lekceważenia go) i ułożenia kilku książek na półce. Trudno nie zgodzić się z tą opinią, analizując statystyki wizyt czytelników i udostępnień w niektórych bibliotekach, nie tylko wyższych szkół zawodowych¹⁶. Dane statystyczne skłaniają do wniosku, że najbardziej

z założeniami zarządczymi (zbliżonymi do idei turkus) dyrektor biblioteki Leszek Palus wszystkie strategiczne działania podejmuje po konsultacji z pracownikami, kierując się zasadą, że są oni najważniejszym elementem organizacji. Na podstawie rozmowy telefonicznej z L. Palusem, dyrektorem Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Łukasza Górnickiego GALERIA KSIĄŻKI w Oświęcimiu (2020, 23 czerwca).

¹⁵ Z zastrzeżeniem, że w bibliotekach jako instytucjach utrzymywanych ze środków publicznych decyzja ta wymaga ostatecznej zgody dyrektora lub organów nadzorujących.

¹⁶ Na podstawie danych statystycznych z wybranych bibliotek uczelni zawodowych wynika, że na jednego pracownika wypożyczalni przypada średnio od 3 do 10 czytelników dziennie (Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ny-

marnotrawiony jest czas bibliotekarzy w dziale obsługi użytkownika (w wypożyczalni, czytelni). Zdarza się, że czas między wizytami czytelników bibliotekarz pierwszej linii spędza na czytaniu ulubionej lektury lub przeglądaniu stron w internecie. Dzieje się tak z powodu wycinkowego zakresu obowiązków oraz braku odpowiedzialności za całość działań biblioteki i możliwości współdecydowania w ważnych kwestiach. Rozwiązaniem jest wprowadzenie reguły odpowiedzialności za funkcjonowanie całej instytucji i inspirowanie do podejmowania samodzielnych zadań, także tych „pozastanowiskowych”.

Turkus to bezpieczeństwo emocjonalne

Zhierarchizowane organizacje (biblioteki) z założenia zapewniają stabilizację oraz pewnego rodzaju poczucie zawodowego bezpieczeństwa, związane z podporządkowaniem się wyznaczonym regułom. Jednak przyjęty w nich styl zarządzania nie zawsze daje poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego. W turkusie natomiast zatrudniany jest „cały pracownik”, co oznacza, że w procesie rekrutacji ocenia się nie tylko jego wiedzę i kompetencje, ale także strukturę emocjonalną i predyspozycje psychiczne¹⁷. Co zaś tyczy się współczesnych bibliotek jako miejsc pracy, są one instytucjami tylko z pozoru cichymi i dającymi poczucie spokojnej pracy. W wielu z nich zakres obowiązków, wymagania oraz konflikty personalne powodują napięcia emocjonalne oraz brak poczucia bezpieczeństwa. Dlatego tak ważne jest wypracowanie reguł opartych na emocjonalnym wsparciu jako jednym z gwarantów wymiernych efektów pracy (Brzeziński, 2013, s. 9–10). Dobre praktyki w tym zakresie obejmują, m.in.: codzienne spotkania zespołów, rozmowy o sukcesach i porażkach, uważne wzajemne słuchanie oraz wdrożenie zasady transparentności finansowej (Wzorek, 2019, s. 153)¹⁸.

sie, 2014; Raporty z programu SOWA Biblioteki PWSZ w Kaliszu za lata 2014–2017 [niepublikowane]).

¹⁷ Na konieczność współlistnienia (równowagi) tych elementów wskazywał Elton Mayo w latach dwudziestych XX w. (Wzorek, 2019, s. 105). Także obecnie liczne eksperymenty pokazują ścisłe zależności między emocjonalnością a wydajnością (Brzeziński, 2013, s. 9–10).

¹⁸ Brak informacji o rocznym budżecie biblioteki na zakupy czy organizację imprez czytelniczych itd. powoduje niepewność i kreuje bierność pracowników.

Turkus to zniesienie autorytarnych decyzji zarządczych

Podporządkowanie pracowników biblioteki sztywnym wytycznym ustalonym przez przełożonych stanowi ważną oraz cenioną przez wielu, zwłaszcza biernych, pracowników zaletę, gdyż zwalnia od odpowiedzialności oraz nie wymaga zaangażowania i kreatywności. Niestety rozwiązanie to skutkuje częściowym wykorzystaniem potencjału pracowników. Dodatkowym mankamentem hierarchiczności jest obciążanie konsekwencjami złych decyzji przede wszystkim kadry kierowniczej. Brak współodpowiedzialności za całość procesów bibliotecznych stwarza tylko pozornie dogodne warunki dla pracowników na zasadzie: „robię to, co mi każą, nic więcej mnie nie interesuje”. W dłuższej perspektywie czasowej sytuacja ta powoduje szybkie wypalenie zawodowe, zniechęcenie, a niekiedy także nadmierną roszczeniowość i niezadowolone¹⁹. Z kolei współdziałanie w zarządzaniu, oparte na klarownych zasadach działania (praca zespołowa, dążenie do synergii), sprawia, że pracownicy czują się odpowiedzialni za realizację celów, z którymi *notabene* się utożsamiają, a szef zostaje „uwolniony od podejmowania decyzji”²⁰ na rzecz wsparcia pracowników (Blikle, 2017, s. 83–85).

Turkus to bycie autentycznym

Postindustrialne normy organizacyjne i klasyczny styl zarządzania zakładają, że każdy, chcąc pracować w danej organizacji i osiągać kolejne szczeble kariery, musi podporządkować się przyjętym w niej regułom nie zawsze zgodnym z wewnętrznymi przekonaniem lub stylem życia. Toteż już na etapie rekrutacji może dojść do kreowania siebie stosownie do oczekiwań przyszłych pracodawców²¹. I tak od pracownika biblioteki wymaga się, aby był sumienny, spokojny, kontaktowy, umiarkowanie ekstrawertyczny. Ponadto powinien być otwarty na nowe technologie, kreatywny i gotowy do ciągłego podnoszenia kwalifikacji. Kandydat na stanowisko bibliotekarza kreuje zatem swój wizerunek zgodnie

¹⁹ Interesujące rozwiązanie wprowadziła jedna z japońskich firm branży oponiarskiej (Bridgestone). W celu wyeliminowania niezadowolonych pracowników z pracy na danym stanowisku wprowadzono zasadę okresowej pracy we wszystkich działach firmy (na podstawie rozmów z Pawłem Knastem [Poznań]).

²⁰ Według opinii Jacka Narkiewicza, właściciela turkusowej firmy Corex (Zalesie Górne).

²¹ Pogląd ten reprezentują zwolennicy turkusowych rozwiązań, m.in. Aneta Pisarska, autorka prac z tego zakresu (Pisarska, 2019; Iwko, Pisarska, 2019).

ze wskazanymi wymaganiami, być może nie zawsze uświadamiając sobie, że przedstawia siebie takim, jakim chcieliby go widzieć przyszli pracodawcy. Przyjęta maska musi funkcjonować także później²², a z czasem zachowania respektowane w danej instytucji mogą stać się drugą osobowością (zawodową), odległą od prawdziwego „ja”²³. Inaczej dzieje się w organizacjach, w których naczelną zasadą jest pełnia, czyli przyjmowanie pracownika autentycznego, nie tylko z określoną wiedzą, ale także z uwzględnieniem cech osobowości. Autentyczny bibliotekarz w duchu turkusy to jednak wciąż nie arogant czy bezpretensjonalny dziwak, ale osoba, która żyje wartościami niezbędnymi w pracy zespołowej (empatia, wyrozumiałość, wsparcie) i potrafi angażować się na rzecz innych.

Etapy wdrażania turkusy w biblioteczność – propozycje

Z uwagi na to, że każda organizacja, podobnie jak poszczególne kawałki turkusy, jest inna, wprowadzanie przekształceń, a także ich kryteria i terminy, należy dobierać odpowiednio do możliwości organizacyjnych danej jednostki oraz predyspozycji psychicznych pracowników. Wdrażanie zmian „na siłę” jest działaniem nieodpowiedzialnym i prowadzącym do destrukcji. Dlatego warto ustalić harmonogram reform zgodnie z indywidualnymi potrzebami i możliwościami danej biblioteki.

Etap pierwszy – uświadomienie potrzeby zmian

Przekonanie o potrzebie zmian oraz przełamanie lęku związanego z odejściem od utartych sposobów działania i stylów kierowania to podstawowe czynniki decydujące o skuteczności realizowanych przemian. Dlatego pierwszym krokiem wdrażania turkusowych reform winno być postawienie pytania: czy zmiany są potrzebne i w jakim kierunku powinny iść oraz co chcemy przez nie osiągnąć? Innymi słowy, zarówno menedżerowie (dyrektor, kierownicy działów), jak i pracownicy

²² J. Narkiewicz mówi w tym kontekście o zawodowej zbroi (Narkiewicz, 2020).

²³ Jako dyrektor biblioteki uczelnianej miałam okazję niejednokrotnie obserwować metamorfozy pracowników w sytuacjach pozazawodowych. Dotyczyło to m.in. spokojnych i wycofanych mężczyzn, którzy prowadząc wykłady poza biblioteką i na tematy pozabiblioteczne, stawali się niezwykle mentorem, zdolnymi porwać tłumy.

niższego szczebla muszą uświadamiać sobie (i innym), co turkus może zmienić w funkcjonowaniu biblioteki, a przez to także wpłynąć na ich życie zawodowe i osobiste. W sytuacji kiedy wstępny rekonesans wśród pracowników wykaże oponentów zmian, należy przeprowadzić rozmowy, których celem jest określenie barier blokujących dane osoby i wskazanie na zalety przeobrażeń strukturalnych oraz obniżenie poziomu napięcia emocjonalnego związanego ze zmianami (Wojciechowska, 2006, s. 106–118).

Etap drugi – ustalenie systemu wartości i priorytetów działań

Ustalenie wspólnych, ważnych dla wszystkich członków zespołu wartości i wypracowanie kanonu dobrych praktyk, to kolejny etap zmian. W przypadku bibliotek wartości te będą oscylowały wokół następujących obszarów:

1. Obsługa użytkownika na najwyższym poziomie (profesjonalna i rzeczowa).
2. Szeroko rozumiany szacunek dla użytkownika i jego potrzeb.
3. Stworzenie księgozbioru wartościowego i adekwatnego do oczekiwań odbiorców.
4. Dostarczenie unikalnych usług i stworzenie przyjaznej atmosfery.
5. Permanentne podnoszenie kwalifikacji.
6. Zaangażowanie we wszystkie obszary działalności biblioteki.
7. Nieustanny proces podejmowania nowych wyzwań i pracy na rzecz rozwoju biblioteki.
8. Budowanie współpracy we wszystkich obszarach funkcjonowania biblioteki.
9. Nieustanna dbałość o rozwój komunikacji wewnętrznej.
10. Utrzymanie równowagi między życiem prywatnym a pracą.
11. Stabilność zatrudnienia oraz wsparcie dla pracowników w sytuacji problemów rodzinnych i finansowych.
12. Dbłość o dobre relacje z otoczeniem zewnętrznym (udział w akcjach charytatywnych i działaniach na rzecz społeczności lokalnej)²⁴.

Zaakcentować należy, że wartości konstytuujące turkusową bibliotekę nie mogą być ustalane przez kierownictwo i narzucane odgórnie, ale winny kształtować się w czasie i być zinternalizowane przez wszystkich członków zespołu w odniesieniu do ich potrzeb oraz dobra organizacji.

²⁴ Na podstawie m.in. doświadczeń firmy Marco (Blikle, 2017, s. 80).

Etap trzeci – stworzenie systemu dobrej komunikacji

Doświadczenia wielu bibliotek, podobnie jak organizacji turkusowych (Narkiewicz, 2020), pokazują, że komunikacja między działami oraz poszczególnymi pracownikami niemal zawsze cechuje się barierami informacyjnymi i wynikającymi stąd nieporozumieniami. Skutkują one marnotrawieniem wysiłku i czasu innych. Właściwy przepływ informacji i wymiana wiedzy winny zaczynać się od kierownictwa (liderów), przekazującego pracownikom pełne informacje o działalności całej biblioteki. Proces optymalizacji w sferze komunikacji powinien objąć wszystkie zespoły zadaniowe i ich członków. Z reguły jest to proces długotrwały, wymagający wypracowania i wdrożenia skutecznych standardów. Przy ich tworzeniu pamiętać należy, że dobra komunikacja jest efektem zaufania i szacunku do współpracowników oraz przejawia się w otwartych i prostych przekazach, aktywnym słuchaniu, a także profesjonalizmie i zawodowym *savoir vivre* (Blikle, 2017, s. 92).

Etap czwarty – zmiana systemu motywacji

Założeniem klasycznego systemu motywacji, nazywanego regułą „kija i marchewki”, jest zwiększenie wydajności pracy przy użyciu określonego zestawu motywatorów finansowych oraz pozafinansowych (Wojciechowski, 1997, s. 228–237). Wadą tego systemu jest narastanie rywalizacji między pracownikami oraz wzmacnianie partykularnych, a czasem egoistycznych czy wręcz drapieżnych dążeń. Rozwiązaniem, które może przyczynić się do wyeliminowania tego typu postaw oraz wzrostu identyfikacji pracowników z biblioteką, jest zarządzanie godnościowe. Cechuje je uznanie dla umiejętności i zaangażowania oraz odmienny od tradycyjnego tryb przyznawania nagród. Decyzja o zwiększeniu wynagrodzenia czy przyznaniu premii podejmowana jest zespołowo, nie zaś autorytarnie przez kierownika. Ważny wyróżnik tego rozwiązania stanowi wsparcie udzielane przez grupę, czyli wzmocnienie pozytywne polegające na dostrzeganiu i artykułowaniu przez jej członków mocnych stron każdego pracownika, tzw. uzupełnianie „kubka z czekoladą” (Brzeziński, 2013, s. 18–19), a tym samym wsparcie w słabszych kompetencjach. Punktem wyjścia do zmiany systemu motywacyjnego jest zapewnienie każdemu pracownikowi właściwych narzędzi do wykonywania podjętych zadań (sprzęt, oprogramowanie, szkolenia itp.) oraz stworzenie przyjaznej atmosfery pracy opartej na zaufaniu, odpowiedzialności i partnerstwie (tzw. turkusowe stanowisko pracy).

Etap piąty – zmiana kryteriów rekrutacji

W bursztynowym systemie zarządzania decyzje o zatrudnieniu nowego pracownika podejmuje zazwyczaj dyrektor (w bibliotekach uczelni zawodowych, przy akceptacji właściwego prorektora lub kanclerza) bez konsultacji z pracownikami (Wojciechowski, 1997, s. 218). Organizacja turkusowej biblioteki wymaga przyjęcia nowych zasad doboru pracowników, z naczelną wytyczną wymagającą od kandydata podzielenia wartości uznawanych za najważniejsze w danej bibliotece oraz po zaakceptowaniu jego kandydatury przez innych pracowników²⁵. Jedną z głównych zasad turkusu głosi: „pracownik może w krótkim czasie zdobyć wymagane umiejętności, o ile podzieli wartości funkcjonujące w danej firmie i potrafi pracować w zespole” (por. Iwko, Pisarska, 2019, s. 4). Odwrócenie tradycyjnego porządku polega na określeniu przez kandydata, co chciałby robić, jakie zadania pragnie realizować w bibliotece, co sprawia mu przyjemność, a czego nie lubi. Takie rozwiązanie pozwala uniknąć niedostosowania obowiązków do predyspozycji psychicznych i zdolności pozazawodowych oraz zmniejsza prawdopodobieństwo zniechęcenia i porażki.

Etap szósty – tworzenie zespołów zadaniowych oraz przypisanie ról

Końcowym etapem zmian, mających na celu zwiększenie satysfakcji pracowników w połączeniu z kierunkowym i systematycznym rozwojem biblioteki, jest stworzenie zespołów zadaniowych. Ich powołanie wyznaczać powinny podstawowe obowiązki ustawowo przypisane bibliotekom, tj. gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i przechowywanie zbiorów (Ustawa o bibliotekach, 1997). Oprócz adekwatnych do tych podstawowych funkcji uzasadnione jest powołanie zespołów odpowiedzialnych za procesy komputeryzacji, promocji i relacji z otoczeniem itp.²⁶ Każdy z tych zespołów, z założenia autonomiczny w sferze

²⁵ W niektórych firmach turkusowych nowo zatrudniany pracownik jest zobligowany do przepracowania jednego dnia z różnymi osobami w celu określenia jego wiedzy i cech psychicznych.

²⁶ Maja Wojciechowska wśród zespołów zadaniowych działających w bibliotekach wymienia: zespoły specjalistów dziedzinowych ds. gromadzenia, selekcji zbiorów, systemu informacji finansowej, polityki kadrowej, zbiorów i usług, procesu świadczenia usług, dystrybucji, promocji, wdrażania wewnętrznych systemów mierzenia jakości, opracowania słowników haseł przedmiotowych (Wojciechowska, 2011, s. 114).

decyzyjnej, powinien być w równym stopniu odpowiedzialny za wszystkie cele realizowane w bibliotece. Zespoły te mogą mieć zarówno charakter międzyfunkcyjny, jak i międzyorganizacyjny (Zybert, 2011, s. 150–151). Takie podejście do zarządzania kadrami w bibliotece pozwala na bardziej efektywne wykorzystanie potencjału personelu oraz zacieśnia współpracę międzystanowiskową i, jak zauważa Maja Wojciechowska, wzmacnia relacje z otoczeniem (Wojciechowska, 2011, s. 109).

Rezygnacja z działów (sekcji) i „wypłaszczenie” struktury poprzez stworzenie zespołów, przy wykorzystaniu wytycznych Lean Management, to nie jedyna istotna zmiana organizacyjna (por. Wojciechowska, 2006, s. 172–180). Ważnym i jednym z bardziej radykalnych kroków jest rezygnacja ze stanowisk na rzecz ról, z przypisanymi konkretnymi uprawnieniami²⁷. Ich hierarchię określa doświadczenie pracowników – im większe, tym bardziej znacząca rola. W bibliotece odejście od wielozadaniowych stanowisk na rzecz konkretnych ról może stanowić rewolucyjny przełom pod warunkiem, że powiążemy je z systemem pełnej odpowiedzialności za realizację misji organizacji.

Zakończenie

Bursztynowy system zarządzania przyzwyczaił kadry wielu bibliotek do działań skoncentrowanych na osiągnięciu partykularnych celów, tj. kolejnych szczebli awansu zawodowego i związanych z tym przywilejów. Przeciwdziałanie stagnacji i zniechęceniu zawodowemu oraz pozyskiwanie kreatywnych młodych pracowników wydaje się kwestią istotną dla rozwoju bibliotek, zwłaszcza małych uczelni. Procesy te może skutecznie wesprzeć wdrażanie, choćby w części, wartości wpisanych w turkus. W tym kontekście deregulacja zawodu bibliotekarza może paradoksalnie ułatwić dobre zmiany, otwierając biblioteki na zarządzanie podmiotowe i godnościowe. Jednak, aby koncepcja turkusowej biblioteki nie przybrała charakteru utopii, pamiętać należy o jej specyfice prawnej i finansowej oraz oczywistych barierach. Biblioteka nie może funkcjonować bez ustalonego z góry budżetu, co stanowi jedną z wyróżniających cech firm turkusowych. Dyscyplina finansowa instytucji dotowanych ze środków budżetowych nie pozwala także na podejmowanie indywidualnych decyzji finansowych przez pracowników, ani nie daje możliwości obniżenia pensji (na zasadzie zgody pracowników) w sytuacji braku dostatecznych środków, np. na zakup książek czy pre-

²⁷ Role odnoszą się do konkretnych zadań, przydzielanych na podstawie kryterium doświadczenia (Hopej-Tomaszycka, Hopej, 2018, s. 236).

numeratę. Co zatem można i należy przenieść do bibliotek z osiągnięć organizacji turkusowych? Najprościej odpowiedzieć można:

1. Bycie sobą i autentyczność w relacjach.
2. Wierność osobistym zasadom.
3. Empatię i wsparcie innych.
4. Współodpowiedzialność za rozwój biblioteki (postawa proaktywna).
5. Opracowanie kodeksu dobrych praktyk organizacyjnych.
6. Stworzenie przestrzeni, w której zarówno pracownik, jak i użytkownik będą się czuli zadowoleni i bezpieczni.

Na koniec należy wyraźnie podkreślić, że mimo licznych zalet turkus nie jest łatwiejszy od innych systemów zarządzania. To wyższy stopień samodzielności i odpowiedzialności, w którym swoje miejsce znajdą osoby z pasją i nieobawiające się ryzyka. Turkus nie jest też samowolą i systemem dla leniwych czy malkontentów, albowiem jak żaden inny wymaga dużej odpowiedzialności i dojrzałości zawodowej oraz odwagi i wiary we własne możliwości. Kryją się w nim także liczne pułapki i łatwo może stać się przestrzenią manipulacji psychicznej i społecznej. Jednak odpowiedzialnie wdrożony może z bibliotek wykreować miejsca, w których zatrudnienie daje szansę na intensywny rozwój zawodowy i życiową przygodę.

Literatura

- Bańkowska, M. (2019). Efektywne zarządzanie kadrami w bibliotece szkoły wyższej. *Rozprawy Społeczne*, 13(2), 81–96.
- Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie. (2014). *Sprawozdanie z działalności Biblioteki PWSZ w Nysie za rok 2014*. Pobrane 24 czerwca 2020, z: https://biblioteka.pwsz.nysa.pl/images/Wykresy/Spraw_pliki/2014.pdf.
- Blikle, A. (2018, 12 czerwca). *Turkusowa organizacja XXI wieku* [Wideo]. Pobrane 15 czerwca 2020, z: <https://www.youtube.com/watch?v=LgNLdA7uW8I>.
- Blikle, A. (2020, 22 kwietnia). *Turkusowa samoorganizacja* [Prezentacja PowerPoint]. Pobrane 15 czerwca 2020, z: [http://www.moznainaczej.com.pl/Download/On-line/1%20Turkusowa%20samoorganizacja/A.Blikle%20-%20Turkusowa%20samoorganizacja%20\(90%20min\).pdf](http://www.moznainaczej.com.pl/Download/On-line/1%20Turkusowa%20samoorganizacja/A.Blikle%20-%20Turkusowa%20samoorganizacja%20(90%20min).pdf).
- Blikle, A.J. (2017). *Doktryna jakości: rzecz o turkusowej samoorganizacji* (wyd. 2 turkusowe). Warszawa: Wydawnictwo Helion.
- Brzeziński, M. (2013). *Głaskologia: jak pozytywnie wpływać na innych i zwiększać przy tym swoją satysfakcję: faktyczne reguły motywowania i rozumienia motywacji* (wyd. 2). Warszawa: Instytut Kreowania Skuteczności.

- Hopej-Tomaszycka, M., Hopej, M. (2018). Struktury organizacyjne turkusowych organizacji. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, 130, 233–242.
- Iwko, J., Pisarska, A. (2019). Realizacja funkcji personalnej w organizacji turkusowej. *Problemy Jakości*, 51(5), 2–10.
- Kaliszczak, L. (2011). Schumpeterowska teoria przedsiębiorczości i jej współczesne implikacje. *Nauki o Zarządzaniu*, 8, 345–355.
- Koprowska, J., Babij, J. (b.d.). *Odczuwasz lęk przed poniedziałkiem? To może być oznaka poważniejszego problemu*. Pobrane 23 czerwca 2020, z: <https://www.ican.pl/b/odczuwasz-lek-przed-poniedzialkiem-to-moze-byc-oznaka-powazniejszego-problemu/P8bkpaTTr>.
- Laloux, F. (2016). *Pracować inaczej: nowatorski model organizacji inspirowany kolejnym etapem rozwoju ludzkiej świadomości*. M. Konieczniak (tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA.
- Narkiewicz, J. (2020, 28 maja). To będzie opowieść o drodze jaką przeszliśmy w naszej firmie, od klasycznej hierarchii do wprowadzenia w 2017 roku holokracji. [Wykład]. W: *Turkusowe Spotkanie Biznesowe Online*. Prowadzący: A. Pisarska.
- Pisarska, A. (2019). Założenia dotyczące pracowników w organizacjach turkusowych i w organizacjach tradycyjnych oraz ich racjonalność. W: W. Kieżun, J. Wołęjszo, A. Pisarska (red.), *Prakseologia w zarządzaniu i dowodzeniu* (cz. 2, s. 157–171). Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu.
- Raporty z programu SOWA Biblioteki PWSZ w Kaliszu za lata 2014–2017 [Niepublikowane].
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach z późn. zm. (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 1479. Pobrane 15 czerwca 2020, z: <http://dziennikustaw.gov.pl/D2019000147901.pdf>.
- Zybert, E.B. (2004). *Kultura organizacyjna w bibliotekach*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Wojciechowska, M. (2006). *Zarządzanie zmianami w bibliotece*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Wojciechowska, M. (2011). *Zespoły zadaniowe i heurystyczne rozwiązywanie problemów*. W: J. Kamińska, B. Żółędowska-Król (red.), *Zarządzanie kadrami w bibliotece* (wyd. 2, s. 107–124). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Wojciechowski, J. (1997). *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*. Warszawa: Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wzorek, M. (2019). *Od hierarchii do turkusy: czyli jak zarządzać w XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Helion.

Małgorzata Bańkowska

The president Stanisław Wojciechowski Higher Vocational State School in Kalisz
e-mail: m.bankowska@akademia.kalisz.pl

 <http://orcid.org/0000-0001-5343-3836>

**From Amber to Teal:
perspectives of library administration changes
in the context of vocational colleges**

Abstract: In this article, the modern typology of the organization by Frederic Laloux shall be described, with a particular emphasis on the properties of Teal organizations. Based on the experiences of selected Polish companies within the services and industrial sectors, the original concept of Teal paradigms implementation is described. Factors favoring changes in the library and staff management are described, as well as the stages of their implementation.

Keywords: Higher school library. Teal organization. Library administration. Staff management

Artykuł wpłynął do redakcji 9 września 2020 r.

RECENZJE I OMÓWIENIA RECENZYJNE

Dominika Potempa

Biblioteka Politechniki Śląskiej

e-mail: dominika.potempa@polsl.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-2148-0694>

**Algorytm Ady / James Essinger ;
przeł. Jerzy Wołk-Łaniewski. – Kraków :
Znak Horyzont, 2020. – 317, [1] s. ; 21 cm. –
ISBN 978-83-240-5662-0**

Czy to możliwe, że w połowie XIX w. mógł powstać pierwszy komputer napędzany parą, czy to tylko steampunkowa fantazja? Co wspólnego miały z tym komputerem krosno do tkania jedwabnych tkanin oraz córka największego angielskiego poety romantycznego? Na pierwszy rzut oka wszystkie pojawiające się w pytaniach sprawy nie są ze sobą związane, sytuacja wygląda jednak inaczej. Historia, w jaki sposób zaprojektowano komputer i kto jest wynalazcą tego typu maszyny, została opisana przez Jamesa Essingera w popularno-biograficznej książce, której polski przekład ukazał się w 2020 r. nakładem wydawnictwa Znak Horyzont pt. *Algorytm Ady*.

Wnikliwe zbadanie przez autora tematu pokazuje, że era komputerów mogła zacząć się 100 lat wcześniej, niż dotychczas uważano, a więc jeszcze przed 1946 r., gdy za sprawą Charlesa Babbage'a (1791–1871), angielskiego matematyka, astronoma i mechanika, konstruktora maszyny różnicującej oraz pomysłodawcy maszyny analitycznej, zainspirowanej przez inny wynalazek – maszynę żakardową (mechanizm przesmykowy), umożliwiającą sterowanie pojedynczymi nitkami osnowy za pomocą kart perforowanych. Maszyna taka pozwalała na tkanie niezwykle skomplikowanych wzorów oraz obrazów. To właśnie portret jej twórcy, Josepha Marii Jacquarda, wykonany jedwabnymi nićmi, sprawił, że Charles Babbage porzucił kosztowne i zaawansowane prace

nad maszyną różnicującą – kalkulatorem do obliczeń logarytmicznych, i zaczął myśleć nad zastosowaniem mechanizmu do budowy jeszcze bardziej wyrafinowanego urządzenia, nazwanego przezeń maszyną analityczną. Miała to być konstrukcja mechaniczna napędzana silnikiem parowym, a program oraz dane miały być do niej wprowadzane za pośrednictwem kart perforowanych w celu przeprowadzania wszelkiego rodzaju obliczeń, których wyniki miała zapisywać drukarka – w istocie prototyp komputera.

Prace Charlesa Babbage'a zainteresowały Adę Lovelace (1815–1852), damę z wyższych sfer, wychowywaną samotnie przez matkę, która uciekła od niestabilnego małżonka, George'a Gordona Byrona, i która całe życie starała się odciąć córkę od ojcowskiego dziedzictwa duchowego. Sama będąc całkiem dobrze wykształconą, nakłaniała ją m.in. do poznawania nauk ścisłych i dość wcześnie okazało się, że dziewczynka ma zdolności matematyczne. Oczywiście, ponieważ była to pierwsza połowa XIX w., jej kształcenie nie miało charakteru instytucjonalnego i celowego, matka zatrudniła jednak nauczyciela, pod którego okiem zdolna uczennica osiągnęła zaawansowany stopień wiedzy. Była ona, jak się zdaje, lepiej zorientowana w możliwościach i potencjalnych sposobach wykorzystania maszyny analitycznej niż jej wynalazca. Charles Babbage skoncentrowany na kwestiach technicznych i nieradzący sobie z tym, co dziś zwiemy marketingiem czy public relations, przypomina archetypiczną postać szalonego wynalazcy, bardziej zainteresowanego samą konstrukcją niż jej zastosowaniem. Jak wynika z dzisiejszej wiedzy, Ada Lovelace, tłumacząc artykuł Luigiego Menabrei, poświęcony maszynie, opatrzyła go przypisami o połowę dłuższymi niż sam artykuł i zawierającymi w istocie pierwszy program komputerowy. Jako przyjaciółka, ale przede wszystkim admiratorka dokonań Babbage'a, nakreśliła również plan kampanii marketingowej, która pozwoliłaby sfinansować gigantyczne koszty budowy maszyny. Charles Babbage jednak odmówił, nie doceniając ani zamiarów, ani zdolności Ady Lovelace, co zarówno zachwiało przyjaźnią, jak i zaprzepaściło szansę na urzeczywistnienie śmiałych planów, i tym samym era komputerów rozpoczęła się w 1946 r., a nie w 1843 r. Za puentę tej historii niech posłuży informacja, że w 2010 r. ogłoszono program o nazwie Plan 28, który ma na celu zbudowanie do 2021 r. maszyny analitycznej na podstawie planów i dorobku Charlesa Babbage'a.

Książka *Algorytm Ady* Jamesa Essingera napisana jest nieco chaotycznie, niemniej dość dobrze referuje historię wynalazku, ponadto w trakcie kwerendy autorowi udało się uściślić chronologię wydarzeń. Jest to wydawnictwo popularne, skierowane zarówno do poszukiwa-

czy/ek dziewiętnastowiecznych skandali, jak i czytelników/czek zainteresowanych meandrami rozwoju nauki i techniki. Dużym mankamentem wydania jest brak ilustracji (portretów, rycin z epoki, wreszcie fotografii zachowanych maszyn czy szeroko opisywanego portretu Josepha Marii Jacquarda, utkanego z jedwabiu), choć być może zmuszenie czytelnika/ki do poszukiwań ich w internecie przyniesie korzyści w postaci dalszych informacji powiązanych z tematem.

Tekst wpłynął do redakcji 14 października 2020 r.

SPRAWOZDANIA

Urszula Szybowska

Biblioteka Politechniki Gdańskiej

e-mail: ursszybo@pg.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0853-0885>

Międzynarodowa konferencja IATUL Seminar 2019 „Organizacyjne i prawne aspekty Otwartej Nauki” (Gdańsk, 10–11 grudnia 2019 r.)

Biblioteka Politechniki Gdańskiej (dalej: BPG) aktywnie wspiera proces rozwoju współpracy międzynarodowej, który od wielu lat ma miejsce na macierzystej uczelni. Uczestniczy ona również w licznych projektach i programach realizowanych na polu internacjonalizacji. Strategia rozwoju usług biblioteki akademickiej funkcjonującej w coraz bardziej umiędzynarodowionym środowisku, którą jest BPG, opiera się zarówno na dostosowaniu swoich zbiorów i usług do potrzeb użytkowników zagranicznych, uczestniczeniu w Programie ERASMUS+, jak i na współpracy z organizacjami międzynarodowymi. Wspólne działania podejmowane z instytucjami bibliotekarskimi oraz promującymi otwartą naukę z różnych stron świata, stanowią dla bibliotekarzy z Politechniki Gdańskiej nieocenione źródło nowych umiejętności i doświadczeń. Jedną z takich organizacji jest International Association of University Libraries (dalej: IATUL). BPG posiada swoich przedstawicieli w strukturach wspomnianych organizacji: w IATUL Board of Directors oraz w SPARC Europe Board of Directors zasiada Dyrektor BPG Anna Wałek, zaś Magdalena Szuflińska-Żurawska, Kierownik Sekcji Informacji Naukowo-Technicznej BPG, bierze aktywny udział w pracach Special Interest Group for Library Services related to Research Data Management (SIG-DATA) w ramach IATUL. Dzięki aktywnej partycypacji w międzynarodowych programach, pracownicy BPG posiadają coraz szerszą wiedzę z zakresu bieżących trendów w bibliotekarstwie, informacji naukowej i usług oferowanych społeczności akademickiej.

Fot. 1. Okładka broszury konferencyjnej (IATUL Seminar 2019 „Organizing the Open Science Framework – Strategies and Legal Aspects”, 2019)

Źródło: IATUL Seminar 2019 „Organizing the Open Science Framework – Strategies and Legal Aspects” (2019). Pobrane 16 kwietnia 2021, z: <https://pg.edu.pl/documents/611754/90939399/broszura%20na%20stron%C4%99.pdf>.

BPG jest także inicjatorem interesujących działań, które wpisują się w zakres rozwoju współpracy międzynarodowej pomiędzy różnymi organizacjami bibliotekarskimi w Europie i na świecie. Przykładem takich inicjatyw było zorganizowanie w dniach 9–11 grudnia 2019 r. IATUL Seminar 2019 (zob. fot. 1). Wydarzenie to odbyło się w Sopocie, w sali konferencyjnej hotelu Eureka. Stowarzyszenie Bibliotek Uniwersyteckich IATUL jest międzynarodową organizacją, a seminaria i konferencje pod jego auspicjami stanowią doskonale forum wymiany wiedzy i doświadczeń bibliotekarzy akademickich z całego świata. Działania IATUL skupiają się wokół problematyki związanej z szeroko pojętą informacją naukową i usługami dla użytkowników. Oficjalnego otwarcia IATUL Seminar 2019 dokonała A. Wałek, Dyrektor Biblioteki Politechniki Gdańskiej oraz Anne Horn, Przewodnicząca Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Uniwersyteckich, IATUL. Głównym tematem konferencji były organizacyjne i prawne aspekty Otwartej Nauki – *Organizing the Open Science Framework – Strategies and Legal*

Aspects (program wydarzenia: <https://pg.edu.pl/biblioteka-pg/programme>). IATUL Seminar odbywa się co roku w innym kraju członkowskim, co nadaje wydarzeniu cykliczny charakter. Przedstawiciele bibliotek akademickich zrzeszonych w IATUL spotykają się w celu wymiany swoich doświadczeń, podsumowania dotychczasowych osiągnięć oraz określenia przyszłych wyzwań. Tegoroczna konferencja zgromadziła ok. 60 osób, reprezentujących ośrodki akademickie z różnych zakątków świata (zob. fot. 2). Wśród uczestników byli nie tylko bibliotekarze i naukowcy, ale także inne osoby zaangażowane w rozwój nauki. IATUL Seminar 2019 było na bieżąco relacjonowane i promowane w mediach społecznościowych BPG na Twitterze i Facebooku (#IATUL19Poland).

Fot. 2. IATUL Seminar 2019

Źródło: Fot. U. Szybowska.

Podczas prezentacji uczestnicy IATUL Seminar 2019 poruszali zagadnienia związane z Otwartymi Danymi i Otwartą Nauką oraz z dobrymi praktykami związanymi z ich wdrażaniem. Prelegenci skupili się w wystąpieniach na takich kwestiach, jak: repozytoria instytucjonalne, dane badawcze i ich zarządzanie, prawo autorskie, Centrum Kompetencji Otwartej Nauki prowadzone przez BPG, projekt MOST DANYCH, projekt MOST Wiedzy oraz promowanie i upowszechnianie dorobku naukowego uczelni.

Do udziału w IATUL Seminar 2019 zgłosili się prelegenci z różnych państw oraz kontynentów (Wielkiej Brytanii, Czech, Kataru, Republiki Południowej Afryki, Stanów Zjednoczonych, Polski). Elisha R.T. Chiware,

reprezentujący Cape Peninsula University of Technology, referat zatytułowany *Multidisciplinary Data Infrastructure for South African Research: Developing a Workforce for a National Data Node* poświęcił kwestiom związanym z tworzeniem i obsługą infrastruktury narodowego centrum danych badawczych Republiki Południowej Afryki. Autorka kolejnego wystąpienia, Cameron Riopelle (Data Services, University of Miami Libraries Chair, IATUL SIG-DATA), zatytułowanego *Building and Maintaining Effective Research Data Services at Academic Libraries: A Case Study of Data Services at the University of Miami* koncentrowała się na problematyce budowania i obsługi centrów kompetencji wspierających badaczy we wszelkich aspektach ich działalności związanych z „otwieraniem” nauki. Alberto Zigoni, Development Director at Mendeley Research Data Management (Elsevier), wygłosił referat *Closing the Loop in Research Data Management: Tracking Data Sharing Practices to Support Institutions and Funders*, w którym przedstawił wyniki swojej analizy dotyczącej praktyk udostępniania danych w celu wspierania instytucji i podmiotów finansujących. O wpływie „otwartości” w nauce mówiła Titia van der Werf (Senior Program Officer at OCLC Research), prezentując wykład *The Effects of the Shift to Open on Research Libraries*. Paul Royster (University of Nebraska-Lincoln) analizował zjawisko widoczności zbiorów w kontekście wydawnictw prowadzonych przez biblioteki oraz repozytoriów instytucjonalnych. Kolejnym interesującym wystąpieniem była prezentacja Lenki Hrdlickovej (Ústřední knihovna / České vysoké učení technické v Praze) na temat DSpace-CRIS, jedyne otwartego systemu do zarządzania danymi związanymi z prowadzeniem badań naukowych (*CRIS – DSpace Interconnection as an Enhancement of an Institutional Repository: A Work in Progress Report*). Jasmine Kirby z Carnegie Mellon University Qatar wygłosiła referat *Designing Undergraduate Data Literacy Instruction with Citizen Science: Expectations vs. Reality*, skupiając się na zagadnieniach związanych z nauką pracy z danymi wśród studentów studiów pierwszego stopnia w kontekście nauki obywatelskiej. Laura Bandura-Morgan z Narodowego Centrum Nauki omówiła zagadnienie dotyczące wprowadzania polityki otwartości do polskiej nauki, skupiając się zasadniczo na Otwartej Nauce i Otwartych Danych (*Towards Open Science – New Policy of the National Science Centre on Open Access and Open Data*). Ruth Mallalieu z The University of Sheffield przedstawiła analizę *Dyrektywy w sprawie praw autorskich (European Copyright Directive)* i jej wpływ na rozwój Otwartej Nauki (*Mining for Gold? The European Copyright Directive and the Implications for Open Science*). Marek Górski, Dorota Buzdygan oraz Dorota Lipińska z Politechniki Krakowskiej wystąpili z referatem *Instytucjonalna*

polityka otwartości i rozwiązania służące jej realizacji. Prelegenci skupili się na zaprezentowaniu polityk otwartości przyjmowanych przez jednostki naukowe i uczelnie ze wskazaniem przykładowych rozwiązań w zakresie instytucjonalnej polityki otwartego dostępu. Grzegorz Cytawa z Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego afiliowanego przy Instytucie Chemii Bioorganicznej Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu poświęcił swój referat tematyce związanej z różnego rodzaju repozytoriami (*Wyzwania w agregowaniu i tworzeniu repozytorium uczelni oraz instytucji naukowych – system SINUS*).

BPG podczas IATUL Seminar 2019 reprezentowali: A. Wałek, koordynator merytoryczny projektu MOST DANYCH, która omówiła m.in. jego założenia i strukturę (tytuł wystąpienia: *Library as an Open Science Hub – GUT Library’s Perspective*), M. Szuflika-Żurawska, lider zespołu Centrum Kompetencji Otwartej Nauki, która scharakteryzowała zakres działalności Centrum Kompetencji w obszarze otwartych danych (tytuł wystąpienia: *Solving the Legal Puzzels – Open Science Competence Center and Legal Issues from Data Management Plans at Gdańsk University of Technology*) oraz Piotr Krajewski i Urszula Szybowska, którzy poruszyli zagadnienie promowania projektu MOST DANYCH w mediach społecznościowych BPG (tytuł wystąpienia: *How to Promote Institutional Repository Among Researchers – Gdańsk University of Technology Library Case*).

Fot. 3. IATUL Seminar 2019

Źródło: Fot. U. Szybowska.

Wydarzeniu towarzyszyła akcja promująca projekt MOST DANYCH. Uczestnicy IATUL Seminar 2019 mogli zapoznać się z materiałami reklamowymi, zasięgnąć informacji na temat samego projektu, a także otrzymać atrakcyjne gadżety konferencyjne (zob. fot. 3).

IATUL Seminar 2019 spotkało się z bardzo ciepłym przyjęciem w międzynarodowym środowisku bibliotek akademickich. Podstawowe cele konferencji, wśród których na plan pierwszy wysunęły się tematy oscylujące wokół takich zagadnień, jak otwartość w publikowaniu wyników badań realizowanych ze środków publicznych, polityka repozytoriów instytucjonalnych, usługi związane z zarządzaniem danymi badawczymi oraz aspekty prawne związane ze zbieraniem, przechowywaniem i wykorzystywaniem danych badawczych zostały zrealizowane.

Tekst wpłynął do redakcji 15 czerwca 2020 r.

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.lakomy@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0024-0691>

Agnieszka Gołda

Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.golda@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-6571-5304>

Międzynarodowa konferencja „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań” (Katowice, 31 stycznia – 1 lutego 2020 r.)

Na przełomie stycznia i lutego 2020 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, dzięki Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta oraz pomocy Fundacji Facultas Iuridica i Departamentu Stanu Stanów Zjednoczonych, odbyła się dwudniowa, międzynarodowa konferencja naukowa zatytułowana „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań”. Czas i miejsce tego spotkania były nieprzypadkowe. Podczas obrad spotkały się środowiska prawników i naukowców reprezentujących bardzo różnorodne dyscypliny naukowe po to, by zacerpnąć informacji, wymienić się doświadczeniami i dyskutować na temat nowych zasad uprawiania badań teoretycznych i praktycznych w zmieniającej się infrastrukturze ustawodawczej, z uwzględnieniem rosnących oczekiwań społecznych.

Organizatorzy tego wydarzenia, które przywiodło do Katowic ponad 130 uczestników, pierwszego dnia przewidzieli wystąpienia przedstawicieli nauki polskiej. Uniwersytet Śląski w Katowicach reprezentowała Katarzyna Grzybczyk, autorka wypowiedzi *Wyzwania dla prawa autorskiego w dobie cyfryzacji*. Przywołała dzieje prawa własności intelektualnej, które należy wywieść z przywilejów nadawanych osobom wykonującym konkretne zawody, jak wydawcy, na przełomie XVIII i XIX w. Współczesny rozwój przestrzeni cyfrowej stanowi nie lada wyzwanie – jak tego dowiodła prelegentka – dla globalnej polityki ochrony własności intelektualnej. Przypomniała także ciągle zaostające się przepisy chroniące prawa autorskie i własność intelektualną, stawiając jednocześnie pytania – Czy jest to konieczne? Komu służy taka ochrona? Jakie korzyści mają z niej autorzy, zwłaszcza książek naukowych? W konkluzji wystąpienia K. Grzybczyk podkreśliła, że prawo autorskie powinno chronić przede wszystkim użytkowników, np. internetu.

Jan Hartman z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie tytułowy problem swego wystąpienia *Polityka naukowa versus kultura akademicka* zaprezentował z punktu widzenia filozofa i etyka. Zwrócił uwagę na liczne dylematy rodzące się podczas uprawiania nauki, jak np. dezindywidualizacja, przejawiająca się we współpracy autorskiej, wkładzie instytucji w autorstwo publikacji czy rozmyciu autorstwa. W dalszej części wywodu scharakteryzował zależności między państwową polityką naukową a praktycznym jej uprawianiem, znajdując przykłady nierzetelności, w tym plagiaty, mające już charakter masowy, czy nieuzasadnione przypisywanie sobie autorstwa. Zdaniem J. Hartmana, by podnieść poziom kultury akademickiej, należy m.in. wesprzeć na uczelniach wolność słowa i badań, samorządność instytucji, poszanowanie wiedzy i autorytetów, ekskluzywną edukację, jej interdyscyplinarność, seminaryjność i otwartość na społeczeństwo, a także zadbać o zachowanie łączności z kulturą i sztuką.

Oba referaty miały charakter wprowadzający do tematyki kolejnych wykładów, podzielonych na sesje. Pierwszy z paneli został nazwany *Między inspiracją a plagiatem. Jak ustalać wkład autora w badania naukowe*. Wszystkie przedstawione podczas niego prelekcje zostały przygotowane przez prawników – praktyków, dydaktyków i teoretyków. Sybilla Stanisławska-Kloc z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie rozpoczęła wystąpienie o tytule *Plagiat naukowy – naruszenie prawa do autorstwa utworu* od stwierdzenia, że brakuje w polskim prawodawstwie definicji utworu naukowego oraz plagiatu. Na potrzeby prawa autorskiego przyjmuje się więc, że plagiat jest to przywłaszczenie autorstwa całego lub części czyjegoś utworu. Plagiat – jak podkreśliła

S. Stanisławska-Kloc – występuje zatem wówczas, gdy brakuje „twórczej działalności plagiatora”. Jako jeden z typów plagiatu został omówiony plagiat ukryty, czyli modyfikacja utworu oryginalnego; przedstawione zostały także plagiat częściowy i całościowy, a wreszcie autorska interpretacja pojęcia i zakresu plagiatu naukowego, polegającego na przypisaniu sobie autorstwa utworu lub autorstwa ustalenia naukowego (fragmentu lub całości). Badaczka zwróciła uwagę, że z pojęciem plagiatu wiąże się także problem tzw. wkładu naukowego, przejawiającego się grupowością badań i instytucją pierwszego autora.

Dywagacje podjęte zarówno w tym referacie, jak i przez J. Hartmana, kontynuował Michał Markiewicz z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, który omówił *Utwory współautorskie*. Po dokonaniu ustaleń, że za współautorski utwór można uznać taki, w którym istnieją możliwe do oznaczenia wkłady twórcze poszczególnych autorów, spełniające cechy utworu, tworzące wspólnie jedno dzieło (nową samoistną wartość), a twórcy porozumeli się ze sobą co do zamiaru kreowania wspólnego dzieła, prelegent przybliżył kolejno pojęcia: wkładu twórczego, porozumienia twórców, utworów połączonych, utworów zbiorowych i twórczego zbioru utworów. W zakończeniu M. Markiewicz uznał, że przy utworach współautorskich można wskazywać także „współuczestników pracy naukowej”, jeśli taki zwyczaj panuje w danym środowisku naukowym, gdy dana osoba brała udział w badaniach poprzez podjęcie prac o charakterze mechanicznym, rutynowym lub administracyjnym.

Jako ostatni w tej sesji wystąpił Wojciech Machała z Uniwersytetu Warszawskiego. Wykład o tytule *Cytat w utworach naukowych* skupiony był na problemie wykorzystania cudzego utworu lub jego fragmentu do zilustrowania wypowiedzi, obronienia tezy czy umożliwienia konfrontacji intelektualnej. Cytat stanowi zagadnienie interesujące zarówno prawników, jak i etyków. W świetle prawa autorskiego możliwe jest stosowanie prawa cytatu w utworach stanowiących samoistną całość, a cytowane źródło samo musi być utworem. Można cytować urywki rozpowszechnionych utworów, rozpowszechnione utwory plastyczne, fotografie oraz drobne utwory w całości. Cytowanie musi być jednak uzasadnione prawami gatunku twórczości, a mianowicie wyjaśnianiem, nauczaniem, polemiką, analizą krytyczną lub naukową. Trzeba pamiętać też, że rolą cytatu jest weryfikacja lub uzupełnienie twierdzeń twórcy, nie może on natomiast zastępować wyводу autorstwa cytującego. Zawsze też należy wskazać twórcę i źródło.

Po przerwie, w panelu drugim o tytule *Atrybucja autorstwa utworów naukowych z obszaru nauk ścisłych w świetle prawa autorskiego, zasad etyki i zwyczajów*, wystąpiło kolejnych czterech prelegentów. Obrady

rozpoczęła Anna Chorążewska z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach referatem *Twórczość naukowa jako wartość konstytucyjnie chroniona a rzetelna atrybucja autorstwa utworów naukowych na przykładzie badań z obszaru nauk ścisłych*. Zwróciła uwagę, że prawo autorskie nie zawsze odzwierciedla rzeczywistość, czego przykładem może być np. ustawodawstwo niemieckie. Skupiła się także na udowodnieniu, że ochrona autorska wynika wprost z konstytucji i również opierając się na niej można dochodzić swoich roszczeń.

Adam Proń z Politechniki Warszawskiej zaprezentował temat *Atrybucja autorstwa w publikacjach chemicznych: przypadki zwykłe i osobliwe*. Na podstawie analizy piśmiennictwa naukowego z zakresu chemii prelegent omówił problemy atrybucji autorstwa tekstów naukowych. Do końca lat siedemdziesiątych XX w. sprawa ta była stosunkowo prosta – utwory naukowe powstawały jako wynik badań indywidualnych lub podejmowanych przez dwóch, najwyżej trzech autorów. Obecnie lawinowo rośnie zarówno liczba wydawnictw, jak i przypisanych do nich publikujących badaczy (rekord świata należy się artykułowi z zakresu chemii, napisanemu przez 5154 autorów; sam tekst liczy w przybliżeniu tyle samo słów co wykaz autorów). Jest to wynik zarówno interdyscyplinarności nauki, jak i jej globalnego charakteru oraz upowszechnienia technik informatycznych. Pojawiło się także na świecie niepokojące zjawisko polegające na ogłaszaniu artykułów przez grupę około 9000 naukowców częściej niż co pięć dni. To rekordowe tempo pracy tzw. mandarynów jest skutkiem polityki naukowej rządów, ale sprzyja niestety oszustwom naukowym.

Jako kolejny w sesji wystąpił Robert Hołyst z Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, który mówił o *Roli kierownika (mentora) grupy badawczej oraz przebiegu atrybucji autorstwa utworów naukowych na przykładzie nauk ścisłych teoretycznych i eksperymentalnych*. W wystąpieniu przedstawił swoje stanowisko dotyczące przypisywania autorstwa artykułów. Zwrócił uwagę, że jako autor uwzględnia wszystkie osoby współuczestniczące w powstawaniu danego tekstu i prowadzeniu badań, niezależnie od ich stopnia czy tytułu naukowego. W przypadku współpracy ze studentami także ich nazwiska są podawane w nagłówkach artykułów. Ma to na celu m.in. aktywizację młodszych pracowników nauki do dalszej wytężonej pracy oraz uznanie ich wkładu twórczego.

Ostatni referat o tytule *Problematyka ochrony twórczości naukowej a prawo własności przemysłowej w kontekście transferu technologii* wygłosił Karol Fijałkowski z Uniwersytetu Warszawskiego. Treść wystąpienia dotyczyła ochrony prawnej twórczości wynalazczej, której wynikiem może być twórczość naukowa (publikacyjna). Ten pierwszy

rodzaj działalności badaczy jest coraz częściej objęty regulacjami wewnątrzuczelnianymi, np. w Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Śląskim w Katowicach czy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, co wynika z konieczności unormowania spraw komercjalizacji zastosowań. Zwrócił też uwagę, że mogą zachodzić różnice między autorami opatentowanego wynalazku a grupą autorów, którzy przygotowali artykuł naukowy na jego temat.

Drugiego dnia konferencji referaty wygłosili goście z zagranicy. W panelu *Umiejdzynarodowienie i ewaluacja nauk społecznych i humanistycznych* wystąpili kolejno: Peter van den Besselaar z Vrije Universiteit Amsterdam, Gunnar Sivertsen z Nordic Institute for Studies in Innovation in Oslo, David Budtz Pedersen z Aalborg University Copenhagen, Theresa Beiner ze School of Law, UA Little Rock w Arkansas, Ismael Rafols z Leiden University oraz Johan Jacquemin z Tours University.

P. van den Besselaar w wystąpieniu *Performance, Evaluation, and the Organization of Research* podkreślił znaczące różnice w procesie ewaluacji nauki między poszczególnymi krajami i przedstawił zestawienie branż pod uwagę niejednorodnych kryteriów. Jak zauważył, jeden z parametrów oceny pozostaje jednak niezmienny – są to publikacje, które są mniej lub bardziej istotne – co zależy od polityki naukowej konkretnego państwa. W ewaluacji nauki należy poza dorobkiem piśmienniczym dostrzec charakter działań prowadzonych przez grupy badaczy. Bardzo ważne jest obecnie rozważanie wpływu społecznego badań, więc skupianie się przez decydentów na samych publikacjach należy uznać za niewłaściwe. Omówił również nowo opracowaną metodę oceny dorobku naukowego, którą określić można jako metodę oceny prac naukowych w kontekście, a także koncepcję produktywnych interakcji. Podkreślił, że koncentrowanie się na ocenie publikacji jest niewystarczające do oceny wpływu społecznego działalności danego naukowca. Może pojawiać się bowiem pytanie: Czy koncentrować się tylko na publikacjach międzynarodowych? To nie sprawdza się jednak w wypadku wszystkich dyscyplin naukowych. Jako dobre rozwiązanie autor zaproponował wzięcie pod uwagę międzynarodowych osiągnięć publikacyjnych, nie zapominając jednocześnie o innych produktywnych interakcjach.

Opisując praktyki naukowców w Norwegii w referacie *Internationalization, Societal Relations and Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities* G. Sivertsen przyznał, że w jego kraju badacze muszą ogłaszać wyniki swoich prac w dwóch językach. Wynika to z faktu dbałości o jakość i umiejdzynarodowienie badań. Mimo to w naukach społecznych i humanistycznych nadal dominuje język narodowy tekstów,

jako że rezultaty analiz nie są tak istotne na arenie międzynarodowej, ale mają znaczenie dla społeczności lokalnej. W podsumowaniu zwrócił uwagę, że warto odejść od podejścia czarno-białego, co oznacza, że publikowanie w językach narodowych i w języku angielskim nie wyklucza się. W wystąpieniu podkreślił także, że bazy *Web of Science* i *Scopus* mają ograniczony zakres dla nauk społecznych i humanistycznych, więc aby uwzględnić cały dorobek naukowy w Norwegii, powstała narodowa baza danych: *CRISTIN – Current Research Information in Norway*.

D. Budtz Pedersen w wystąpieniu *Research Impact and Quality Assessment Beyond Bibliometrics* ponownie podkreślił znaczenie oddziaływania nauki na społeczeństwo. W wielu krajach już teraz ten wskaźnik stanowi obowiązkowy element oceny pracowniczej. Rozwój indykatora jest jednak wciąż hamowany. Naukowcy są bowiem zobligowani do zabiegania o publikacje i cytowania. Nie są zachęceni do prowadzenia badań użytecznych społecznie – zwraca się uwagę tylko na to, kto przeczyta ich opracowania, a nie kto je wykorzysta. Zdaniem prelegenta takie podejście musi się wkrótce zmienić, czego dowodem może być fakt, że ponad 80% naukowców reprezentujących nauki humanistyczne w Danii współpracuje z otoczeniem zewnętrznym, a 47–48% z instytucjami związanymi z edukacją i zdrowiem. Prelegent przybliżył pomysł mapowania tych powiązań, aby znaleźć odpowiedź na pytanie, jak przełożyć naukę na konkretne działania. Opracowano już 120 kategorii i ścieżek oddziaływania oceniających to, ale niestety nie da się uwzględnić specyfiki wszystkich dyscyplin jednocześnie.

Zupełnie inne podejście do publikowania zaprezentowała T. Beiner w wystąpieniu *The Role of Interdisciplinary Research and Writing in International and U.S. Publishing*. W szkołach typu School of Law, UA Little Rock w Arkansas nie jest istotne, gdzie się publikuje, ale badacze są zobowiązani do ogłaszania swoich tekstów w taki sposób, by można było je łatwo odnaleźć. Za to – podobnie jak przedmówcy – T. Beiner przyznała, że podczas ewaluacji pracowników bierze się pod uwagę wpływ rezultatów badań na społeczeństwo. Ważne są badania o charakterze lokalnym, co nie oznacza jednak, że nie mogą się one przełożyć na szersze oddziaływanie społeczne – stanowi to rezultat charakterystycznego dla Stanów Zjednoczonych systemu prawa. W konkluzji autorka zwróciła uwagę, że w jej kraju są także uczelnie, dla których miejsce opublikowania artykułu czy książki jest znaczące i w ocenach pracowniczych biorą to kryterium pod uwagę.

I. Rafols referatem *Contextualization for Responsible Metrics* dowodził, nawiązując do wypowiedzi D. Budtza Pedersena, że ocena pracowników nauki na podstawie kryteriów bibliometrycznych ma ne-

gatywne konsekwencje: mniej istotne staje się bowiem nauczanie i oddziaływanie społeczne oraz różnorodność. Zniknęły też z badań pewne, jeszcze do niedawna żywotne zagadnienia. Ocena osiągnięć nauki podczas ewaluacji powinna być zatem bardziej złożona i kontekstowa oraz służyć jedynie monitorowaniu środowiska akademickiego, a dane o charakterze ilościowym mogą wyłącznie wspierać ocenę ekspercką. Prelegent podkreślił również, że trzeba chronić różnorodność podmiotów generujących wiedzę. Mówił jednocześnie, że należy zwrócić się w stronę kontekstualizacji oceny, bo to właśnie kontekst jest kluczowy. Według autora nie ma możliwości prowadzenia badań w kontekście na poziomie centralnym. Zwrócił ponadto uwagę, że wskaźniki nie nadają się do badania wpływu, co wymaga znalezienia odpowiedzi na pytanie, jak opracować lepsze rozwiązania i czy w wypadku podejścia kontekstowego jest to w ogóle możliwe.

Ostatni z występujących, J. Jacquemin, omówił zagadnienia ujęte w *Evø(a)lu(a)tion of Scientific Research. A Look Through an Editor's Eye*. Przyznał, że we Francji nie istnieje takie narzędzie oceny jak ewaluacja, nie ma ocen pracowniczych, a stanowiska akademickie otrzymuje się bezterminowo. Ważne jest za to pozyskiwanie grantów, dlatego też przedstawił kryteria wspomagające ich zdobycie. Zwrócił także uwagę, że Impact Factor nie odzwierciedla jakości artykułu.

Po przerwie przedstawiciel organizatorów, Jacek Zrałek z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, moderował burzliwą dyskusję, której nadano miano: *Oddziaływanie polityki punktacji prac naukowych na rozwój nauk społecznych i humanistycznych*. W jej ramach poruszano m.in. zagadnienia związane z opłatami za publikacje, rozróżnieniem oceny instytucji oraz jednostki w niej pracującej, a poza tym problemy dotyczące tłumaczeń, które nie zawsze odpowiadają „mentalności” naukowej krajów anglojęzycznych. Określono również kierunki rozwoju nauki i jej ocen oraz podkreślono, że dużym wyzwaniem jest obecnie zaufanie społeczne wobec badaczy i ich działań.

Tekst wpłynął do redakcji 20 lipca 2020 r.

Piotr Chmielewski

Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: pch@doktorant.umk.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-1218-6899>

II Ogólnopolska Konferencja Naukowa WIAD20 „Architektura Informacji Istotą Projektu” (Toruń, 22 lutego 2020 r.)

W dniu 22 lutego 2020 r. w budynku Collegium Humanisticum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyła się druga edycja ogólnopolskiej konferencji naukowej WIAD20 pt. „Architektura Informacji Istotą Projektu”¹. Organizatorami spotkania byli członkowie Koła Naukowego Doktorantów „Pytanie” oraz pracownicy, doktoranci i studenci Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych i Interdyscyplinarnej Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych przy współpracy z Instytutem Badań Informacji i Komunikacji oraz Toruńskim Kołem Kognitywistycznym. Konferencja odbyła się pod patronatem honorowym Prezydenta Miasta Torunia Michała Zalewskiego. Jej tematem przewodnim była architektura informacji, o której dyskutowano zarówno z perspektywy użytkowników, interesariuszy oraz projektantów i programistów. W spotkaniu brali udział uczestnicy o różnym poziomie kompetencji, którzy mieli okazję wymienić się swoim doświadczeniem oraz wiedzą.

Konferencję otworzyły Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska oraz Ewa Głowacka, które powitały uczestników oraz gości i wygłosiły mowę wprowadzającą do wydarzenia. Po otwarciu rozpoczęły się wystąpienia gości honorowych, Natalii „Zebzy” Bienias (Mobe Dick) oraz Michała Olszewskiego (Allegro), którzy przedstawili rozwój swo-

¹ Konferencja WIAD20 w Toruniu. Pobrane z: <http://wiad20.mystrikingly.com/>.

jej kariery w obszarach architektury informacji oraz *user experience*. Zaprezentowali słuchaczom, jak wygląda codzienna praca w tych obszarach oraz co ich zdaniem jest istotne dla początkujących projektantów. Po krótkiej przerwie rozpoczęła się prelekcja Wojciecha Kutęły, który w swoim wystąpieniu zwrócił szczególną uwagę na budowanie rozległej sieci kontaktów i poznawanie ludzi, dzięki którym łatwiej jest później funkcjonować w rzeczywistości biznesowej. Po części obejmującej przemówienia gości honorowych nastąpiły wystąpienia w ramach *Kącika Kognitywistycznego*, podczas którego Albert Łukasik (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) oraz Gniewomir Kluczyński (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) przedstawili wyniki przeprowadzonych przez siebie badań. Dotyczyły one widza oraz przedmiotu jego uwagi podczas seansu filmowego. Następnie w swojej wypowiedzi Anna Borowicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) zaprezentowała odbiór informacji z perspektywy anatomicznej ludzkiego organizmu.

Po panelu inicjującym konferencję wystartowały sesje tematyczne oraz warsztaty. Jako pierwsze równolegle rozpoczęły się dwa panele o tytułach: *Aplikacje i użytkownicy* oraz *Wizualizacja i analiza informacji*. Sekcja tematyczna dotycząca wizualizacji była później kontynuowana w ramach drugiej części. W panelu poświęconym aplikacjom i użytkownikom skupiono się w głównej mierze na tym, jak aplikacje oraz nowoczesne technologie mogą wpływać na codzienne życie człowieka. Poruszono również kwestie tworzenia i użyteczności aplikacji dla biznesu, jako narzędzia do komunikacji z klientem. W sekcji dotyczącej wizualizacji informacji zaprezentowano głównie praktyczne aspekty jej zastosowania w badaniach i pracy oraz możliwości wyciągania wniosków na podstawie stworzonych wizualizacji. Analizie poddano również wybrane tweety, obrazujące opinie internautów o bieżących wydarzeniach na świecie.

Kolejne dwa panele: *Projektowanie* oraz *Architektura informacji* dotyczyły zagadnień związanych m.in. z projektowaniem stron WWW i interfejsów dla użytkowników. Zbadano ponadto wiele stron internetowych oraz przedstawiono wyzwania, jakie stoją współcześnie przed architektami informacji.

Równolegle do sekcji tematycznych rozpoczęły się warsztaty, podczas których uczestnicy mogli w praktyce przećwiczyć metody projektowania serwisów internetowych, zapoznać się z trendami w projektowaniu z lat dziewięćdziesiątych XX w. oraz porównać je ze współczesnymi rozwiązaniami. W ich trakcie przedstawiono również pragmatyczne podejście do planowania procesu digitalizacji i udostępniania zasobów cyfrowych oraz architektury informacji. Uczestnicy tej części spotkania

zapoznali się także z podstawami programowania w języku R, który wykorzystywany jest do analizy i wizualizacji danych, oraz mogli podać analizie reakcje mózgu na dźwięki.

Konferencja przebiegła w dobrej atmosferze, stwarzając tym samym uczestnikom warunki do wymiany poglądów oraz aktywnego udziału w dyskusjach. Organizatorzy mają w planach organizację kolejnych spotkań.

Tekst wpłynął do redakcji 20 maja 2020 r.

Natalie Grochowicki

Instytut Nauk o Kulturze

Uniwersytet Śląski w Katowicach

e-mail: nataliegroch@op.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0418-3708>

Konferencja online „Specjalista informacji XXI wieku. Rezultaty i wyzwania” (3 czerwca 2020 r.)

3 czerwca 2020 r. odbyła się studencka konferencja online pt. „Specjalista informacji XXI wieku. Rezultaty i wyzwania”. Spotkanie miało formę podsumowania przedsięwzięcia „Współmyślenie w humanistyce”, realizowanego w ramach projektu „Jeden Uniwersytet – Wiele Możliwości. Program Zintegrowany”, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, przez Grupę Projektową złożoną z członków Koła Naukowego Infologów, działającego przy Instytucie Nauk o Kulturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Do obrad zostali zaproszeni specjaliści informacji z różnych dziedzin, którzy przedstawili referaty związane z ich zawodami oraz codzienną pracą. Celem konferencji było bowiem pogłębienie znajomości środowiska specjalistów informacji przez studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Takie założenie miało także wzmocnić pozycję studentów/absolwentów na rynku pracy, umożliwiając poznanie zasad i warunków pracy specjalistów zarządzania informacją.

Jako pierwszy wystąpił Radosław Aksamit (Centrum Medialne Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) z prezentacją pt. *Komunikacja naukowa – szansa na komunikację zbalansowaną*. Prelegent skupił się na mediach, omawiając, jakie zadania powinny spełniać (m.in. informowanie, odkrywanie prawdy, transmisja kulturowa, socjalizacja, budowanie wspólnoty, rozrywka), oraz na balansie i stosunku nadawcy do odbiorcy

treści. Przedstawił również pozytywne i negatywne sposoby opisywania tematów w mediach, czasem nawet kontrowersyjnych.

Następnie swoją prezentację pt. *Pracownicy informacji – kwalifikacje, zawody, rynek pracy* wygłosiła Anna Matysek (Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach). Referentka scharakteryzowała informacje związane z pracownikami informacji – wskazała uczelnie, w których są kształceni oraz posiadane przez nich kluczowe kwalifikacje. Następnie opisała przykładowe zawody, w których mogą zostać zatrudnieni pracownicy informacji (zainteresowanie słuchaczy wzbudził np. zawód wirtualnej asystentki, udzielającej zdalnej pomocy w branży biznesowej). Obecnie, pracownicy informacji mogą coraz częściej znaleźć zatrudnienie w różnych branżach działających w sektorze usług środowiska cyfrowego.

Kolejny referat pt. *Managing Editor, czyli człowiek orkiestra. Moja droga od bibliotekarza do redaktora* Magdaleny Bemke-Świtilnik (Główny Instytut Górnictwa w Katowicach) dotyczył drogi zawodowej autorki. Opowiedziała o tym, czego musiała się nauczyć, by wykonywać zawód redaktora międzynarodowego czasopisma naukowego i o związanych z tą pracą wyzwaniach. Podkreśliła wagę samodoskonalenia i otwartości na wszelkie dyscypliny naukowe w celu odnalezienia własnego powołania.

Jako następny wystąpił Jędrzej Leśniewski (Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, Centrum Wiedzy i Informacji Naukowo-Technicznej, Politechnika Wrocławska) z prezentacją pt. *#bibliotekajestusługą*. W swoim przemówieniu prelegent skupił się na znaczeniu bibliotek, zwłaszcza naukowych, dla użytkowników, zaznaczając, jakie powinny one posiadać cechy, by przyciągać czytelników. W referacie zaprezentowano też niepokojące dane na temat spadku czytelnictwa w XXI w. o 20% wśród studentów czy wykorzystywania przez pracowników naukowych „nieautoryzowanych” źródeł informacji. Jednocześnie z przytoczonych wyników badań wynika, że o ile zainteresowanie klientów Biblioteki Politechniki Wrocławskiej maleje, gdy idzie o korzystanie ze zbiorów drukowanych, to gwałtownie rośnie liczba pobrań dokumentów elektronicznych.

Iga Majdańska (33 Wojskowy Oddział Gospodarczy w Nowej Dębie) w prezentacji pt. *Od bibliotekarza do archiwisty* opowiedziała z kolei o swoich doświadczeniach zawodowych. Prelegentka przytoczyła pozytywne i negatywne aspekty wykonywanych funkcji (bibliotekarza biblioteki szkolnej, biblioteki pedagogicznej, kreatorki zajęć edukacyjnych, specjalistki ds. marketingu w prywatnej firmie) oraz podkreśliła ich wpływ na wykonywaną obecnie pracę. Zaznaczyła również, że

warto wykonywać różnorodne zawody, ponieważ zdobyte doświadczenie może mieć znaczenie w przyszłości.

Przemówienie *Wokół digitalizacji, technikaliów i szkoleń oraz kilku dziedzin kultury* Moniki Jędralskiej (Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów w Warszawie, Dział Dokumentacji i Digitalizacji Muzealiów) dotyczyło zróżnicowanej historii zawodowej prelegentki, pracującej w przeszłości w bibliotekach szkół wyższych, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Narodowym Archiwum Cyfrowym. Wielką wartość przypisała możliwościom ciągłego doksztalcania i korzystania z wszelkich okazji zawodowych, które pozwoliły jej pełnić funkcje redaktora i koordynatora Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, Cyfrowej Biblioteki Narodowej POLONA, Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej ZOSIA, współorganizatora szkoleń dla studentów, uczestnika wielu ogólnopolskich projektów bibliotekarskich. Według mówczyni docieklivość i dokładność są ważnymi cechami profesjonalnego pracownika.

Jako następny wystąpił Piotr Burczy (Muzeum Miasta Jaworzna) z prezentacją pt. *Informacja naukowa w pracy muzealnika*, w której opowiedział, czym zajmuje się asystent muzealny. Przybliżył używane w pracy zawodowej źródła i techniki wyszukiwania informacji związane z archiwizacją zbiorów kartograficznych.

Z kolei Joanna Wróbel (Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach) w swoim referacie pt. *Znaczenie wizualizacji treści dla percepcji internauty* przedstawiła sposoby poprawnego i wygodnego dla odbiorcy prezentowania treści na stronach WWW, zgodnie z zasadami znanymi dzięki nowej dyscyplinie, jaką jest architektura informacji. Starając się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego (humanistyczne) teksty naukowe/wpisy w serwisach naukowych trudno się czyta, omówiła znaczenie infografik oraz miejsc, w których warto ich użyć. Podkreśliła wpływ estetyki strony na jej odbiór przez użytkowników.

Na zakończenie Jolanta Kokoszka, Julia Banduch, Kuba Lulewicz, Magda Pokrywka oraz Zuzanna Poloczek (Grupa Projektowa „Specjalista informacji XXI wieku. Rezultaty i wyzwania”, Koło Naukowe Infologów, Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach) przedstawili wyniki przeprowadzonych przez siebie badań w ramach tytułowego projektu, w referacie pt. *Podsumowanie projektu „Specjalista informacji XXI wieku. Rezultaty i wyzwania”*. Przybliżyli zawody, którymi może się zajmować specjalista informacji, etyczne aspekty prowadzenia działalności informacyjnej, naukowej, publikacyjnej i biznesowej oraz oferty edukacyjne, tj. kierunki studiów oraz kursy doksztalczające dla osób pragnących wykonywać zawody informacyjne. Grupa zakończyła swoją prezentację, formułując cele pracy specjalistów informacji.

Konferencja przyciągnęła publiczność zainteresowaną tematyką związaną z zawodem specjalisty informacji. Przeważali studenci Instytutu Nauk o Kulturze, jego pracownicy oraz bibliotekarze różnych typów bibliotek. Zaprezentowane podczas konferencji wypowiedzi były wyczerpujące, a także zdarzały się okazjonalne pytania uczestników, szczególnie zainteresowanych konkretnym zawodem informacyjnym lub jakimś jego aspektem. Dowiodło to zasadności organizacji tego warsztatowego spotkania.

Tekst wpłynął do redakcji 18 sierpnia 2020 r.

Jolanta Kokoszka

Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: j.a.kokoszka@o2.pl
 <http://orcid.org/0000-0001-7390-5992>

Sprawozdanie z działalności Koła Naukowego Infologów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach za rok 2019

W 2019 r. Koło Naukowe Infologów (dalej: KNI) działające przy Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach przejawiało wszechstronną aktywność, kontynuując organizację wydarzeń oraz udział w projektach tworzonych przez Uniwersytet Śląski. Działalność KNI skupiła się również na publikacjach naukowych, konferencjach oraz przygotowaniu wydarzeń i stanowisk pokazowych.

W związku z wchodzącą w życie 1 października nową ustawą dotyczącą szkolnictwa wyższego KNI, po przemianach strukturalnych uczelni, przynależy od roku akademickiego 2019/2020 do Instytutu Nauk o Kulturze, co pozwala na poszerzenie obszarów naukowych zainteresowań członków Koła oraz zaproszenie do współpracy studentów takich kierunków, jak kulturoznawstwo oraz kultury mediów.

Naukowo-badawcza działalność członków KNI poskutkowała wydaniem dziesięciu sprawozdań z regionalnych wydarzeń, w których członkowie uczestniczyli, oraz jednego artykułu. Ogłoszono je w kwartalniku Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (od 2020 r. półrocznik) „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” oraz miesięczniku „Bibliotekarz”. Pod koniec 2018 r. członkowie KNI wzięli udział w pięciu wydarzeniach, co w 2019 r. zaowocowało publikacją relacji. W numerze 1 (32) czasopisma „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” ukazały się trzy sprawozda-

nia. Adriana Piechota ogłosiła raport z Konferencji Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przy Zarządzie Okręgu w Katowicach oraz Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (s. 185–187). Konferencja ta odbyła się 5 września 2018 r. w auli Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i uzupełniła 24. Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” w Katowicach (4–6 września). Nikoleta Saluk przedstawiła relację z XLI Forum Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych przy Zarządzie Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Katowicach pt. *Sytuacja bibliotek i bibliotekarzy w kontekście zmieniającego się prawa* (s. 189–194). Konferencja miała miejsce 25 września 2018 r. w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach. Forum zostało zorganizowane przez Sekcję Bibliotek Szkół Wyższych przy Zarządzie Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Katowicach, Sekcję Bibliotek Naukowych przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Bibliotekę Uniwersytetu Śląskiego oraz Centrum Informacji Naukowej i Bibliotekę Akademicką w Katowicach. Celem obrad konferencyjnych było wsparcie realizacji zadań Agendy Zrównoważonego Rozwoju 2030 Organizacji Narodów Zjednoczonych, takich jak dobra jakość edukacji oraz wzrost gospodarczy i godna praca. W tym samym numerze pojawiło się również sprawozdanie A. Piechoty dotyczące konferencji *Sztuka czytania – sztuka książki* (s. 199–201), która odbyła się 24 października 2018 r. w Centrum Edukacyjnym im. św. Jana Pawła II w Gliwicach. Impreza została zorganizowana przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Gliwicach, pod honorowym patronatem Prezydenta Miasta Gliwice, Biblioteki Narodowej w Warszawie i Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 oraz pod patronatem medialnym TVP Kultura i „Dziennika Zachodniego”. Celem wydarzenia było zgromadzenie specjalistów, przedstawicieli ośrodków akademickich oraz osób związanych zawodowo z książką i sztuką.

W numerze 2 (33) „Nowej Biblioteki. Usług, Technologii Informacyjnych i Mediów” wydanym w 2019 r. pojawiły się kolejne dwa sprawozdania przygotowane przez studentów należących do KNI. Martyna Król i Katarzyna Szmidt przedstawiły podsumowanie XII Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej Konferencji Kół Naukowych Bibliotekoznawców, zorganizowanej 20 listopada 2018 r. przez KNI (s. 137–142). Tematem konferencji byli *Ludzie, idee, instytucje w przestrzeni biblioteczno-edukacyjnej*. Na obrady przyjechali goście z Katowic, Torunia, Wrocławia, Pszczyny, Wałbrzycha, Częstochowy i Sosnowca. Z referatami wystąpili studenci, doktoranci, pracownicy bibliotek Miejskiego

Ośrodka Pomocy Społecznej w Katowicach oraz Stowarzyszenia Wspierania Organizacji Pozarządowych MOST. W tym numerze ukazało się również coroczne sprawozdanie z działalności KNI przygotowane przez Danielę Brzósę (s. 143–147). W sprawozdaniu znajduje się opis wszystkich publikacji oraz wydarzeń, które zostały przygotowane przez KNI w 2018 r.

Członkinie KNI, M. Król i K. Szmidt, uczestniczyły 25 października 2018 r. w Zabrze w seminarium zatytułowanym *Książka na piątkę, znakomity początek: rozdanie drugie*, z którego sprawozdanie zostało opublikowane w marcowym (trzecim) numerze miesięcznika „Bibliotekarz” (s. 25–26). Wydarzenie zorganizowali Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Fusieckiego w Zabrze, Centrum Kształcenia Praktycznego i Ustawicznego w Zabrze oraz zabrzańska filia Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach. Seminarium zostało dofinansowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu *Promocja czytelnictwa*. Jego celem było podkreślenie roli książek w życiu człowieka.

W numerze 3 (34) kwartalnika „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” ukazały się kolejne dwa sprawozdania przygotowane przez studentki należące do KNI. Dominika Panek opracowała relację ze spotkania pt. *Dokumenty życia osobistego jako źródło informacji w badaniach naukowych* (s. 143–147), które miało miejsce 23 stycznia 2019 r. w Katowicach. Zostało zorganizowane przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora. Seminarium miało na celu przedstawienie efektów badań nad dokumentami życia osobistego oraz rozpoczęcie dyskusji na temat sposobów wykorzystania ich w pracach badawczych. Drugie sprawozdanie opublikowane w tym numerze periodyku zostało przygotowane przez Olę Forlicz oraz Julię Banduch (s. 165–170). Dotyczyło Ogólnopolskich Targów EDUKACJA, które miały miejsce 26–27 marca 2019 r. w Katowicach. To cykliczne wydarzenie, które po raz dwudziesty pierwszy odbyło się w Hali Widowiskowo-Sportowej Spodek, miało na celu zaprezentowanie oferty edukacyjnej skierowanej głównie do młodzieży, chcącej rozwijać swoje pasje i kontynuować naukę w wybranych przez siebie uczelniach wyższych. Targi zostały zorganizowane przez katowicką Fundację na Rzecz Wspierania Edukacji i Rozwoju Samorządności Wśród Młodzieży VIRIBUS UNITIS. Wydarzenie honorowym patronatem objął Marszałek Województwa Śląskiego, Prezydent Miasta Katowice, Minister Edukacji Narodowej oraz Wojewoda Śląski.

W ostatnim, czyli 4 (35) zeszytcie instytutowego kwartalnika pojawiły się trzy opracowane przez członków KNI publikacje. A. Piechota ogłosiła artykuł pt. *Biblioteka bez barier... Czy to wystarczy? Problem usług bibliotecznych dla osób z niepełnosprawnościami. Analiza programów kształcenia studiów wyższych oraz działalności bibliotek powiatowych Śląska i Zagłębia* (s. 187–203). Autorka przedstawiła problem barier architektonicznych i konieczność przystosowania pomieszczeń bibliotecznych do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Biblioteki powiatowe dysponują również sprzętem komputerowym oraz wydawnictwami ułatwiającymi pracę z użytkownikiem z niepełnosprawnościami, natomiast – jak podkreśliła autorka – wyposażenie to nie zawsze jest odpowiednio wykorzystywane. Badaniom wstępnym poddała działalność bibliotek powiatowych Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu osób z niepełnosprawnościami. Przeanalizowała także programy studiów na kierunkach kształcenia bibliotekarzy we wszystkich ośrodkach w Polsce, wyszukując w nich treści związane z obsługą osób z niepełnosprawnościami. Jolanta Kokoszka przedstawiła natomiast relację z LXII Forum Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przy Zarządzie Okręgu w Katowicach (s. 271–275). Seminarium odbyło się 28 maja 2019 r. w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach pod hasłem *Czasopisma bibliologiczne i informatologiczne w dobie przemian*. Jego organizatorami były: Sekcja Bibliotek Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich przy Zarządzie Okręgu w Katowicach, Sekcja Bibliotek Naukowych przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Warszawie, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka. Cel spotkania stanowiły analiza dokonań i diagnoza problemów współczesnych czasopism bibliologicznych i informatologicznych wydawanych na terenie Śląska bądź związanych z nim redakcyjnie. Seminarium zgromadziło więc redaktorów naczelnych, redaktorów lub inne osoby reprezentujące przywoływane periodyki. Druga publikacja w numerze 4 kwartalnika autorstwa A. Piechoty była relacją z V Ogólnopolskiej Konferencji Studencko-Doktoranckiej *Rozpoznać przeszłość w teraźniejszości. Ochrona dziedzictwa w XXI wieku* (s. 277–283). Wydarzenie miało miejsce w dniach 12–13 kwietnia 2019 r. i zostało zorganizowane przez członków Akademickiego Koła Studentów Ochrony Dóbr Kultury działającego przy Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Celem spotkania było interdyscyplinarne spojrzenie

na ochronę dziedzictwa w XXI w. Spotkanie zgromadziło studentów ochrony dóbr kultury i kierunków pokrewnych z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także prawników, muzealników, archeologów, urbanistów, architektów i bibliotekarzy z różnych stron Polski.

Studenci należący do KNI aktywnie uczestniczyli ponadto w ogólnopolskich konferencjach, reprezentując Koło jako prelegenci. A. Piechota wystąpiła na omówionej już w sprawozdaniu V Konferencji Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej *Rozpoznać przeszłość w teraźniejszości. Ochrona dziedzictwa w XXI wieku* z referatem *Konserwacja i digitalizacja kolekcji judaików Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu*. Na grudniowej XIII Ogólnopolskiej Konferencji Studencko-Doktoranckiej Kół Naukowych pt. *Specjalna, specjalny, specjalne – biblioteka, użytkownik, usługi*, zorganizowanej przez KNI, przedstawiciele Koła zaprezentowali pięć prelekcji: N. Saluk – *Literatura jako spotkanie. Aktywne czytelnictwo a postrzeganie wielokulturowości w społeczeństwie*, O. Forlicz – *Źródła informacji dla kynologów*, J. Kokoszka – *Mem – specjalne medium informacyjne. Stan badań polskiego piśmiennictwa w dziedzinie nauk humanistycznych*, Magda Pokrywka – *Wykorzystanie psychologii Gestalt w projektowaniu stron internetowych* oraz Adam Gajecki – *Użytkownicy e-administracji publicznej w województwie śląskim – wyniki badań własnych*.

Działalność KNI o charakterze promującym Uniwersytet Śląski przejawiała się m.in. poprzez wystawienie stanowiska pokazowego na Śląskim Festiwalu Nauki (dalej: ŚFN). Trzecia edycja tego wydarzenia miała miejsce w dniach 12–14 stycznia 2019 r. *Tajna Baza Bookmana* – stanowisko pokazowe KNI – miało na celu zaprezentowanie działalności Koła nie tylko wśród studentów Uniwersytetu Śląskiego, ale również zaproszenie uczniów szkół średnich do podjęcia studiów w macierzystym Instytucie. Członkowie KNI przygotowali kilka atrakcji dla uczestników ŚFN, a mianowicie: prezentację zachęcającą do kreowania przez młodych ludzi infosfery, tworzenie spersonalizowanego ekslibrisu, kurs kaligrafii, warsztaty origami, quiz tematyczny z zakresu znajomości literatury oraz łamańce językowe, warsztaty introligatorskie i tworzenie zakładek do książek. Pokazany został też proces szycia książki na przykładzie starego druku przy użyciu szywnicy.

7 maja 2019 r. KNI zorganizowało natomiast *Warsztaty z Rozwoju Kompetencji Cyfrowych* dla członków Koła oraz studentów Wydziału. Przygotowało je we współpracy z Fundacją Media 3.0 oraz organizacją Przestrzeń from Facebook. Podczas spotkania przeprowadzone zostały zajęcia w trzech blokach tematycznych: obecność w sieci, marketing społecznościowy oraz cyberbezpieczeństwo. Każdy z nich był osobnym

modułem, za które odpowiedzialność wzięli specjaliści z branży marketingu internetowego. Uczestnicy zapoznali się z narzędziami pozwalającymi usprawnić promocję firmy lub wydarzenia w sieci oraz narzędziami zabezpieczającymi konta i pozwalającymi bezpiecznie poruszać się w internecie. Wydarzenie cieszyło się ogromnym zainteresowaniem, zgromadziło ponad 50 osób, a każdy z uczestników uzyskał certyfikat Facebooka.

Członkowie KNI zostali również zaproszeni przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Gliwicach na warsztaty dotyczące tworzenia gier oraz prezentację działalności gliwickiej księżnicy. 23 maja 2019 r. studenci z KNI odwiedzili Biblioforum, a więc bibliotekę w centrum handlowym, która wypożycza książki, filmy oraz gry planszowe, stanowiące część zasobów Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gliwicach. Jest to jednocześnie przestrzeń, w której użytkownik może spędzać wolny czas lub skorzystać z komputerów.

Dwa tygodnie później, 6 czerwca 2019 r., odbyła się w Katowicach kolejna już, bo czwarta, edycja katowickiego happeningu czytelniczego *Jak nie czytam, jak czytam*, zorganizowanego przez Zespół Szkół Handlowych im. Bolesława Prusa w Katowicach oraz doradcę metodycznego do spraw bibliotek szkolnych w Katowicach Iwonę Müller. Przedstawiciele Koła wraz z pracownikami Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej wzięli udział w wydarzeniu, które stanowiło katowicką część ogólnopolskiej kampanii, zainicjowanej przez redakcję „Biblioteki w Szkole”.

Członkowie KNI pojawili się również na konferencjach naukowych jako słuchacze. Joanna Balawender wzięła udział w VI Oświęcimskim Forum: *Europa wobec wyzwań XXI wieku: Europa razem czy osobno?*, zorganizowanym 16–17 maja 2019 r. przez Oświęcimski Instytut Praw Człowieka¹.

Przed rozpoczęciem nowego roku akademickiego 2019/2020 na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbył się dzień otwarty, w trakcie którego zostały przeprowadzone warsztaty dla uczniów szkół średnich, a wydziałowe koła naukowe miały okazję zaprezentować swoje dokonania. 25 września 2019 r. reprezentanci KNI (K. Szmidt, M. Król, N. Saluk, J. Kokoszka, Kuba Lulewicz, Magdalena Mientus-Grzymek, Monika Matysik oraz Marta Grabowska) przygotowali stanowisko pokazowe, mające na celu zainteresowanie przyszłych studentów Uniwersytetu Śląskiego tematyką poruszaną na zajęciach

¹ Udział w innych wydarzeniach skutkowało przygotowaniem relacji i sprawozdań, co zostało opisane w pierwszej części tekstu.

kierunków, których przedstawicielami są członkowie Koła. Na stoisku wykorzystano też prezentację omawiającą działalność KNI.

Miesiąc później, w październiku 2019 r., Natalie Grochowicki i Michalina Wodarska zostały wolontariuszkami gry miejskiej *Fair Train*. Celem udziału w projekcie jest uświadamianie młodzieży problemów klimatycznych świata. Członkinie Koła pomogły dotychczas przy organizacji IX edycji wydarzenia, zajmując się jego stroną medialną oraz tworzeniem fotorelacji.

Pod koniec 2019 r. KNI zorganizowało XIII Ogólnopolską Studencko-Doktorancką Konferencję Kół Naukowych, zatytułowaną: *Specjalna, specjalny, specjalne – biblioteka, użytkownik, usługi*. Konferencja odbyła się 5 grudnia 2019 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Sali Rady Wydziału im. Zbigniewa Jerzego Nowaka i zgromadziła około 150 słuchaczy. W trakcie konferencji zostało wygłoszonych 15 referatów, które zostały podzielone na 3 sesje tematyczne: *Biblioteka specjalna, Specjalny użytkownik oraz Specjalne usługi, specjalna informacja*. Wśród prelegentów, poza członkami KNI, pojawili się również przedstawiciele różnych instytucji z całego kraju².

12 marca 2019 r. został powołany również nowy samorząd KNI w składzie: J. Kokoszka – przewodnicząca, Kamil Nowak – zastępca, K. Lulewicz – skarbnik oraz Julia Lewandowska – sekretarz. Wraz z nowym rokiem akademickim 2019/2020 zastępcą przewodniczącej została Zuzanna Poloczek.

Plany KNI na 2020 r. obejmują przede wszystkim kontynuację działań promujących działalność Koła i Uniwersytet Śląski, publikowanie artykułów oraz sprawozdań z wydarzeń, w których członkowie wezmą udział, a także organizację XIV Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej Konferencji pod hasłem: *Świat danych: słowo – obraz – dostęp*.

Tekst wpłynął do redakcji 30 września 2020 r.

² Miejska Biblioteka Publiczna w Gliwicach, Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej Biblioteki Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, Dział Biblioterapeutyczny Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Młodzieżowy Dom Kultury nr 2 w Piekarach Śląskich, Biblioarte, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Józefa Lompy w Katowicach, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu oraz Zespół Szkół Zawodowych Towarzystwa Salezjańskiego w Oświęcimiu.

REDAKCJA

Magdalena Kopeć

PROJEKT OKŁADKI

Anna Makles

PRZYGOTOWANIE OKŁADKI DO DRUKU

Paulina Dubiel

KOREKTA

Adrianna Szaforz

ŁAMANIE

Alicja Załęcka

Publikacja na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe
(CC BY-SA 4.0)

Wersją referencyjną jest wersja elektroniczna

ISSN 2451-2575 (wersja elektroniczna)

Czasopismo do końca 2018 r. ukazywało się w formie drukowanej z ISSN 1505-4195

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,25. Ark. wyd. 10,5.

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2451-2575

04

9 772451 257005

Więcej o książce

